

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

Elga Zālīte. Exploring the Library of Latvian Socialists in San Francisco, California: Activities of the Early Latvian Political Emigration, 1905–1917 ● *Pauli Heikkilä.* Baltic Proposals for European Unification during World War II ● *Jonathan H. L'Hommedieu.* Baltic Language Broadcasting: Émigré Politics and American Cold War Radios ● *Jānis Bērziņš.* Ieskats Latvijas sabiedrības uzskatos par pašvaldības reformu (1905–1907) ● *Daina Bleiere.* Par kolaborāciju: definīcijas, klasifikācija, pielietojamība vācu un padomju okupācijas pētniecībā Latvijā ● Vēstures avoti ● Zinātnes dzīve ● Recenzijas

---

2014

2

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

DIBINĀTS 1936. GADĀ
ATJAUNOTS KOPŠ 1991. GADA DECEMBRA
IZNĀK ČETRAS REIZES GADĀ

Izdots ar

VALSTS KULTŪRKAPITĀLA FONDA atbalstu

“Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls” noslēdzis vienošanos par materiāla elektronisku publicēšanu ar “EBSCO Publishing”, kas piedāvā pasaulē visplašāko pilna teksta žurnālu un citu izdevumu apkopojumu. “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” pilnais teksts būs atrodams “EBSCO Publishing” atjaunotajā Akadēmiskajā datubāzē, kad datubāzes uzturētājs būs nokomplektējis jaunu ievietojamo izdevumu kolekciju.

Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds

Dibinātājs
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS
Reģistrācijas apliecība nr. 1651
lvi@lza.lv

Galvenais redaktors GUNTIS ZEMĪTIS

Atbildīgā redaktore INETA LIPŠA

Viesredaktore IEVA ZAĶE

Redkolēģija:

Asoc. prof. Ph. D. KARI ALENIUSS (*Kari Alenius*), Oulu Universitāte, Somija; Dr. hist. MUNTIS AUNS, LU Latvijas vēstures institūts; Asoc. prof. Dr. hist. DAINA BLEIERE, Rīgas Stradiņa universitāte, LU Latvijas vēstures institūts; Asoc. prof. Hum. m. dr. AUDRONE BLIUJIENE (*Audronė Bliujienė*), Klaipēdas Universitātes Baltijas jūras reģiona vēstures un arheoloģijas institūts, Lietuva; Prof. Ph. D. LAZARS FLEIŠMANS (*Lazar Fleishman*), Stenforda Universitāte, ASV; Prof. Ph. D. JERGS HAKMANS (*Jörg Hackmann*), Ščecinas Universitāte, Polija; Ph. D. MAGNUSS ILMJERVS (*Magnus Ilmjärv*), Tallinas Universitātes Vēstures institūts, Igaunija; Prof. Dr. hist. ALEKSANDRS IVANOVŠ, Daugavpils Universitāte; Ph. D. METJU KOTS (*Matthew Kott*), Upsalas Universitāte, Zviedrija; Vēst. zin. kand., doc. MIHAILS KOVAĻEVŠ, Saratovas Valsts tehniskā universitāte, Krievija; IMANTS LANCMANIS, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis; Dr. hist. LĪGA LAPA, LU Latvijas vēstures institūts; Dr. hist. INETA LIPŠA, LU Latvijas vēstures institūts; Prof. Ph. D. ĒRO MEDIJAINENS (*Eero Medijainen*), Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūts, Igaunija; Prof. emer., Ph. D. ANDREJS PLAKANS, Aiovas Valsts universitāte, ASV; Vēst. zin. kand., doc. TAMĀRA PUŠKINA, Maskavas Valsts universitāte, Krievija; Prof. Dr. hist. h. c., Dr. habil. chem. JĀNIS STRADIŅŠ, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstena loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis, LU Filozofijas un socioloģijas institūts; Prof. Dr. habil. hist. AIVARS STRANGA, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstena loceklis, Latvijas Universitāte; Hum. m. dr. ŽILVĪTIS ŠAKNIS (*Žilvytis Šaknys*), Lietuvas Vēstures institūts, Lietuva; Doc. Ph. Dr. LUBOŠŠ ŠVECS (*Luboš Švec*), Kārļa Universitātes Starptautisko studiju institūts, Čehija; Dr. hist. h. c. LILITA VANAGA, LU Latvijas vēstures institūts; Dr. hist. ANTONIJA VILCĀNE, LU Latvijas vēstures institūts; Asoc. prof. Ph. D. IEVA ZAĶE, Rovana Universitāte, ASV; Prof. Dr. hist. GUNTIS ZEMĪTIS, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, LU Latvijas vēstures institūts, Biznesa augstskola *Turība*

*Žurnālā ievietotie zinātniskie raksti ir recenzēti
Articles appearing in this journal are peer-reviewed*

Redakcijas adrese
Akadēmijas laukumā 1, 1217. iet., Rīgā, LV-1050, tālr. 29486005

Redaktore:
*Ināra Stašulāne,
Vija Stabulniece (angļu val.)
Māksliniece Ināra Jēgere
Maketētāja Margarita Stoka*

Nodibinājums "Latvijas vēstures institūta apgāds",
reģistrācijas nr. 40008064387

Iespiests SIA "Jelgavas tipogrāfija"

SATURS/CONTENTS

<i>Ieva Zaķe</i> . Introduction/ <i>Ieva Zaķe</i> . Ievadam.	5
--	---

ZINĀTNISKIE RAKSTI/SCIENTIFIC ARTICLES

THE ROLE OF DIASPORA LATVIANS AND LATVIAN COMMUNITIES
IN NATIONAL AND INTERNATIONAL POLITICS
SINCE THE MID-19TH CENTURY

<i>Elga Zālīte</i> . Exploring the Library of Latvian Socialists in San Francisco, California: Activities of the Early Latvian Political Emigration, 1905–1917/ <i>Elga Zālīte</i> . Sanfrancisko latviešu sociālistu bibliotēkas izpēte: latviešu agrīnās politiskās emigrācijas aktivitātes Ziemeļkalifornijā, 1905–1917	9
<i>Pauli Heikkilä</i> . Baltic Proposals for European Unification during World War II/ <i>Pauli Heikile</i> . Otrā pasaules kara laikā izteiktie baltiešu ierosinājumi Eiropas apvienošanai	63
<i>Jonathan H. L'Hommedieu</i> . Baltic Language Broadcasting: Émigré Politics and American Cold War Radios/ <i>Džonatans H. Lomdjē</i> . Radioraidījumi baltiešu valodās: emigrantu politika un amerikāņu raidstacijas aukstā kara laikā	94
<hr/>	
<i>Jānis Bērziņš</i> . Ieskats Latvijas sabiedrības uzskatos par pašvaldības reformu (1905–1907)/ <i>Jānis Bērziņš</i> . A Study of Public Opinion in Latvia on the Local Government Reform of 1905–1907.	120

<i>Daina Bleiere. Par kolaborāciju: definīcijas, klasifikācija, pielietojamība vācu un padomju okupācijas pētniecībā Latvijā/</i>	
<i>Daina Bleiere. On Collaboration: Definitions, Classification and Application in Research Related to German and Soviet Occupation Regimes in Latvia</i>	139

VĒSTURES AVOTI/SOURCES OF HISTORY

<i>Anita Čerpinska. Romas katoļticīgie Rīgā 18. gadsimta pirmajā pusē/</i>	
<i>Anita Čerpinska. Roman Catholics in Riga at the 1st Half of the 18th Century</i>	168

ZINĀTNES DZĪVE/SCIENTIFIC LIFE	177
--	-----

RECENZIJAS/REVIEWS

<i>Inese Runce. Mainīgās divspēles. Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā: 1906–1940. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2013 (aut. Jānis Vējš)</i>	195
<i>Svetlana Bogojavlenska. Die jüdische Gesellschaft in Kurland und Riga 1795–1915. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2012 (aut. Kaspars Zellis)</i>	203

AUTORI/AUTHORS.	207
-------------------------	-----

INTRODUCTION

Ieva Zake

Department of Sociology and Anthropology, The College of New Jersey,
Ewing, NJ, USA
E-mail: zakei@tcnj.edu

It is with great excitement that we present a collection of articles by international scholars on the topic of political activities of Latvian diaspora from the beginning to the middle of the 20th century. In the effort to bring together these studies, we were driven by a general idea that the time has come to assess Latvian or Latvia's diaspora and its politics in a broader and yet more nuanced way. The call for articles that generated these studies asked researchers to discuss Latvian and Latvia's diaspora in the context of national and international politics and at various points in its history. We invited submissions that discussed diverse instances of either self-identified Latvians or groups from Latvia that resided outside Latvia's territory as they engaged in political processes in their host countries and on international scale. In recent years, we have seen growth in research on the activities of Latvian emigrant groups as they were related to the formation of Latvia's statehood both after World War I and in the late 1980s and early 1990s. But as we learn more about the activities of Latvian and Latvia's diaspora, a different question has begun to arise, namely, to what extent these groups were engaged with or acted in response to the political processes in their host countries? Moreover, is it possibly too limiting a view when we look at the politics of diaspora only from the vantage point of its relation to politics inside Latvia? With this collection of articles, we put forward an argument that there is a distinct need for historians and sociologists to begin digging deeper into the actual experience of diaspora itself

and explore how their political vision, values and strategies were connected to the realities around them in their host country. There is great potential in approaching diaspora as a political agent in its own right, that is, as having its own goals, internal logic, agendas, allies and enemies. Without understanding diaspora from its own point of view, our analyses will continue to miss the motivations and political choices of diaspora. It will continue to limit our ability to fully appreciate the processes taking place among Latvians or former Latvia's residents who find themselves outside of Latvia.

Although there are many different angles from which to pursue a contextualized study of Latvian or Latvia's diaspora, this particular group of articles focuses on political activities in diaspora. And one should not be surprised about this decision. As eloquently demonstrated in Elga Zālīte's article about the early Latvian emigration in Northern California, Latvian diasporic communities most often formed due to political reasons (such as the 1905 Revolution or Soviet occupation). Furthermore, they persisted due to strong political convictions. In fact, politics played a crucial part in keeping the emigrant communities together and sustaining their resistance to assimilation. However, Zālīte's article points out that emigrants' political views were ultimately inconsistent across different communities or even within them. The small, but vociferous community of Latvian Social Democrats and Socialists in Northern California had internal differences, but it also had strong disagreements with other Latvian socialist groups in the United States. Finally, this article makes an important contribution to our understanding of the development of radical political ideas in the US in the period before and right after World War I and helps us understand the role of immigrants in this process.

Pauli Heikkilä's work broadens the conversation about diaspora and politics by studying the ideas of Baltic and European unification among the post-World War II Baltic, not just Latvian, émigrés. According to Heikkilä, Baltic and Latvian émigré politicians and intellectuals were deeply involved in the conversations about

---

the future of Europe before and after WWII, while showing that their plans and ideas were greatly divergent and they were not likely to agree on a plan for the Baltic States, let alone Europe. Heikkilä notes that these differences among the various models at least to some extent were determined by the political context of the host countries in which the individual émigrés found themselves. This offers us an invaluable insight into the complex dynamic between the host country and émigrés political ideas about their homeland.

Jonathan L'Hommedieu's article advances this idea further as he takes us to the next major cross-roads in the political activities of Latvian diaspora, namely, the period of Détente and its consequences in the US. By illustrating the way in which groups of Baltic, including Latvian, émigré communities fought for the continuation of the Radio Free Europe and Radio Liberty service, he documents the compromises that émigré communities had to make to account for the context of American-Soviet relations between the mid-1950s to mid-1970s. While diaspora communities struggled to hold on to their ideals, they also were faced with the need to become more mature and realistic in their interactions with political realities in the US. The article thus compellingly demonstrates how important it is to understand diaspora's relation to their host country as not only a place of (presumably temporal) residence, but also a major influence on the identity, ideas and actions of the emigration.

Taken together, the three articles expose us to political struggles of at least three different generations of Latvian diaspora. They allow us to observe the complex relationship that these émigré groups had with their homeland and how they navigated politics of the day in their host countries. They also come from an international and interesting group of young scholars exploring Latvian and Baltic history through the complex lens of world-wide political realities. It is our hope that the research presented here will generate further interest among historians and sociologists to study different types of Latvian or Latvia-related diaspora. Just as it is important to study

Latvian and Latvia's diaspora at different points of its history and at different sites, we also should begin to break the concentration on Latvians alone and instead look at diaspora of various ethnic groups originating in Latvia.

ZINĀTNISKIE RAKSTI

THE ROLE OF DIASPORA LATVIANS AND LATVIAN COMMUNITIES
IN NATIONAL AND INTERNATIONAL POLITICS
SINCE THE MID-19TH CENTURY

EXPLORING THE LIBRARY OF LATVIAN SOCIALISTS IN SAN FRANCISCO, CALIFORNIA: ACTIVITIES OF THE EARLY LATVIAN POLITICAL EMIGRATION, 1905–1917*

Elga Zālīte

Doctor of history, Slavic and Eastern European Collections, International and Area Studies Group, Stanford University Libraries, United States.
E-mail: ezalite@stanford.edu

Using a unique collection of 380 books recently discovered in San Francisco, California, the article explores and highlights the political and cultural activities of Latvian socialists in Northern California around 1905. The article analyzes the structure and contents of the San Francisco socialist library and shows how, in a process of describing three different identifying marks or ownership stamps, it is possible to trace the development of three separate Latvian socialist libraries. The article provides an overview of the historical evolution of the three Latvian socialist groups to whom the libraries belonged: the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco, the Lettish Social-Democratic Group of San Francisco and the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco. As part of the historical overview, the most important aspects of the Latvian political emigration to the United States before and after the 1905 Revolution are described. Using novel data from the genealogy research website *Ancestry.com*, the article draws a concrete picture of individuals involved. The author has attempted to trace the attitudes of the Latvian immigrant groups in San Francisco and the decisions they made in relation to the wider socialist movement in the United States.

Key words: Latvia, Latvian political emigration, 1905 Revolution, San Francisco, California, socialist library, socialist groups, socialist movement in the United States.

---

* An earlier version of this article was presented as a paper at the 45th Annual Convention of the Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies in Boston on 21 November 2013.

INTRODUCTION

In November 2012, the Hoover Institution Archives at Stanford University acquired a collection of 380 books, the lending library of a Latvian socialist group in San Francisco that had been established around 1905. In the Hoover Institution Archives, the collection can be found under the title *Latvian Evangelical Lutheran Church collection, 1876–1976*. The title, which seems at variance with the content of the collection, is derived from the provenance of the library. From 1974 until 2012, the library was stored in the building of the Latvian Evangelical Lutheran Church of Northern California, commonly referred to as the Latvian Hall in San Francisco.

The library may have ended up somewhere else, or it even could have disappeared completely. The new wave of Latvian immigrants who arrived after World War II considered those who had come before as radical communists, which often, but not always, was the case. The earlier immigrants held on to the political values they had embraced at the beginning of the 20th century and that had largely gone unmodified in the intervening 40 or so years. In the main, they were not able to recognize the changes undergone in the world around them, both in the United States and elsewhere. They did not understand the political situation in the Soviet Union and the brutality of the Stalinist system. Additionally, they denied the importance of an independent Latvian state.¹ The differences between the earlier and post-World War II immigrants often led to heated arguments. The situation in the San Francisco Latvian community reflected this clash of generations. Some of the members of the parish were of the opinion that the church was not a proper place for keeping socialist literature. Only after the intervention of Latvian-American professor Edgars Andersons, who was able to explain the historical value of such a collection, did the library find a safe haven in the building of the Latvian Evangelical Lutheran Church of Northern California.² Before that, the library was kept in Forestville, Sonoma County, California, in the family house of Fricis Jergens (1886–1975) and Katrina Jergens (1886–1975) who arrived in the United States as political refugees in 1912, having left from Liverpool.³

The discovery of the library was noteworthy, since little has been known about the activities of early Latvian emigrants in Northern California, and no primary sources of any kind had survived. In the case of the earlier generation of Latvian immigrants it is already too late to recover information about many aspects of their lives, so historians should use every opportunity that arises to document and describe events in the history of the Latvian emigration.

Several books and articles have been published on the history of Latvians in Northern California. These studies have centered on subjects such as the formation of the first parishes in the Bay Area and the activities of the first Latvian pastors; the second wave of Latvian immigration after World War II; and the history of Latvian immigrants in certain localities.⁴

Some facts about the life of Latvian socialists in the United States after 1905 can be learned from studies devoted to the most important centers of Latvian immigration during the time period of 1888–1917: Boston, New York, Minneapolis, Cleveland, Lincoln (Illinois), and Chicago.⁵ The biggest problem in trying to recover the history of the early Latvian Socialists in the United States, including California, has been lack of sources such as the minutes of the meetings of various socialist groups. The records of only two (out of about twenty) branches of Latvian socialist organizations are known to have survived. The papers of the Lettish Workingmen's Association in Boston are kept in the State Archives of Latvia in Riga, and the papers of the Latvian Social Democrats in Chicago have been preserved in the Bruno Kalniņš Archive in the Labour Movement Archives in Stockholm.⁶

The purpose of this article is to use the contents of the San Francisco socialist library to trace the development of three separate Latvian socialist libraries.⁷ Three different identifying marks or ownership stamps were the first indication that several Socialist groups actually had existed in San Francisco area. The article discusses why and how the three groups eventually merged into one, the library collection of which ended up in the Hoover Institution Archives. The objective is to show that the library is a potent source that can disclose information about the individuals who made up the groups that created the library. This particular library provides

important information regarding the attitudes and activities of Latvian Socialists in San Francisco at the beginning of the last century and connections to their American counterparts.

The main source for this study is the Latvian socialist library found in San Francisco. Unfortunately no library cards or records of the lending library have survived. *The second source* is Latvian American socialist newspapers from the early 20th century: *Proletareets* (The Proletarian), *Strahdneeks* (The Worker), *Prometejs* (Prometheus), as well as *Amerikas Latvietis* (The American Latvian).⁸ *The third source* is *Ancestry.com* which is a subscription-based genealogy research website with about 5 billion records and thousands of searchable databases. The majority of the records are accessible only by paid subscription, and the most useful for this research have been data from four censuses (1910, 1920, 1930 and 1940) as well as obituaries, immigration documents, and military and employment records. It is possible to search these databases for specific people by name, dates, and other variables such as place.⁹ A helpful feature for this kind of research is that the digitized documents are available for viewing, which has provided the opportunity to locate a significant number of Latvian or Lettish (as they were referred to at the beginning of the 20th century) individuals. It is also possible to filter the search by the place of origin of immigrants, namely, Latvia.

Besides these three main categories of sources, a number of original documents were available for research.¹⁰ The author has also conducted several interviews with the descendants of early Latvian Socialists in Northern California.¹¹

THE LIBRARY

The books in the library are all in Latvian. Almost all were published in Latvia and Russia, and in the Gothic script.¹² About a half of the books are original Latvian titles, while the rest are translations, mostly from German, but also from Russian, English, and Dutch.

A selection of the books written by Latvian authors in the library reveals certain directions and undercurrents that shaped the development of literary life in Latvia in general from the 1870s to 1920.

For example, the library holds a rare example of an important book on the history of Latvia, by Mikus Skruzītis *Sēļi, Kurzemes augšgala senči*.¹³ Other early titles are from 1876 and 1879, two yearbooks published by the Latvian poet, educator and publisher Auseklis (the pen-name of Miķelis Krogzemis, 1850–1879). The library also contains an 1888 volume of his own writings.¹⁴ Auseklis was one of the leaders of the first Latvian National Awakening movement or New Latvians, the term applied to the group of intellectuals active from the 1850s to the 1880s.

Several books are by authors who started their activities during the New Current (*Jaunā strāva*) period, which followed the first Latvian National Awakening.¹⁵ The beginning of the New Current is usually given as 1886. Among the authors associated with this tendency are two Social Democrats, Jānis Rainis (the pseudonym of Jānis Pliekšāns, poet, playwright and translator, 1865–1929) and Janis Jansons-Brauns (publicist and literary critic, 1872–1917). The New Current was a broad leftist social and political movement connected to the political awakening of the Latvian working people, the propagandization of socialist ideas, and the first attempts of Latvian workers and peasants to organize themselves. It can be said that for many Latvians at that time socialism was the ideal of the future. Educated Latvian revolutionaries found their inspiration in the new socialist ideas of Western Europe.¹⁶

All the titles in the San Francisco socialist library can be divided into four groups: political publications, which constitute 17%; nature and science books 15%; literature and poetry 40%; and plays 28 per cent. We have to take into account that the composition of the library changed over the years. Books were borrowed and not returned. Some of the most radical ones may have been removed during the First Red Scare in San Francisco.¹⁷ Interestingly, plays were not supposed to be checked out by regular readers because they were meant to be used in theater performances.

Most of the books in the library date from 1905 to 1911. Twenty seven books date from 1905 and 1906, respectively; 30 books from 1907. 43 titles (the largest number) were published in 1908; 24 in 1909; 30 in 1910; 12 in 1911.

The library's political publications provide both details and a general picture of the publishing business in Latvia around the 1905 Revolution as well as the most popular authors among San Francisco's Latvian Socialists. The number of publications dedicated to political and economical issues was small before the 1905 Revolution. There is only one book of political nature from before 1905 in the library: *The Workers' Question in Russia*, published by the Latvian Social-Democratic Party in 1904, the year the party was founded.¹⁸ The limits to publishing were set by czarist censorship, which until 1905 was based on the 1865 press law. The list of prohibited topics included writings on inequality, criticism of the absolutist czarist regime and political system, and teachings of socialism. The 1905 Revolution brought an advance towards the establishment of freedom of press in Latvia. Pre-publication censorship of non-periodicals was abolished on 26 April 1906.¹⁹ The growth in new publishing houses was quite impressive, as can be seen from the items in the library. A lot of publications were printed by local presses in Riga, Liepāja, Jelgava, Valmiera, Cēsis, Limbaži etc.

The leading Latvian Social Democrats and publicists Janis Jansons-Brauns (who signed his works also under the names of Jansons and Brauns, 1872–1917) and Jānis Asars (1877–1908) were the two most popular original authors whose writings can be found in the library.²⁰ They wrote on the Baltic Revolution, art and revolution, as well essays in literary criticism.

Translations of writings by the German socialist theoretician Karl Kautsky (1854–1938) are the most numerous works among socialist translations in the library. The first translations of Kautsky in Latvian appeared in 1905: *A Question of Nationalities in Present Times; A Theoretical Part of Erfurt Program; Essays from the History of a Society; The Social Revolution and on the Day after the Social Revolution*.²¹ There are a few works by Paul Lafargue, Karl and Wilhelm Liebknecht, and the Dutch socialist, Henriette Roland Holst. Only a few examples of works by Karl Marx and Friedrich Engels are represented in the library.²² They include a volume of Marx's economic studies in a popular version by Karl Kautsky, published in Latvia.

The library contains also several well-known works by August Bebel (1840–1913), for instance, *Women under Socialism* published

in 1879.²³ It is considered to be the most popular publication of socialist literature in Europe at the end of the 19th and the beginning of the 20th century.²⁴ The number of translations of the works by German Socialists suggests the influence that they may have had on Latvian Social Democrats. Their mutual contacts started in 1893 and continued up to 1905. In fact, Latvian Social Democrats personally knew and received support from August Bebel and Karl and Wilhelm Liebknecht.²⁵ It is interesting to note that Lenin's works were not published in Latvia, nor did his articles appear in the Latvian social democratic press during the period from 1898 to 1907.²⁶

Looking through the section of political literature in the library, we can observe quite a wide range of political ideas. The closest to the socialist writings are anarchist publications such as Peter Kropotkin's (1842–1921) *Memoirs of a Revolutionist*, Sergey Stepnyak-Kravchinsky's (1851–1895) *Secret Russia*, Anton Menger's (1841–1906) *The Future State, Anarchism, Communal State*.²⁷ Liberal views of the time are expressed in the works by Fedor Kokoshkin (one of the founders of the Russian Constitutional Democrat Party, 1871–1918), *State and Its Power: Historically Critical Essays*; Muskatblut, F. *Representation of the People*; and Nikolai Rozhkov (historian and political figure, 1868–1927), in *On the Forms of Popular Representation*.²⁸

Selection of political literature in the library suggests that Latvian Socialists arrived in the United States with a pre-formed national and social understanding. They were ideologically connected to the movement in Latvia and influenced by the ideas of German Social Democrats. But it also appears that the Latvian Socialists were willing to explore other ideas about a possible future society. They seemed to exhibit a kind of eclecticism in their readings, which may have been a sign that they were relatively non-dogmatic in their politics.

Still, the library operated within the framework of a workers' organization committed to socialism. So it reflects an ideology that the library's founders intended to propagate as the prime objective of the library was to provide means for political education. For instance, to begin one's studies and get acquainted with foreign

political terminology, the library provided *Politisku svešvārdu grāmata* (A Dictionary of Foreign Political Terms), published in Riga in 1906. The library served also as a source and means for universal education as some of its books offered help with self-education in motherhood, child rearing, minor health issues and fighting alcoholism.²⁹

The books concerned with nature, science and history comprise 15% of titles in the library. Almost all of these are translations, since there were not many Latvian authors writing popular science books at that time. The exception is literary criticism. The lawyer and publicist Kristaps Bahmanis (1867–1942) wrote *Grāmatu nozīme cilvēka dzīvē* (On the Significance of Books in the Life of an Individual) and the author and literary critic Augusts Bračš (1880–1967) wrote *Rakstniecības teorija* (A Theory of Writing).³⁰

Particularly interesting are the titles on popular science, although the names of the authors are mostly forgotten nowadays. Books on biology and natural history were very popular at the time in Europe. The German scientists and philosophers Ernst Haeckel (1834–1919), Ludwig Buchner (1824–1899), Max Wilhelm Meyer (1853–1910) and Wilhelm Bolsche (1861–1939) promoted and popularized Charles Darwin's work and gave a materialistic interpretation of the universe.³¹ The library contains also works by two famous Russian biologists – Ilya Mechnikov (1845–1916) and Kliment Timiriachev (1843–1920), who both promoted Darwinism in Russia.³²

Self-education was considered a cardinal attribute of the socialist movement in Europe. Unsurprisingly then, literature, poetry and popular fiction constitute 40% of books in the library. This indicates that the members of the Latvian socialist group in San Francisco must have combined a traditional love of reading, learning and education with the idea of the development of class consciousness. According to the principles of Social Democracy, the latter goal could be accomplished by providing scientific literature together with popular works of history and *belles lettres*. Popular fiction and poetry proved critical for the engagement of ordinary workers with Social Democracy and seem to have assumed a growing importance in the eyes of Party leaders.³³ Libraries also became the venues of

such intellectual pursuits as study circles, lectures, ideological and political discussions, as well as activities of an organizational and social nature. Theaters were also indispensable for the achievement of these objectives. A particular affinity for the theater definitely must have been the case in San Francisco as 28% of books in the library are plays.

Approximately six out of ten titles in the library are works of fiction. The greater number of books are by Latvian authors, but the library also contained translations of works by Russian, German and Scandinavian authors. Among these are translations of stories by Leonid Andreev (1871–1919). Several of his stories captured the spirit of the period of 1905 in the Russian Empire: *The Red Laugh*, *The Seven Who Were Hanged*, *Black Masks*, *The Life of a Man*.³⁴ Another popular Russian author whose works appear in the library is Maxim Gorky (1868–1936): *Enemies*, *The City of the Yellow Devil*, *Old Izergil*, and *The Lower Depths*.³⁵ The library also contains books by Heinrich Heine, Friedrich Schiller, William Shakespeare, Aleksandr Pushkin, Nikolai Nekrasov, Leo Tolstoy, Anton Chekhov, Emil Zola, Ludwig Thoma, Henrik Ibsen, Knut Hamsun and others.

In sum, the contents of this library suggests that it belonged to a specific, radically inclined community of early Latvian immigrants in Northern California. To better understand this population, it is necessary to situate them within the larger history of early Latvian emigration in the United States, the socio-economic composition of the San Francisco Latvian immigrant community, and relate it to specific individuals who were associated with the library and socialist activity.

HISTORY OF THE LATVIAN IMMIGRATION AND THE SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS OF THE EARLY SOCIALISTS

First immigrants from Latvia arrived in the United States around 1888 and settled in big cities such as Boston, New York and Philadelphia.³⁶ Over the years, about two thirds of Latvian immigrants settled in the states on the Atlantic coast and the rest in the Mid-West and on the Pacific coast.³⁷ According to data from

Ancestry.com, 23 immigrants from Latvia lived in San Francisco area already before that. They were mostly seamen, but also representatives of other professions. For example, after his arrival in 1882, Carl Saulit³⁸ (born in 1863) worked on a pilot steamer and later became a master on a fire boat. Iron worker Jacob Pirag (1870–1925) and his family arrived in San Francisco in 1880. Ernest Wanag (born in 1868 in Courland) immigrated in 1883 and worked as a helper in a restaurant in San Francisco. Martin Stall (born in 1864) immigrated in 1881 and worked as a carpenter in San Francisco.³⁹

According to the American literary magazine *The Literary Digest*, there were two main impulses for the emigration of Latvians from their homeland: first, the economic domination and exploitation of Latvians by rich German landed proprietors; and, second, the political restrictions and religious persecution of czarist Russia.⁴⁰ Consequently, early immigrants could be divided into two sociopolitical groups: those who were religious and soon founded a number of Lutheran congregations, and those who were influenced by the anti-czarist and anticlerical intellectuals of the New Current, advocated for workers' rights and espoused early forms of socialist ideology.⁴¹

Besides sailors, who arrived on ships, most of the European immigrants in the Bay Area apparently came west overland, often after some years of residence on the East coast. While direct passage from Europe to California was possible at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, it was not practical until after the completion of the Panama Canal in 1914.⁴² According to data from U. S. censuses (1900 to 1930), about 80–90 people (males) from Latvia settled in Northern California (with or without families) before 1905. They may have been Latvians, Russians, Jews, or Germans.⁴³ Looking into the list of the names of people who were politically active (information from *Proletareets*) and comparing these names with the years of immigration of the same individuals as they appear in the *Ancestry.com* database, we can conclude that there were at least 21 Latvians who had come before the 1905 Revolution and became involved with the earliest socialist group. *Ancestry.com* census records can offer quite a comprehensive socio-economic account of this group of Latvians. Almost all of them had been employed as skilled workers. Eight of them had jobs as ironworkers,

molders, blacksmiths, machinists; five were carpenters and cabinet-makers; two were tailors; and two were sailors. They were people of different age groups: eight were 20 to 25 years old; four were 26 to 30 years old; and nine were in the age group from 31 to 46. Ten of them had families, with or without children.⁴⁴

Immigration from Latvia increased steadily around 1905. According to data in *Ancestry.com*, altogether 189 immigrants (with or without families) settled in Northern California from 1905 to 1915. It cannot be determined with certainty how many of these immigrants were political refugees. After matching the information of the year of immigration of a certain individual and his (or much less frequently, hers) political activity in either of San Francisco's socialist groups (based on information in the newspapers *Proletareets* and *Strahdneeks*), it is possible to deduce that about 50 to 60 of the Latvian immigrants became involved in the socialist groups. Of those active in the San Francisco socialist groups, nine had arrived in 1905; 17 in 1906; eight in 1907; three in 1908; five in 1909–1910; ten after 1910. It appears that most of the political refugees had reached San Francisco by 1906 or 1907.⁴⁵ Quite a few arrived later, even on the eve of World War I, after spending several years in Western European countries, mainly in Germany.

There were 76 Latvian immigrants living in Berlin, Hamburg, Bremen, Karlsruhe and Stuttgart in 1908; 89 in 1911.⁴⁶ Some of them eventually found their way to San Francisco. For instance, Paul Kauss (1879–?), an active participant of the 1905 Revolution, a teacher in Zemīte parish, Kandava county, came to San Francisco in 1912 after seven years spent in Berlin, Germany and Antwerp, Belgium. Veterans of 1905, Peter Winup (1877–1959) and his wife Olga Winup (1881–1963), entered the United States around 1910. They had left Riga in 1906 for Bremen, Germany.⁴⁷ Charles (Karl) Plaving (Plavinsh) (1875–1969), a cabinet-maker, who also was active in 1905, left Latvia when the repressions started and went to Berlin via Finland and East Prussia. In Berlin, he learned the trade of a mason and completed his general education. The limited opportunity for work in Germany made him emigrate to the United States. Charles Plavinsh reached California by way of Texas. He hoped to find work after the great earthquake of 1906.⁴⁸ Around 1909 Charles

Plavinsh became the Secretary of the Lettish Branch of San Francisco Socialist Party.

Quite a few Latvian political refugees found shelter in Helsinki before arriving in the United States.⁴⁹ Many came to California from Great Britain, mainly leaving from Liverpool, but also from London. The socialist newspaper *Strahdneeks* reported that in 1908–1909 London had been a transit point for further emigration to the United States.⁵⁰ Because of the continuing repressions against revolutionaries in Latvia, the number of potential immigrants remained steady, though emigration after 1905 was difficult. Political refugees were running for their lives and so some paid exorbitant sums or had to sneak aboard a liner to stay in the coal-hold. Once in America, many of them changed their names, along with their nationality and place of birth.⁵¹ This was done to protect themselves from czarist agents, and from possible extradition to the Russian empire for crimes committed during the revolution. All contact with family, friends and party members still in Europe or Russian Empire was maintained through intermediaries.

There was also a legal way to emigrate, although Russian Empire did not really have legislation regarding emigration.⁵² Permits could be obtained from the czarist government to visit relatives living abroad. In such cases, emigrants were able to start their voyage in Riga, Libau (Liepāja), or Ventspils. Sometimes, even for 1905 political refugees, we can find immigration records with Libau or Riga as the ports of departure. For instance, Gustav Podnieks (Podneck, Podnick, Podniek, Pudnich, 1887–1952), an active socialist in Northern California who later became a communist, arrived in New York with his family from Libau in 1912.

An interesting account of the emigration of 1905 revolutionaries can be found in the report of the Dillingham Commission, an entity established by the American government to study conditions leading to emigration from Europe. The following scene was described in Libau in May, 1908: “[..] a large force of Russian police was stationed at the dock pending the departure of the steamer, and a number of police officers remained on the steamer until the outer harbour was reached. On this occasion several hundred friends of the emigrants, who had come to witness the embarkation, were driven from the

dock, by mounted policemen before the ship sailed, while any attempt on the part of the emigrants on board the ship to shout or sing was promptly suppressed by the police on the board. It was explained that this is occasioned by the fact that many of the emigrants are revolutionists who feel that once on board a ship bound for America they have taken the first step toward freedom, and accordingly they have in the past given vent to their feelings by singing the Marseillaise and waving red flags. To prevent a repetition of such scenes, the police control mentioned was inaugurated.⁵³

A trip from Libau to Boston lasted about 20 days and the price for a ticket was \$25 (\$610 in 2013 dollars). During the period under discussion, immigrants actually did not need passports or entrance visas to come to the United States. Sometimes passengers were asked to report the amount of money they carried, precisely, whether they had \$50 with them. The only restrictions placed upon European immigration before World War I were based upon the health record of the individual immigrant. Contract laborers were excluded, too.⁵⁴

Latvian political refugees often chose Boston as their destination because there was a considerable Latvian community already there since the early 1890s. The local Latvian pastor in Boston Jakob Sieberg (Jēkabs Zibergs, 1863–1963) helped persecuted refugees, regardless of their political convictions.⁵⁵

In a few instances political refugees arrived in San Francisco from Australia. In 1905, John Friede (1874–1950) came from Sydney, and immediately became an active member of the Lettish Socialist Labor Party. In 1913, William Lever (1885–1941) arrived from Australia via Vancouver, Canada.⁵⁶ At the end of 1915 Lever was elected the Secretary of the Lettish Branch of San Francisco Socialist Party.

Of the 189 immigrants who arrived in California during the time period of 1905–1914, 38 were employed as sailors and fishermen; 12 as longshoremen; 35 were machinists and mechanics; 32 tailors and shoemakers; 26 carpenters and cabinet-makers; and 32 were unskilled workers. Others were painters, salesmen, chauffeurs, cooks, printers, lithographers, waiters, barbers, and building superintendents.⁵⁷

It is worth mentioning that during later decades many of Latvian sailors took up jobs as longshoremen in the port of San Francisco.

Latvian immigrants, who were skilled carpenters and cabinet-makers, set out for San Francisco after the 1906 earthquake. Around 1910, it turned out that there was a big surplus of carpenters and builders in San Francisco, and according to information published in *Strahdneeks*, 60% of the workers in the construction industry were unemployed in 1910.⁵⁸ There was a certain hope that the building industry would pick up before 1915 when San Francisco was getting ready for the World's Fair. Curiously, the secretary of the Lettish Socialist Party at the time, Otto Braun (1885–1976), published an article in *Strahdneeks* in 1914 warning Latvian workers not to come to San Francisco since there was still shortage of work in the city.⁵⁹ According to an account by another Secretary Carl Apsen (Fred, Fritz, Karl Apsan, Aspan, 1878–1932, a tailor, immigrated in 1906), tailors were the only category of workers in demand at the time.⁶⁰

As mentioned earlier, 32 of the post-1905 Latvian immigrants belonged to the category of unskilled workers, including farm laborers, fruit pickers, lumberjacks, etc. The importance of agriculture, lumbering, construction, fruit and vegetable canning, fisheries and associated seasonal industries in California was the critical factor in creating a large itinerant labor force, and some of the Latvian political immigrants were among them. They were impacted by the seasonal character of such work, which meant that during certain periods they flooded the city in hopes of finding odd jobs.⁶¹ This lack of stable work opportunities led to a situation where the membership in Latvian socialist groups in San Francisco was not very consistent. New immigrants moved all the time looking for work.⁶² Yet there were machinists and mechanics who had permanent work in the harbor or in factories, as well tailors and painters, carpenters and cabinet-makers who had steady employment. The most active members of the socialist groups had permanent employment, although there were some exceptions. John Strehle (1869–1945, immigrated in 1903), who was secretary of the Socialist Party in 1916, was a farmer and lived with his family of five children quite far from San Francisco, in Yolo county.

Many Latvian political immigrants chose to live in San Francisco, but a large Latvian community also formed in Oakland, about 13 km from San Francisco. Oakland's rise to industrial prominence

and its subsequent need for a seaport, led to the digging of a shipping and tidal channel in 1902, which created an “island” out of the nearby town of Alameda. In 1906, its population doubled with refugees who became homeless in San Francisco’s earthquake and fire of 1906. By 1920, Oakland was the home of numerous manufacturing industries, including metal works, canneries, bakeries, engine and automobile factories, and shipyards.⁶³

In comparison to those arriving in the earlier years, post-1905 Latvian immigrants had more difficulties in finding employment. Quite often they lived longer distances from San Francisco. Some Latvians who were involved in socialist activities lived in a redwood logging community in Big River, Mendocino. Even today it is a three to four hour drive from San Francisco, and it seems a fair question to ask how they managed to travel to group meetings and other events. Obviously, they had a great deal of commitment.

There were other reasons why the San Francisco socialist groups went through frequent membership changes. Some of the members fell ill and had to leave the Bay Area. Secretary Charles Plavinsh became ill with silicosis while working in a San Francisco factory. On his doctor’s advice, he left for rural Canada.⁶⁴ Frank Gross, a molder in an iron factory and the brother of Robert Gross and secretary of Lettish Socialist Labor Section in San Francisco fell ill with typhoid and died in 1913.⁶⁵

A few of San Francisco socialists got elected to the highest administrative bodies or Central Committee of the Lettish Socialist Party. For instance, Michael Tomin (1880–1951, immigrated in 1903, a painter) became a member of the Central Committee in 1911 and moved to Boston, as did William Lever (born in Riga, 1885–1941, immigrated in 1913, a machinist) who moved to New York.

THE FIRST LATVIAN SOCIALISTS: THE LETTISH SOCIALIST LABOR SECTION IN SAN FRANCISCO

Judging by the year on the stamp in the library books, the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco was founded in 1905 (*Fig. 1*). The group was a part of the Lettish Federation of the Socialist Labor Party founded in New York in 1901 and aligned

with the American Socialist Labor Party.⁶⁶ The Lettish Federation of the Socialist Labor Party published a monthly literary and political journal *Proletareets* (The Proletarian), which began in 1902. Right away, *Proletareets* had a distributor in San Francisco, Jacob Wilkewsky.⁶⁷ Born in 1872, he was a carpenter who had immigrated in 1896, and a few years later became an active member of the Lettish Federation of the Socialist Labor Party. The presence of a distribution agent indicates that there must have been readers who lived in San Francisco and its vicinity.

The Socialist Labor Party of America was established in 1876 and it is the oldest socialist party in the United States. It had no more than 1000 members who were almost exclusively recent German, Polish, Jewish, Hungarian and Italian immigrants.⁶⁸ The Party's leader Daniel De Leon was a radical Marxist who argued for the revolutionary overthrow of capitalism. The Lettish Federation of the Socialist Labor Party found much of the American Socialist Labor Party's ideology too restrictive with its emphasis on "scientific socialism," which ignored many of the realities that a more pragmatic approach would have taken into account.⁶⁹

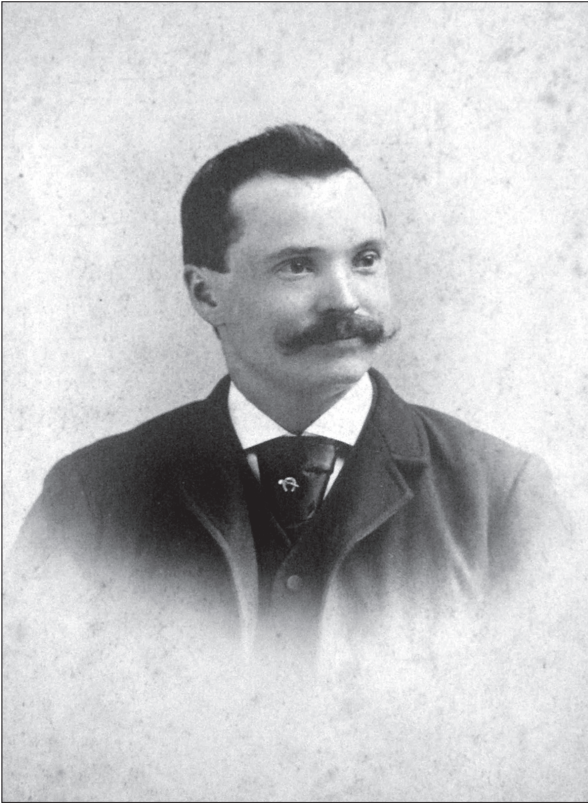
Fig. 1. The stamp of the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco, 1905

Fig. 2. Robert Gross

The earliest information about the activities of individual members of the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco dates from 1904. John Jurgis (born in 1882 in Jelgava) who had been a sailor since 1900 and politically active in Latvia and Europe, arrived in the United States in 1902 and in 1904 organized a group in San Francisco.⁷⁰ He had been a political exile in Siberia, but managed to escape and reached San Francisco by ship. For a short period of time, Jurgis was the editor of *Proletareets*.

Another well-known member of the Lettish Socialist Labor Section was Robert Gross (1881–1977), originally from Riga (*Fig. 2*).

Fig. 3. Charles Greenberg

According to a family legend, he may have jumped ship in 1902 or earlier after having been a sailor. Robert Gross settled in San Francisco, and spent all his life working as an ironworker. He met his future wife Lucy Greenberg (1886–1966) from Auce, Latvia in San Francisco. Robert Gross served as the secretary and treasurer of the group on repeated occasions⁷¹ and stayed with the The Socialist Labor Party of America all his life. His brother, Frank Gross (1876–1913, immigrated in 1891, molder in iron foundry) and father-in-law, Charles Greenberg (born in 1863, immigrated in 1890, a blacksmith; *Fig. 3*) were active members, too.⁷² Altogether, the Lettish Socialist Labor Section of San Francisco consisted of 32 mem-

bers in 1906 and 35 in 1910,⁷³ including 21 individuals who came before 1905. To name a few more: Christian Arklis (born in Mitau (Jelgava), 1878–1954, immigrated in 1902, electrician); John Krinkel (1877–1957, immigrated in 1903, a sea master); Henry Greenhoff (1868–?, immigrated in 1890, horseshmith); Edward Milt (1881–1966, immigrated in 1902, iron worker); Albert Munken (1872–1948, immigrated in 1901, machinist); Peter Stein (1886–1967, immigrated 1894, tailor); John Uhdriš (1868–?, immigrated in 1901, laborer in oil refinery); John Wickman (1876–1953, immigrated in 1901, laborer in a rope factory).⁷⁴

A report of the Lettish Socialist Labor Section of San Francisco for 1906 gives insight into the activities and budget of the group. According to the report written by the audit committee, the group had organized 14 readings (lectures) and 15 evenings of questions and answers. Altogether, 233 persons had participated in these activities.⁷⁵ The total budget for 1906 was an impressive \$403.28.⁷⁶ One of the components in the group's revenue consisted of gifts given to the library. In 1906, they came from the secretary John Jurgis and John Kruhmin, a seaman who gave a total amount of \$6. Expenditures in turn show that \$12.50 was used for the needs of the library. The initial value of the library is given as \$10. A few years later, around 1909–1910, there were 133 books in the library. At the beginning of 1910, a decision was made to buy more books for \$30.⁷⁷

The group organized its first theater performance in 1906. Then in February of 1908 the play *Spiēgs slazdā* (A Spy in a Trap) was staged. Another play *Priekšvakarā* (On the Eve) was performed in October of 1908.⁷⁸ The director was Albert Munken, who later became famous in the New York Latvian theater community.⁷⁹ He left San Francisco for Boston around 1910. The Lettish Socialist Labor Section of San Francisco also had a popular men's choir.

The report of the audit committee ends with a note that parts of the group's property as well as its previous record books were lost in the earthquake of 18 April 1906. As a result, we cannot compare the figures of 1906 with the previous year.

As mentioned before, the Lettish Socialist Labor Party supported the program of the American Socialist Labor Party. One of the goals

of the American Socialist Labor Party was to prepare Latvians and all other immigrants to become an active part of the socialist movement in the United States. As is evident from the reports in *Proletareets*, political and social events of the Lettish Socialist Labor Party were organized together with Russian, German, Hungarian and American workers. For instance, there were yearly commemorations of the beginning of the 1905 Revolution, the so-called Bloody Sunday, with speeches made in many languages.⁸⁰

The groups of the Federation of the Lettish Socialist Labor Party on the East coast did not recognize the necessity of supporting the needs of revolutionaries in Latvia after 1905. However, the San Francisco group disagreed and the record of expenditures for 1906 shows that \$20 were given to support the revolutionary movement in Latvia, and \$26 were donated to help the political refugees.⁸¹

THE LETTISH SOCIAL-DEMOCRATIC GROUP OF SAN FRANCISCO: THE CHOICES OF POLITICAL IMMIGRANTS

There is not much information about the initial activities of the Lettish Social-Democratic Group of San Francisco or its first members.⁸² There is evidence that around 1907–1908, the Lettish Social-Democratic Group of San Francisco was active in parallel to the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco.⁸³ They had their own, very small library (*Fig. 4*) and their group served as a predecessor to the Lettish Branch of the San Francisco Socialist Party.

It has been argued that pre-1905 immigrants joined the Lettish Socialist Labor Party on the East coast, while the post-1905 immigrants were affiliated with the Lettish Social-Democratic Groups.⁸⁴ This seems to be only partially true in San Francisco.

Political immigrants who arrived from Latvia after the 1905 Revolution chose different ways of proceeding with their lives, including their political activities. Many joined the newly formed Lettish Social-Democratic Group of San Francisco. Most likely, these were individuals who had been active members of the Latvian So-

Fig. 4. The stamp of the Lettish Social-Democratic Group of San Francisco

cial Democratic Party in Latvia. Others, however, aligned with the Lettish Socialist Labor Section of San Francisco.⁸⁵ They were William Cerp (1884–1969, immigrated in 1906, a carpenter), Otto Braun (1885–1975, immigrated in 1908, a cabinet maker), William Beinert (1882–1942, immigrated in 1906, a mechanic), Peter Wickman (1880–1951, immigrated in 1906, a longshoreman), and John Siebert (1885–?, immigrated in 1906, a sailor). Later these individuals were among the leaders of the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco.

In December 1905, a conference of Latvian social-democratic groups in New York agreed on the formation of a united national organization. A constitution was adopted, the Latvian newspaper *Strahdneeks* established, and an Executive Committee elected.⁸⁶ There is a possibility that the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco was among them.⁸⁷ During 1907, there was a steady growth in the number and size of the local Latvian socialist groups in the United States. Consequently, there were 15 branches, and

the membership grew from 247 to 880.⁸⁸ There were 32 members in the Lettish Social-Democratic Group of San Francisco in 1906; 30, including three women, in 1908; and 29, including two women, in 1909.⁸⁹ In general, there were about 300 American socialists and also socialists of foreign language groups in San Francisco around 1909. The Latvian socialist groups on the East coast had bigger memberships: 324 members in Boston; 105 in New York; and 85 in Chicago.⁹⁰ There were smaller groups in Baltimore, Newark, Lawrence, Lincoln, Los Angeles, Portland and Seattle.

Not all political immigrants engaged in political activity in the United States. Probably the best known Latvian political immigrant after 1905 in Northern California was George Rosen (1870–1927). While in Latvia, he had been a well known pastor, journalist and the editor of a popular literary magazine *Apskats* (Review) (1903–1905).⁹¹ Rosen became involved in the 1905 Revolution and gained popularity as a speaker and political writer and was often referred to as the socialist pastor. When the wave of repression started, George Rosen was forced to flee. He and his family of four children moved to the East, into inner Russia. He first worked as a teacher in Perm, near the Ural Mountains and then moved even farther to Khabarovsk.⁹² Finally, having travelled via Nagasaki in Japan, the whole family arrived in San Francisco. But George Rosen never became a pastor in California, partly because the local community was not interested in religious services, and partly because another pastor (Jānis Balodis) had settled in Northern California. Nor did Rosen join either of the socialist groups which were active in San Francisco. Rosen instead became a businessman, bought a hotel in San Francisco and a few years later attended University of California at Berkeley. Rosen graduated in 1916 and worked as an attorney while living in Oakland.⁹³ However, he never lost his interest in politics, journalism and literature. During the years that Rosen owned a hotel, he maintained a reading-room under the guise of a club on the hotel premises. It was assumed that each attendee was a club member only for those few hours while he or she spent time reading Latvian books and Latvian-American newspapers of various political tendencies displayed on a big table, covered with a green

cloth.⁹⁴ In 1917, Rosen was also known to deliver lectures about the political situation in Russia.⁹⁵

Other life stories involved much more adversity. A participant of the 1905 Revolution, Peter Poreet, (1878–1961) emigrated through Finland, first arriving in Cleveland, Ohio.⁹⁶ His skill was carpentry, but he lacked knowledge of English and he had a recurring illness. As a result, Poreet was not able to find work in his profession. He chose to move to San Francisco because of better weather conditions. He found work as a fisherman on a boat, and later even acquired his own boat. As was the case with many other fishermen in San Francisco, he tried fishing in Alaska, with little success. Peter Poreet chose to change his name when he acquired American citizenship and became Peter Perry in 1912. Later, in search for better work prospects, he emigrated to Canada.

UNIFICATION PROCESS OF LATVIAN SOCIALISTS IN SAN FRANCISCO: THE FIRST STEP

In March of 1909, there came a change in the orientation of the Lettish Social-Democratic Group of San Francisco. During the first years of immigration Latvian socialists centered mainly upon social and political developments in Latvia. A few years later the organization began to direct its attention to the economic and social situation in the United States. On the basis of its conclusion that the Socialist Party of America was the best guardian of the interests of workers in the United States, the Lettish Social-Democratic Group of San Francisco proposed to join the Socialist Party of America.⁹⁷

The Socialist Party of America, the rival of the Socialist Labor Party, was formed in 1901 by a merger between the three-year-old Social-Democratic Party of America and disaffected elements of the Socialist Labor Party who had split from the main organization in 1899.⁹⁸ The Socialist Party of America was a democratically oriented party. Its early political perspectives ranged from radical socialism to social democracy. New York Party leader Morris Hillquit and Congressman Berger were on the more social-democratic or moderate wing, while members of the Industrial Workers of the

World (IWW) and the Party's frequent presidential candidate, Eugene V. Debs, formed the left wing.⁹⁹ From 1901 until the onset of World War I, the Socialist Party had a number of elected officials. Northern California became famous for Berkeley's socialist mayor, J. Stitt Wilson, elected on 1 April 1911 to a two-year term. Wilson managed to achieve quite a few reforms, including the creation of a municipal employment exchange that began operation in March 1913 and helped to find work for the unemployed. Not sharing the organization's strong anti-militarist perspective, Wilson withdrew from the Socialist Party at the outbreak of World War I.¹⁰⁰ Most of the Socialist Party's voters were recent Jewish, Finnish and German immigrants, coal miners, and former Populist farmers in the Midwest. From 1901 to 1910, the Socialist Party's candidate Eugene Debs ran for President at each election. In 1912 the Socialist Party reached its peak of public support when Debs gained 901,551 total votes, or 6% of the popular vote, a figure never again equalled by a socialist candidate.¹⁰¹

At first, Latvian groups opposed joining the Socialist Party of America due to language barrier as well as fear that participation in American activities will distract from giving support to the labor movement at their home country. It was also believed that involvement in the American organization will impose financial burdens and force Latvians to Americanize.¹⁰² In the end, the sentiment of "Workers of the World, Unite" prevailed and a fusion with the American organization took place when the office of the Lettish national language Secretary was established at the headquarters of the Socialist Party of America.¹⁰³

According to the official history of the Socialist Party of America, the Finnish and Lettish national language federations were the first to be admitted into the organization. The 1910 congress of the Party supplied the constitutional framework for foreign language federations stipulating that at least 500 members of a foreign language speaking group could organize a national federation and have a translator-secretary in the headquarters of the Party with salary paid by the Party. Federations existed as autonomous bodies, except insofar as they had a translator-secretary and paid 50% of their

regular dues to the state branches. They were allowed to have their own organizers, conventions, dues, and publications.¹⁰⁴

The Northern Californian labor movement was largely created by immigrants from many nations who showed a remarkable ability to cooperate and maintain solidarity. In California's society ethnic divisions among white immigrants seemed politically inconsequential. This relative lack of prejudice and discrimination was due in part to the newness of the region. Except for a few brief periods of severe depression, its economy was expanding and the success of one group did not necessarily come at the expense of another. In California, white workers bonded across religious lines, as well as those between immigrants and native born. A large portion of the Bay Area immigrants had previously lived in the East and so they already had considerable American experience and knowledge of English. Consequently, they were less willing than East coast immigrants to work for very low wages and break strikes.¹⁰⁵

One of the factors that fostered the merger was the need to protect Latvian political refugees against extradition demands of the Russian government. At that time, the United States were looked upon by the oppressed nationalities of Europe as an asylum for political refugees. American labor organizations provided protection to political refugees by providing legal defense and shaping public opinion, as in the case of Puren, Rudovitz and others where extradition attempts of the Russian government were defeated.¹⁰⁶

After the unification, the Lettish Social-Democratic Group of San Francisco changed its name to the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco (*Fig. 5*). The San Francisco groups were characterized by the members of the Central Committee as politically amicable and more supportive of each other than their counterparts on the East coast. In May 1909, the East Coast Agitation Bureau organized a speaking trip, and the lecturer Jānis Kļava (editor of *Strahdneeks* 1906–1908; in 1912 left for Switzerland) spent three days in San Francisco. He observed that the members of the San Francisco groups seemed to get along and were able to overcome differences of opinion. Kļava noticed that San Francisco people were well-off and well-dressed. But he also learned that the

Fig. 5. The stamp of Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco

group was subject to frequent membership changes, since members were forced to leave San Francisco due to scarce employment.¹⁰⁷

Six months after the merger, in July of 1909, one of the organizers of the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco Carl Aspen wrote that “the incorporation process has brought us into a closer contact with the life and struggle of the class-conscious workers of this locality. We do not feel any more strangers as we did before. Seven propaganda meetings were held and the following lectures were delivered: The Constitution of the United States, The Rise of Christianity, The Development of Capitalism and Labor organizations in the United States.”¹⁰⁸

UNIFICATION PROCESS OF LATVIAN SOCIALISTS IN SAN FRANCISCO: THE SECOND STEP

Unification process continued in January of 1912 when the Lettish Socialist Labor Section joined the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco.¹⁰⁹ Discussions regarding possible unification had started already in May of 1908. More than 10 meetings were

held, and talks continued until September of 1909.¹¹⁰ At this time, the unity question was at the center of attention of the leaders of the Socialist Labor Party in general, including Daniel De Leon. It was clear that the Socialist Party had surpassed the Socialist Labor Party in popularity among workers.¹¹¹ This fact fueled a recurring movement within both parties for unity. As the example of San Francisco shows, the two parties occasionally explored this possibility at the local level.

Already in 1903, one of the founders of the American Socialist party Morris Hillquit¹¹² gave a critical evaluation of the Socialist Labor Party: “The Socialist Labor Party was founded at a time when socialism in this country was an academic idea rather than a popular movement. The socialists were few in number, and consisted largely of men who had formed their social views and philosophy in European countries, principally in Germany. They were but little in touch with the American population, and moved almost exclusively within their limited circle Party [...] Its highly centralized form of organization did not suit the political institutions and traditions of this country, and its dogmatic adherence to all canons of scientific socialism and strict enforcement of party discipline were not calculated to attract the masses of newly converted socialists.”¹¹³ Ultimately, Hillquit argued for the unification of the two parties, most likely in a way that the Socialist Labor Party would be folded into the American Socialist Party.

The unification process in San Francisco meant that only one Latvian socialist organization continued to exist. It also meant a consolidation of all financial resources and property, including libraries. Obviously not all members of both groups unanimously agreed with the unification process, especially those among the Lettish Socialist Labor Section. One of the main initiators of unification in the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco, John Jurgis, was repeatedly and sharply criticized by his oponents in *Proletareets*.¹¹⁴ As a result, some members stayed with the Lettish Socialist Labor Section of San Francisco, but more than half chose to join the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco. After unification, the number of members in the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco grew from 29 in July 1909 to 30 in January 1910;

32 in 1912; and then 42 in 1914.¹¹⁵ The group was affiliated with both state and local organizations of the Party. The members paid regular national, state, and local dues.¹¹⁶

The spirit of openness of the San Francisco group revealed itself in the attitude and relationship of its members toward the Latvian Social-Democratic Party in Latvia. In July of 1907, a congress of Latvian social democratic groups decided to suspend regular transfers of membership fees to Latvia, limiting remittances to certain benefits and income from social events. It seems likely that the Latvian socialists in the United States underestimated the difficult situation of Latvian Social-Democratic Party during the period of reaction after 1905.¹¹⁷ The San Francisco group, however, decided to continue its payments. The decision of continuing to send funds to Latvia caught attention of the office of Russian foreign secret service (*Okhrana*) as it was actively gathering information on the activities of Latvian social-democratic groups abroad. In a report dated 9 October 1911, the official of special assignments for the *Okhrana* in Paris reported that Latvian socialists in San Francisco had expanded their activities and provided financial help to the Latvian Social-Democratic Party in Latvia.¹¹⁸ Another report from 29 December 1911 gave the total number of members in the San Francisco group as 80–90 people,¹¹⁹ which seems to be an exaggerated figure and one possibly taken from an article in *Strahdneeks*, which described the achievements of the group and envisaged a rapid growth in its membership in the coming years.¹²⁰

During the following years, the San Francisco group stood out for its ability to agree on contentious issues and to confront factionalism.¹²¹ In September 1913, when another speaking trip was organized by the Eastern Coast Agitation Bureau of the Socialist Party, the lecturer Milda Kļaviņa-Salnais observed that relations between people on the West coast were very open and warm. On the other hand, Kļaviņa-Salnais concluded that political activities of the San Francisco group were not as intense as on the East coast. Some West coast socialists joked that the year-round beautiful weather in California gave a chance to spend a lot of time outside, which could explain the relative lack of political activity.¹²²

A new phenomenon in the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco, compared to the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco, was the participation by women, whose number grew from two to six over the years. Importantly, other sections of the Socialist Labor Party did not allow for women's participation at all. In 1910, the National Lettish organization of the Socialist Party adopted a resolution specifying that the wives of members not engaged directly in industrial occupations should be exempted from membership fees. In January of 1911, this rule was reversed by another vote. The argument for the change was that all members of the organization should be considered equal regardless of gender.¹²³ The most active female member in San Francisco was Elizabeth Jurgis (born in Jelgava in 1884(89)–1975). Elizabeth Jurgis immigrated in 1910 and worked as a seamstress. In 1912, she was the librarian and curator in charge of obtaining literature for the San Francisco group. She took an active part in the 1905 Revolution, and was a secretary of the Social Democratic group in Latvia. She was one of the accused in a famous trial of 43 Social Democrats in March, 1909.¹²⁴ All 43 were sentenced to lifetime exile in Siberia. She had to endure her sentence in Eastern Siberia, in Yenisei Province. In March 1910, Elizabeth Jurgis was able to escape to San Francisco from Vladivostok via Nagasaki, Japan.¹²⁵ She was the only female member who gave presentations at meetings. For example, in October 1912 Elizabeth Jurgis gave a talk on questions of economic and political struggle.¹²⁶

Finally, it is worth mentioning that the monthly dues were 35 cents (\$10). The secretary of the group, Henry Schepte in 1912 described the utilization of those 35 cents. 15 cents were handed over to the American Socialist Party headquarters. 15 cents were sent to Boston to support the publication of the Latvian newspaper *Strahdneeks*, and the remaining 5 cents were meant for the support of the local group's activities. The same 35 cents a month entitled each member to check out books from the branch's library for free.¹²⁷

ACTIVITIES OF THE LETTISH BRANCH OF THE SOCIALIST PARTY IN SAN FRANCISCO

After a long and complicated unification process, the San Francisco group's library grew in size and value. According to the semi-annual reports of the National Lettish Organization of the Socialist Party, there were 109 books, with a value of \$25.65 in the San Francisco library in the middle of 1909. At the end of 1909, there were already 123 books and by the end of 1912, the library had grown to 132 books with a value of \$123.¹²⁸ As we can see from the stamps in the books, the individual libraries of the branches had merged. The stamp of the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco was imprinted on top of the stamp of the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco (*Fig. 6*).

Although the number and value of the books in the library grew, the group's overall budget was much smaller than that of the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco. The income part of the budget of Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco for 1912 constituted \$325, and its expenditures amounted to \$295.¹²⁹ It is possible that the members of the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco had higher paid jobs in the steel and machine industries, and so their contributions to the earlier group could have been bigger. Political émigrés who arrived after 1905 often were struggling to find employment.

We have only a general idea of how books were acquired for the San Francisco library. Immigrants could have brought books, especially non-political ones from Latvia and given them to the library as gifts. Since San Francisco was a port visited by Latvian sailors, they could have been smuggling in political literature. According to the group's librarian William Smith (born in 1890, immigrated in 1906, a carpenter), the librarian's responsibility was to maintain connections with the main bookstore of the National Lettish Organization of the Socialist Party in Fitchburg, Massachusetts.¹³⁰ The newspaper *Strahdneeks* was published there twice per week and every member in the group could have an individual subscription from one month to one year. The four page paper's circulation varied between 1200 to 1500 in 1909–1914.¹³¹ In addition, the librarian had connections

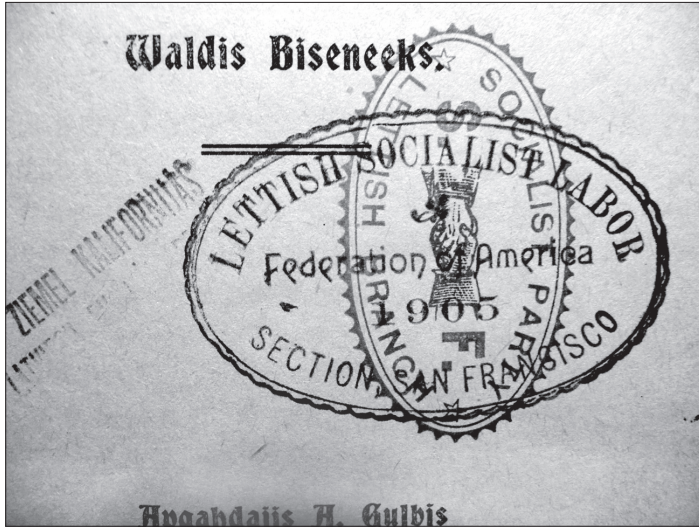

Fig. 6. Stamps confirming the unification of libraries

with bookstores in Latvia and some booksellers in San Francisco. The situation in the book market seemed so successful that William Smith hoped to make San Francisco into a major book supplier to the socialist groups throughout the West coast.

The year 1914 must have been special to the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco and its library. The regulations governing use of the library came into force on 6 May 1914 (Fig. 7). A copy of the regulations was attached on the left inside cover of each book. It appears that careful bookbinding work was also done around this time. As a result, smaller publications were often bound together in a single volume, which helped to preserve them in an exceptionally good condition. In general, the books were well taken care of. For instance, the regulations stipulated that in case of any damage to a book, patron had to pay the library full value of the book.

We do not have information regarding amount of money spent on the library in the group's budget. There are indications that some additional money was acquired from proceeds raised in social gatherings and picnics.

.....

**Sozialistu Part. San Franziskas Latw. Kosares
Bibliotekas leetošanas noteikumi.**

- 1) Bibliotekas leetošanas tiesības bauda tā
šāds Kosares biedri, tā nebieidri.
- 2) Lašitajam nebieidrim grahmatas top iŝdo-
tas uš diwu Kosares bieidru galwošhanu.
- 3) Katram lašitajam grahmatu iŝņemot jauš-
dod ŝawa pilna adrese.
- 4) Katris bibliotekas lašitajs war pagehret ne
wairaf tā diwus ŝehjumuš uš reiŝi.
- 5) Katris lašitajs war grahmatu leetot ne
ilgafi par 30 deenam.
- 6) Pehž 30 deenu notezeŝhanas grahmatas
janodod bibliotekā, jeb lašišhanas terminuŝch jaat-
jaino.
- 7) Lašišhanas terminu war atjainot tifa
diwas reiŝes.
- 8) Katram lašitajam ir teeŝiba no bibliotekara
pagehret „lašitaja karti“, uš furas ar tinti atŝi-
mejams, kahdā datumā grahmata iŝdota un ŝa-
nemta.
- 9) Lašitajam jabuht atbildigam par katru
ŝehjumu, kas wira leetoŝhanā. Grahmatas ŝabo-
jaŝhanas gadijumā tam jaŝamafŝā tāš pilna
wehrtiba.
- 10) Ŝcheem noteikumeem jaatrodas katras
grahmatas eeŝchpuŝe uš pirmā wahka.

Ŝchee noteikumi peeņemti un iŝahjas ŝpehŝā ar
6. maju, 1914. g.

.....

Fig. 7. Regulations of the use of the library

Strahdneeks published semi-annual reports that tell about the importance of the library in the life of the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco. Until 1910, the reports contained a separate section entitled “Agitation” consisting of four entries: 1. Library; 2. Evenings of questions and answers; 3. Lectures; 4. Theater performances.¹³² This makes it clear that not only was the library first and foremost intended to help with the political education of the members, but it shared this role with lectures, social gatherings, and theater performances. After 1910, “Agitation” disappears from the reports probably because the term, which came from the terminology of the 1905 Revolution, did not seem suitable for American context.

One of the best primary sources on the variety of events in the life of the group are announcements in *Strahdneeks*. The most active years were 1912 to 1917. The group organized rallies and sometimes all foreign branches of the San Francisco Socialist Party came together. For instance, on 9 January 1912, a meeting of all nationalities was called to commemorate the Haymarket Affair in 1886 in Chicago. Speeches were made in English, Latvian (by Carl Apsen) and other languages and a Latvian male choir performed. In January of 1913 the group organized a memorial for the 1905 Revolution. In 1914, May Day was celebrated.¹³³

During its first years of activity, the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco organized evenings of questions and answers (six such evenings took place in 1909), but later they were replaced with lectures and literary evenings. All of them were advertised in *Strahdneeks* as providing “free admission and free speech”. The lectures covered a broad range of subjects. For instance, the themes for 1913 were proletariat and art and new trade unionism. In 1914, they were family and socialdemocracy, morality, and the cause of the present European war. In 1915, Latvian socialists discussed the origins of the world and in 1916 – utopian and scientific socialism and why strikers lose and how to win the strikes. The lecturers were members of the group, usually secretaries, librarians and other active members.¹³⁴ They included Elizabeth Jurgis, Carl Apsen, Andrew Edward Murneek (born in Talsi, 1886–1972, immigrated in 1906, a labourer), William Cerp, Otto Braun, William Smith,

William Beinert, Frederick Semsirg (1882(4)–1972, immigrated in 1903, a carpenter) and Gustav Lerch (1882(8)–1957, immigrated in 1906, master mechanic).

Theater had a very special place in the life of Latvian communities in the United States. Socialist leaders approached theater as a medium for agitation and propaganda. The new environment of the host country created an additional need for Latvian immigrants to express themselves in their native language. Most of the Latvian immigrants were able to speak German and Russian besides their native Latvian, but the inability to communicate in English created an obstacle to acceptance into the “melting pot” in the United States. Performing in a play in Latvian or at least attending a performance helped fight loneliness and overcome feelings of inferiority.¹³⁵

There was no censorship of plays in the US, which had often been the case in Latvia under czarist rule. American government was not interested in plays that Latvian theater groups performed or ideology that was expressed in them. Latvian theater in the United States enjoyed complete freedom, and Latvians performed for themselves.¹³⁶

Although much has been written about theater in the first Latvian immigrant communities, the history of Latvian theater in San Francisco has been less studied by comparison to other Latvian centers.¹³⁷ It appears that considerable information about San Francisco theater can be found by studying activities of the Lettish Branch of the San Francisco Socialist Party. The extensive collection of plays in San Francisco Latvian socialist library is an additional source of information as occasionally copies of the plays provide names of actors who performed (*Fig. 8*).

As mentioned before, there are indications that the first Latvian theater performances in San Francisco were staged by the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco around 1906. According to the available information, the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco started to perform theater around 1909. In December of 1909, comedy *Zagli* (Thieves) by the famous Latvian realist writer Rūdolfs Blaumanis was performed, and notwithstanding the fact that its performers were amateurs, it received positive overall

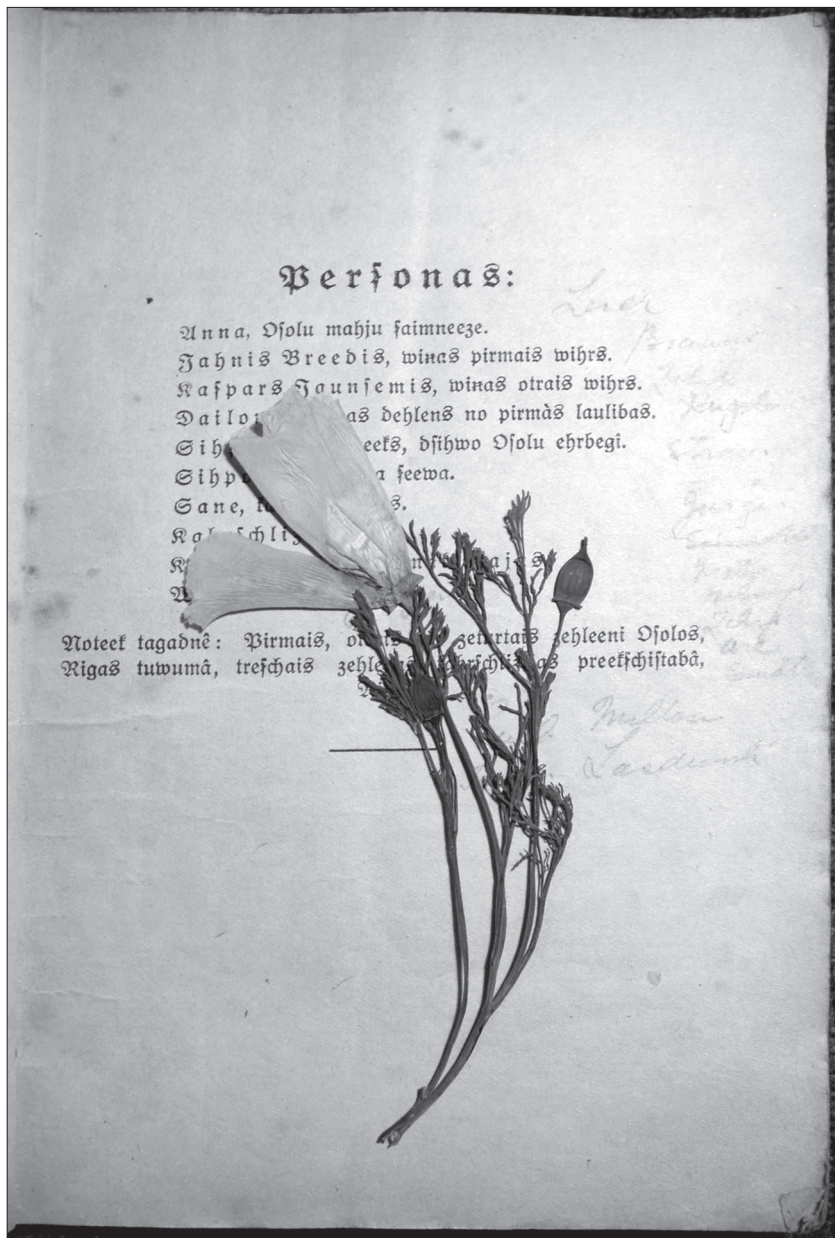

Fig. 8. A page from a book of plays belonging to the library

reviews.¹³⁸ A curious coincidence is that the review of this play was also published in *Proletareets*, claiming that the performance was organized by the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco.¹³⁹ Latvian theater in San Francisco became much more active with the arrival of the 1905 revolutionaries, and the most intense period was between 1912 and 1917. In 1911, the Lettish Branch of the San Francisco Socialist Party staged one performance; in 1912 – two; in 1913 – one; in 1914 – three; in 1916 – four; and 1917 one performance. In the biggest Latvian centers such as, for instance, Boston, eight to ten plays were staged annually.¹⁴⁰ There were two kinds of plays that were performed: those with a socio-political character and comedies. Almost always, the performances were followed by a dance, which was a tradition brought from Latvia. In many instances, minor plays by lesser known playwrights were selected, most probably because they dealt with aspects of socialist ideology and could be adapted to fit the specific needs of a given group. Often they were one-act plays, comedies with 5–10 actors performing. For example, on 26 December 1912, the play *Zils* (Blue) by a German author Max Bernstein was staged in San Francisco. It was translated and published in Jelgava, Latvia in 1911. On 25 January 1914, the performance of the play *Sabiedrības atkritumi* (The Trash of Society) was dedicated to the commemoration of the 1905 Revolution and Bloody Sunday. On 8 March 1914, the play by the Italian feminist author Clarice Tartufari (1868–1933) *Dzīves lietuvēns* (Incubus) was performed.¹⁴¹ Classic plays also were produced as well. The two plays staged in 1916 were by famous Latvian playwrights Rūdolfs Blaumanis and Jānis Rainis.¹⁴² The biggest success was the play by Rūdolfs Blaumanis *Ugunī* (On Fire), which was performed on 24 December. The critic of the San Francisco literary magazine *Prometejs* praised the actors and the work done by a specially organized commission, whose task was a theoretical study of the material and acting methods.¹⁴³ The review also mentions that the production was actually put on by a new dramatic society created in the autumn of 1915. It is believed that the director of this more successful group was Jānis Ozoliņš-Burtņieks, who studied at the University of California in Berkeley from 1916–1917.¹⁴⁴ Around this time, a few better known

actors from the East coast had joined the San Francisco group. In 1916, Gustav Lerch (1882–1957) and his wife Greta moved from Chicago to San Francisco. Greta Lerch (1887–1958, immigrated in 1907) played the title role of Kristīne in the above mentioned play by Rūdolfs Blaumanis, *Ugunī*.¹⁴⁵

CONCLUSION

Analysis of the newly acquired San Francisco socialist library has led to discoveries about the activities of three Latvian socialist groups in Northern California: the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco, the Lettish Social-Democratic group of San Francisco and the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco. This material has enabled us to have a better understanding of the genesis and characteristics of the early political emigration from Latvia to the West coast. It appears that among those who became politically active in the above mentioned groups, 21 individuals arrived around 1900. 189 immigrants settled in Northern California after the 1905 Revolution, during the period of 1905–1915. The biggest number of arrivals, 47, were recorded in 1906; there were 42 in 1907.

The first group of immigrants were employed almost exclusively as skilled workers and they joined the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco. In fact, the existence of the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco is one of the most important discoveries of the present research, since no prior reference to this group had been found in the scholarly literature. We do not know the exact reasons for the arrival of these immigrants in San Francisco and whether they were economic, political or social in nature, but their political and cultural activities, including running a library, are well documented in the newspaper *Proletareets*.

Politically-driven emigration was a consequence of the 1905 Revolution in Latvia. 4000–5000 revolutionaries were forced to flee to Western Europe and the United States in its aftermath and about 200 of them settled in Northern California. These political refugees had less choices regarding employment, and consequently, there was a wide variety of occupations among this population. About a

sixth of these immigrants had to accept unskilled jobs and they were likely to be less well-off than the earlier immigrants from the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco. The majority of the post-1905 political immigrants proceeded with the founding of the Lettish Social-Democratic group of San Francisco, following the organizational pattern they had developed in Latvia. A few years later, they created the Lettish Branch of the Socialist Party in San Francisco. Still, many of the 1905 political immigrants joined the Lettish Socialist Labor Section in San Francisco.

The membership of both these groups was never very large, with 40 people at most in each organization. This is largely due to the fact that not too many Latvian immigrants at the time chose to live on the West coast, usually due to relative lack of employment opportunities in Northern California.

Ultimately, what distinguished the post-1905 immigration from that of earlier years was a more heightened political awareness. Many of the Baltic emigrants after 1905 were active revolutionaries, who had experienced a certain level of political success in the first phase of the 1905 Revolution. They had felt a sense of liberation, and a return to the czarist regime for them was unthinkable. Upon their arrival to the New World, many immigrants immediately looked for ways to continue their political activities. It is also true that not all immigrants who arrived after 1905 thought alike. Quite a few of them chose to abandon political involvement completely.

It appears that the socialist groups in Northern California had fairly flexible political attitudes. This can be seen in their relationship with the Latvian Social Democratic Party. In contrast to their East coast counterparts, the San Francisco socialists provided their Latvian colleagues with continued financial support. The San Francisco groups seemed able to get along and overcome differences of opinion. Judging from the holdings of the library, one can conclude that they read on a fairly wide, non-dogmatic range of topics, too.

The publications found in the San Francisco socialist library are themselves testimony to one achievement of the 1905 Revolution: a relaxation of czarist censorship in publishing. The library also shows that the Latvian socialists in San Francisco were ideologically con-

nected to the movement in Latvia, and that they were influenced by the ideas of German social democrats.

Latvian political immigrants recovered from the nightmare of persecutions and executions after the 1905 Revolution, and finding themselves for the first time in conditions of political freedom, continued their education and self-enlightenment. They brought with them to the United States their cultural traditions, most distinctly, love of reading and theater. At the same time, Latvian political immigrants developed ties with socialists in other immigrant communities and among Americans.

While looking through the old library, one day the author stumbled upon a small wonder – a dried California poppy pressed between the pages of a book of poetry, placed there 100 or more years ago by an unknown reader, one of the early immigrants. It seemed like an appropriate and beautiful symbol for the story told here. The flower that had bloomed and then been preserved was like the early Latvian socialist groups in northern California that flourished for a relatively short period of time, and then seemingly disappeared. Nonetheless, they left a mark on history, even if, as the flower in-between the pages of the book, their traces are difficult to find.

REFERENCES AND NOTES

- ¹ Vecie un Jaunie. *Laiks*, 18.11.1949.
- ² Arnolds Ernstsons (1996). *No Cīravas līdz Sanfrancisko*. Sanfrancisko: A. Ernstsons, p. 90; Latvian-American historian Edgars Andersons was born in 1920 in Tukums, Latvia. Since 1957 Andersons worked at the San Jose State University, California, which had the largest history department on the West coast. In five years time he became a full professor. Prof. Edgars Andersons died in 1989.
- ³ *Ziemeļkalifornijas latviešu ev-lut. draudzes 1974. gada darbības pārskats un 1975. gada budžeta projekts* (1975). San Francisko: Ziemeļkalifornijas latviešu ev-lut. draudze, p. 8; Biedru jubileja San Franciskas tuvumā. *Amerikas Latvietis*, 30.09.1961.
- ⁴ Jānis Strads (1955). Mācītāja Baloža darbs: latviešu garīgā aprūpe ASV Rietumu krastā 20. gs. sākumā. *Zelta Vārtu Vēstis*, 5; Edgars Andersons (1968). Pa vēstures pēdām: pirmie latvieši Rietumos. *Ziemeļkalifornijas*

- Apskats*, 4; Arnolds Ernstsons (1970). Pirmie soļi. *Zelta Vārtu Vēstis*, 5; Ernstsons. *No Cīravas līdz Sanfrancisko*, pp. 89–93; Raimonds G. Slaidiņš (ed.) (2011). *Latvieši Sanfrancisko un tās apkārtnē = Latvians in San Francisco and Vicinity*. Sanfrancisko, Kalifornijā: Ziemeļkalifornijas latviešu biedrība, pp. 15–21; Felikss Krusa. Latviešu dzīve un centība Kalifornijā. *Laiks*, 23.07.1955.; Pa latviešu pēdām Rietumu piekrastē: kā dzīvo latvieši Ziemeļ Kalifornijā. *Laiks*, 11.10.1954.; Nicholas Kreišmanis (1956). *Latvian Immigrants in the Sacramento Area*. MA. Sacramento: Sacramento State University; *Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata*. 1. sēj., 1905–1907. gada revolūcija (1980). Rīga: Avots, pp. 53–54; *Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata*. 2. sēj., 1917. gada Februāra Revolūcija (1987). Rīga: Avots, pp. 111, 113, 119.
- ⁵ Christopher John Bitner (1924). *The Social Heritage of the Latvian Immigrants in the United States*. MA. Iowa: State University of Iowa; Liga Dūma, Dzidra Paeglīte (1976). *Revolucionārie latviešu emigranti ārzemēs, 1897–1919*. Rīga: Liesma; Maruta Karklis, Līga Streips, Laimonis Streips (1974). *The Latvians in America, 1640–1973: a Chronology and Fact Book*. Dobbs Ferry, N. Y., Oceana Publications; Osvalds Akmentiņš (1958). *Amerikas latvieši, 1888–1948: fakti un apceres*. Bostona-Dorcesters: Vaidava; Osvalds Akmentiņš (1976). *Latvians in Bicentennial America*. Waverly, Iowa: Latvju Grāmata; Osvalds Akmentiņš (1961). Veclatvieši un viņu laiks. *ALA Kultūras Biroja Biļetens*, 4, pp. 21–25; Modris Gulbis (1953). Sarkanie latvieši Amerikā. *Latvju Vārds*, 1/2–24; Vilberts Krasnais (1938). *Latviešu kolonijas*. Rīga: Latvju nacionālās jaunatnes savienības izdevums; Edgar Anderson (1987). The Latvian Press. In: Sally M. Miller (ed). *The Ethnic Press in the United States: a Historical Analysis and Handbook*. New York: Greenwood Press, pp. 229–236; Osvalds Akmentiņš (1986). *Latvians on Roxbury Hill: the Many Roxburys: the Documentation of the Latvians in Roxbury*. Dorchester, Ma.: O. Akmentiņš; Andris Straumanis (1994). *This Sudden Spasm of Newspaper Hostility: Stereotyping of Latvian Immigrants in Boston Newspapers, 1908*. Kent, Ohio: Center for the Study of Ethnic Publications and Cultural Institutions. Offprint series 4, pp. 1–27; Andris Straumanis (2013). Latvians and Latvian Americans. In: *Immigrants in American History: Arrival, Adaptation, and Integration*. San Bernadino: California State University; Arnie Lusiš (1983). *Conflicts of Politics and Purpose: Boston's Latvian Immigrants, 1888–1908*. A Fourth Year Honors Thesis. University of Virginia; Andris Straumanis (1987). Veclatviešu dzīve Mineapolē no 1900.–1940. gadam. *Akadēmiskā dzīve*, 29, pp. 53–56; Osvalds Akmentiņš (1968). Nepiepildītas cerības: latviešu pirmie ieceļotāji divu strāvu pretišķībās. *Tilts*, 4, pp. 60–68; Arturs Rubenis (2001). *Mūsu mājas un patvērums: darba grupa "Latviešu Simtgade Klīvlendē": stāsts par Klīvlendes Latviešiem*. Cleveland: Kliv-

landes Latviešu biedrība; *Ņujorkas latviešu evaņģeliski-luteriskā draudze, 1896–1998* (1996). Ņujorka: Ņujorkas latviešu evaņģeliski-luteriskā draudze, pp. 23–36.

- ⁶ LVA, PA-51. f. (Bostonas Latviešu Strādnieku Biedrība), 1. apr., 3. l. (protokoli); Arbetarrelsens Arkiv och Bibliotek (ARAB)/298; Aija Ventaskraste (2000). *Zviedrijas arhīva dokumenti par latviešu sociāldemokrātiem Amerikā 20. gs. sākumā*. *Latvijas Arhīvi*, 3, pp. 54–74.
- ⁷ Altogether the author has found seven different kinds of impressions, only three of which refer to the period under review in this article.
- ⁸ *Proletareets* (The Proletarian), which began in 1902 and lasted until 1917, was a monthly literary and political journal published by the Lettish Federation of the Socialist Labor Party; *Strahdneeks* (The Worker) was published from 1905 to 1919 by the National Lettish Organization of the Socialist Party; *Amerikas Latvietis* (The American Latvian) was a communist paper published from 1940 to 1975. All were launched in the Boston area, in Roxbury, Massachusetts. The literary magazine *Prometejs* (Prometheus) was the only Latvian periodical which came out in San Francisco, California from 1915 to 1917.

The chronological parameters of the research were determined by the character and availability of sources. From the inscriptions and the labels in books, it is certain that the socialist library existed from 1905 through 1914. The issues of the newspaper *Proletareets* and *Strahdneeks* provided additional information about the library and the activities of Latvian socialists in San Francisco regarding the years 1915–1917. The Russian Revolution in 1917 brought to an end the modicum of unity of Latvian socialist movement in the United States. A significant part of socialists became communists. This was true also in the case of San Francisco.

- ⁹ California. 1910 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; California. 1920 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; California. 1930 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; California. 1940 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; “San Francisco, California, Directories, 1900–1940.” Database. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; “World War I Draft Registration Cards, 1917–1918.” Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; “California Passenger and Crew Lists, 1893–1920.” Database and images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013.
- ¹⁰ The lists of members of San Francisco Latvian Society (1923–1927). Courtesy of Gvido Augusts private collection (Corvallis, OR); Hoover Institution Archives. Departament politsii. Zagranichnaia agentura (Paris). Letts and Lithuanians. Box 210, Folder 1b.

- ¹¹ Edmond Ergut, grandson of Frīcis and Katrīna Jergens; Judy Simpson, granddaughter of John Marklin; John Everson, relative of George Kalnin; Victoria (Vicki) Chase, granddaughter of Robert Gross and great granddaughter of Charles Greenberg. Few members of San Francisco Latvian community were interviewed as well: Gvido Augusts, Māra Brandis, Gvido Bergmanis and Milda Grimma-Strauss.
- ¹² The Gothic orthography remained in use during the first decades of the 20th century, when it was replaced by a modernized writing system. A modified Latin alphabet was adopted in 1922.
- ¹³ Mikus Skruzītis (1889). *Sēļi, Kurzemes augšgala senči (On the Early History of Selonians in Courland)*. Rīga: R. L. B. Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļa.
- ¹⁴ Auseklis (ed.) (1877). *Paidagoģiska gada grāmata: 1876*; Auseklis (ed.) (1879). *Baltijas gruntnieku, saimnieku, pagasta valdību u.c. kalendārs 1879. gadam*; Auseklis (1888). *Ausekļa prozaiski raksti*. Rīga: J. E. Kapteinis.
- ¹⁵ Jānis Rainis (1907). *Uguns un nakts: Sena dziesma jaunās skaņās*. Rīga: Domas; Jānis Rainis (1911). *Indulis un Arija: Jaunības traģēdija piecos cēlienos*. Pēterburga: J. Gulbis; Jānis Rainis [s. a.]. *Spēlēju, dancoju: velnu nakts piecos cēlienos*. Rīga: Ansis Gulbis; Aspazija (1905). *Sidraba šķidrums: teiku drāma piecos cēlienos: notiek pagānu laikos*. Cēsis: J. Ozols; Jansons etc. (1892). *Populāri-zinātnisku rakstu krājums: "Dienas Lapas" izdevums*. Rīga: P. Bisenieks.
- ¹⁶ Arveds Švābe (1956). *Latvijas vēsture, 1800–1914*. Stockholm: Daugava, 1956, pp. 522–532.
- ¹⁷ The First Red Scare is the term used for the reaction which emerged against political radicalism in the United States in 1919–1920. It was marked by widespread fear of Communist and Anarchist activities, which eventually fueled a general sense of paranoia. This paranoia grew in the aftermath of the Russian Revolution of 1917. Raids and arrests occurred in November 1919 and January 1920 all over the United States under the leadership of Attorney General A. Mitchell Palmer. On 28 January, the Lettish branch of the Communist Party was raided in San Francisco, and documents and literature were seized. J. B. Freeman, who lived in Palo Alto, was said to be a secretary of the Lettish branch: Reds' S. F. Haunts Raided. *San Francisco Chronicle*, 29.01.1920.
- ¹⁸ *Strādnieku jautājums Krievijā: pēc krievu valodas apstrādāts* (1904). Kurzeme: Izdots no Latviešu sociāldemokrātu grupas.
- ¹⁹ Lilija Limane, Aleksejs Apīnis (2004). *Cenzūra un cenzori latviešu grāmatniecībā līdz 1918. gadam*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, pp. 40–41; Gennadii Zhirkov (2001). *Istoriia tsenzury v Rossii XIX–XX vv.* Moskva: Aspekt Press, pp. 145, 192.
- ²⁰ Janis Jansons (1908). *Fauni vai klauni?: Piezīmes par mūsu jaunāko rakstniecību*. Pēterburga: Dzirkstele; Janis Brauns (Jansons-Brauns) (1912). *Bal-*

- tijas revolūcija: atskats uz 1905. un 1906. gadu.* Brisele: Latvijas Sociāldemokrātija; Janis Jansons (1910). *Vēsturiskais materiālisms: apcerējumi iz vēstures un vēstures filozofijas.* Rīga: Puriņš; Jānis Asars (1909). *Kopoti raksti.* 2. sēj., 2. burtn. Rīga: E. Ēķis u. Ko.
- 21 Kārlis Kautskis (1905). *Jaunlaiku tautības jautājums.* Rīga: Progress; Kārlis Kautskis (1905). *Erfurtes Programmas teorētiskās daļas paskaidrojums.* Rīga: Progress; Kārlis Kautskis (1905). *Sociālā revolūcija un diena pēc tās.* Rīga: Progress; Kārlis Kautskis (1910). *Apcerējumi iz sabiedriskās vēstures.* Rīga: Kultūra.
- 22 Kārlis Markss (1906). *Pilsoņu karš Francijā.* Rīga: Mazā biblioteka; Friedrich Engels [s. a.]. *Tautsaimniecības kritika.* Sv. Pēterburga: Ansis Gulbis; Kārlis Markss (1910). *Ekonomikas mācības: vispār saprotami attēlojis un izskaidrojis Kārlis Kautskis.* Rīga: Latviešu Kultūras biedrība.
- 23 Augusts Bebels (1912). *Sieviete un sociālisms.* Rīga: Taurētājs; Augusts Bebels (1910). *Iz manas dzīves.* Rīga: H. Šulcs.
- 24 Hans-Josef Steinberg, Nicholas Jacobs (1976). Worker's Libraries in Germany before 1914. *History Workshop*, 1, p. 174; Andrew G. Bonnell (2002). Did They Read Marx? Marx Reception and Social Democratic Party Members in Imperial Germany, 1890–1914. *Australian Journal of Politics and History*, 48 (1), p. 4.
- 25 Līga Dūma (1990). Latviešu sociāldemokrāti Vācijā. In: *Vācija un Baltija.* Rīga: Avots, pp. 69–75; Ilga Zelmene (1990). Rietumeiropas sociālistisko partiju atbalsts Latvijas sociāldemokrātijai 1905. gada revolūcijas laikā. In: *Vācija un Baltija.* Rīga: Avots, p. 85.
- 26 Dažas piezīmes par latviešu sociāldemokrātisko presi laika posmā no 1898. gada līdz 1907. gadam. *Komunāru Ciņa*, 20.06.1934.
- 27 Pēteris Kropotkins (1905). *Revolucionāra piedzīvojumi: memuāri.* Rīga: Gertu Jāņa apg.; Sergei Stepnjaks-Kravčinskis (1907). *Slepenā Krievija.* Rīga: J. Žubura grāmatu apgādniecība "Senatne un Dzīve"; Antons Mengers (1906). *Nākotnes valsts: Anarchisms; īpatnējā un komunālā valsts.* Rīga: Ed. Zirģelis.
- 28 Fedor Kokoshkin [s. a.]. *Valsts un viņas vara: vēsturiski kritisks apcerējums.* Rīga: E. Elks; F. Muskatblit (1905). *Tautas vietniecība.* Cēsis: J. Ozols; Nikolai Rozhkov (1908). *No patvaldības pie tautas pašvaldības: apcerējumi no Anglijas, Francijas un Vācijas vēstures.* Rīga: Ansis Gulbis.
- 29 *Politisku svešvārdu grāmata* (A Dictionary of Foreign Political Terms) (1906). Rīga: L. Rozentāls; H. Mener-Ruegg (1911). *Sieviete – māte.* Rīga: Jānis Pīpe; P. Kalniņš (1898). *Pamācība, kā mazus bērņus kopt.* Rīga: Rīgas Latviešu Biedrības Zinību komisijas Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļa; J. Dumstren (1911). *Kultūras cilvēka miesas kopšana veselības un slimības dienās.* Rīga: L. P. Vitols; Georg fon Bunge (1907). *Strādnieki un alkohols.* *Atturībnieku mazā biblioteka. Nr. 1.* Rīga: Jānis Pīpe.

- ³⁰ Kristaps Bahmanis (1908). *Grāmatu nozīme cilvēka dzīvē* (On the Significance of Books in the Life of an Individual). Liepāja: Brāļi K. un G. Bahmaņi; Augusts Bračš (1906). *Rakstniecības teorija* (The Theory of Literature). Rīga: K. I. Šimanis.
- ³¹ Woldemārs Kirhenšteins (1907). *Darvins un darvinisms*. Pēterburga: Ansis Gulbis; Ernst Haeckel (1908). *Monisms kā saite starp reliģiju un zinātni*. Rīga: A. Golts; Ernst Haeckel, Herbert Spenser (1908). *Attīstības mācība*. Rīga: J. B. Krūmiņš.; Ludwig Buchner (1908). *Spēks un viela: jeb dabiskās pasaules kārtības pamati līdz ar tai piemērotu tikumības mācību*. Rīga: P. Saulītis; Ludwig Buchner [s. a.]. *Dievs un Zinātne: ideja par dievību un viņas nozīmi tagadnē*. Rīga: W. Skribe; Wilhelm M. Meyer (1907). *Pasaules izcelšanās*. Rīga: E. Ēķis; Wilhelm Bolsche (1908). *Dzīvības uzvara: lekcija iz bioloģijas*. Rīga: Jānis Pipe; Jānis Jankavs (1908). *Dzīvības attīstība dabā: populārs apcerējums*. Rīga: Jānis Pipe.
- ³² Ilja Mechnikovs (1910). *Apcerējumi par cilvēka dabu*. Cēsis: O. Jēpe; Ilja Mechnikovs (1910). *Kas ir vecums: lekcija, lasīta iekš "Salle des Agriculteurs", Parīzē*. Rīga: Pie Darba.
- ³³ Jakub Beneš (2013). Socialist Popular Literature and the Czech-German Split in Austrian Social Democracy, 1890–1914. *Slavic Review*, 72 (2), p. 335.
- ³⁴ Leonid Andreev (1905). *Sarkanie smiekli*. Rīga: Ed. Zirģelis; Leonid Andreev (1908). *Stāsts par septiņiem pakārtiem*. Pēterburga: A. Jurjāns; Leonid Andreev (1909). *Melnās maskas*. Rīga: Jānis Pipe; Leonid Andreev [s. a.]. *Cilvēka dzīve*. Rīga: E. Ēķis.
- ³⁵ Maxim Gorky (1908). *Ienaidnieki: skati*. Rīga: L. Rozentāls; Maxim Gorky (1906). *Dzeltenā Satana pilsēta: M. Gorkijs Amerikā*. Cēsis: Arājs; Maxim Gorky [s. a.]. *Vecene Isergil*. Rīga: P. Zeltiņš; Maxim Gorky [s. a.]. *Dibenā: 4 skati no baskāju dzīves*. Bostona: Baltica Publishing Co.
- ³⁶ Straumanis. Latvians and Latvian Americans, p. 481.
- ³⁷ Christopher John Bitner (1924). *The Social Heritage of the Latvian Immigrants in the United States*, p. 132.
- ³⁸ The author uses the forms of names as they have been entered in Census records, where Latvian language diacritics have been omitted. Misspellings were not unusual. That was due to many factors, including educational levels and language differences. Many people did not care or may not have known how their names were spelled in English.
- ³⁹ California. 1900 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; California. 1910 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; Iz Amerikas. *Latviešu Avīzes*, 23.03.1888; Felikss Krusa. Pirmais rīdzinieks Kalifornijā. *Laiks*, 31.02.1967.
- ⁴⁰ Letts in the United States (1919). *The Literary Digest*, 61 (1), p. 36.

- ⁴¹ Akmentiņš. Veclatvieši un viņu laiks, p. 22; Bitner. *The Social Heritage of the Latvian Immigrants*, p. 132.
- ⁴² Charles Wollenberg (1986). San Francisco: A Heritage of Multi-Ethnic Immigration. In: *Freedom's Door: Immigrant Ports of Entry to the United States*. Philadelphia: The Balch Institute, p. 60.
- ⁴³ The author has counted those immigrants who have written in a census sheet either their place of birth: Latvia, or nationality: Lettish, or whose name is unmistakably Latvian (Ozolin, Eglit, Celms, Vilks etc.). By politically active the author considers those who had some political position in a group, such as secretary, treasurer, librarian or those whose names appear in *Proletareets* as supporters of this newspaper contributing some money.
- ⁴⁴ The figures were arrived at on the basis of the author's calculations from data found on Ancestry.com.: California. 1910 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com:2013>; California. 1920 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com:2013>; California. 1930 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com:2013>; California. 1940 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com:2013>
- ⁴⁵ The figures were arrived at on the basis of the author's calculations from the data found on Ancestry. com.
- ⁴⁶ Dūma. Latviešu sociāldemokrāti Vācijā, p. 69.
- ⁴⁷ *Amerikas Latvietis*, 16.06.1956. No. 12.
- ⁴⁸ Pauls Kundziņš (1979). *Latviešu imigrācijas sākumi Albertas provincē Kanādā un Kārļa Pļaviņa sēta*. Kanāda: Gauja, p. 119.
- ⁴⁹ Kārlis Čokke (1936). Emigrantu sapulces Helzingforsā 1906. gada februārī. In: *1905. gads*. Maskava: Prometejs, p. 290.
- ⁵⁰ *Strahdneeks*, 23.02.1909. No. 15.
- ⁵¹ Lūsis. *Conflicts of Politics and Purpose*, pp. 81, 82.
- ⁵² Filipov, IU. D. (1906). *Emigratsiia*. S.-Peterburg: Tipografii V. O. Kirshbauma, pp. 92–96.
- ⁵³ Emigration Conditions in Europe (1911). In: *United States. Immigration Commission. Reports of the U. S. Immigration Commission*. Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, Vol. 4, p. 105.
- ⁵⁴ Wesley Clair Mitchell (contr.) (1933). *Recent Social Trends in the United States: Report of the President's Research Committee on Social Trends*. New York: McGraw-Hill Book Company, p. 57.
- ⁵⁵ Osvalds Akmentiņš. Kā agrāk latvieši nokļuva Amerikā: latviešu dzīve Amerikā pirms 50 gadiem. *Laiks*, 24.03.1951.
- ⁵⁶ Data from "California Passenger and Crew Lists, 1893–1920." Database and images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com:2013>.

- ⁵⁷ These figures were arrived at on the basis of the author's calculations from the data found on Ancestry.com: California. 1910 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; California. 1920 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; California. 1930 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013; California. 1940 U. S. census, population schedule. Digital images. Ancestry.com. <http://www.ancestry.com>: 2013.
- ⁵⁸ *Strahdneeks*, 28.10.1910. No. 82.
- ⁵⁹ *Ibid.*, 03.02.1914. No. 10.
- ⁶⁰ *Ibid.*, 28.10.1910. No. 82.
- ⁶¹ Gregory R. Woirol (1991). Men on the Road: Early Twentieth-Century Surveys of Itinerant Labor in California. *California History*, 70 (2), p. 192.
- ⁶² *Strahdneeks*, 14.05.1909. No. 38.
- ⁶³ Beth Bagwell (1982). *Oakland: the Story of a City*. Novato: Presidio, pp. 196, 197.
- ⁶⁴ Kundziņš. *Latviešu imigrācijas sākumi*, p. 199.
- ⁶⁵ *Proletareets*, 14.11.1913. No. 85.
- ⁶⁶ Modris Gulbis (1953). Sarkanie latvieši Amerikā. *Latvju Vārds*, 1/2, p. 4; The Lettish Federation of the Socialist Labor Party was an umbrella organization for all local Lettish Socialist Labor Sections in the United States.
- ⁶⁷ *Proletareets*, 1902. No. 8.
- ⁶⁸ Frank Girard, Ben Perry (1991). *The Socialist Labor Party 1876–1991: A Short History*. Philadelphia: Livra Books, pp. 3, 4, 26.
- ⁶⁹ Lūsis. *Conflicts of Politics and Purpose*, p. 90; Akmentiņš. *Amerikas latvieši*, p. 95.
- ⁷⁰ Mikhail Konstantinov (ed.) (1934). *Politicheskaia katorga i ssylka: biografičeskii spravočnik chlenov Obshchestva politkatorzhan i ssylno-posalentsev*. Moskva: Izd-vo Obshchestva, p. 875.
- ⁷¹ The Lettish Socialist Labor Section in San Francisco, as was the case with all other Latvian socialist groups, elected an organizing committee consisting of a secretary, treasurer, auditor and librarian. Reelections took place once or twice a year during the general meetings. As can be seen from the reports in *Proletareets*, there was a certain process of rotation. The secretary was elected to become a treasurer or librarian, and then could become a secretary again.
- ⁷² Interview with the granddaughter, Victoria Chase, 10 October 2013. Photographs courtesy of Victoria Chase.
- ⁷³ *Proletareets*, 30.02.1910. No. 4.
- ⁷⁴ All data from the databases of Ancestry.com.

- ⁷⁵ *Proletareets*, Janvāris–februāris. 1907. No. 1/2.
- ⁷⁶ 403 dollars in 1906 would be worth about 10,612 dollars in 2013. 10 dollars in 1910 had the same buying power as 78 current dollars.
- ⁷⁷ *Proletareets*, 30.02.1910. No. 4.
- ⁷⁸ The authors unknown.
- ⁷⁹ Nekrologs no Ņujorkas: Alberts Munkens. *Amerikas Latvietis*, 11.09.1948.; Ādolfs Šilde (1948). Stāsts par kāda ideālista mūžu. *Laiks*, 10.12.1948. The authors of the plays mentioned above are unknown.
- ⁸⁰ Jēkabs Ciemiņš. Skati no San Franciskas Strādnieku kustības. *Proletareets*. 03.03.1907. No. 5; *Proletareets*, 30.02.1910. No. 4; *Proletareets*, 15.02.1911. No. 3.
- ⁸¹ *Proletareets*, Janvāris–februāris. 1907. No. 1.
- ⁸² In Latvia small social democratic groups started to form around the 1890s. The Latvian Social Democratic Party was founded in 1904.
- ⁸³ *Proletareets*, 07.07.1908.
- ⁸⁴ Akmentiņš. *Amerikas latvieši*, pp. 95–97.
- ⁸⁵ *Proletareets*, Decembris–janvāris. 1907–1908. No. 12.
- ⁸⁶ Dūma, Paeglīte. *Revolucionārie latviešu emigranti*, p. 39; National Lettish Organization was an umbrella organization for all local Lettish Social-Democratic Groups.
- ⁸⁷ *Strahdneeks*, 01.01.1906. No. 1; M. Ozoliņš. 1905. gada iespaids Ziemeļu Amerikas Savienotās Valstīs. *Sociāldemokrāts*, 31.10.1925. No. 246.
- ⁸⁸ *The Sun* (New York), July, 1907.
- ⁸⁹ K. Apsens. Vietējo latviešu dzīve. *Strahdneeks*, 27.07.1909. No. 59.
- ⁹⁰ *Strahdneeks*, 07.12.1909. No. 97.
- ⁹¹ Mācītājs Juris Rozens. *Latvju Grāmata*, 01.03.1927. No. 2.
- ⁹² Osvalds Akmentiņš. Mācītājs, revolucionārs, viesniecnieks un jurists: kāds savdabīgs dzīves gājums. *Laiks*, 19.03.1962.
- ⁹³ *Oakland Tribune*, 16.05.1916.
- ⁹⁴ Vilis Z. (1915). Latviešu klubs San Franciskā. *Prometejs*, 4, p. 154.
- ⁹⁵ *Oakland Tribune*, 26.09.1917.
- ⁹⁶ *Amerikas Latvietis*, 04.03.1961.
- ⁹⁷ *Strahdneeks*, 23.02.1909. No. 15.
- ⁹⁸ Ira Kipnis (1952). *The Socialist Movement, 1897–1912*. New York: Columbia University Press, p. 105.
- ⁹⁹ James Weinstein (1967). *The Decline of Socialism in America, 1912–1925*. New York: Monthly Review Press, pp. 5–16.
- ¹⁰⁰ Stephen J. Barton (2011). Stitt Wilson, Berkeley's Socialist Mayor. *The Newsletter of the Berkeley Historical Society*, 29 (2).
- ¹⁰¹ Weinstein. *The Decline of Socialism in America*, p. 93.
- ¹⁰² Bitner. *The Social Heritage of the Latvian Immigrants*, p. 145.

- ¹⁰³ The affiliation meant establishing the National Secretary-Translator's office at the Socialist Party's national headquarters. The National Secretary-Translator served as executive secretary for the National Lettish Organization and as its liaison with the Socialist Party. Other foreign language branches were Finnish, South Slavic, Italian, Scandinavian, Bohemian, Polish, Jewish, also German and Hungarian: John Spargo (ed.) (1912). *National Convention of the Socialist Party, Held at Chicago, Illinois, May 12 to 18, 1912: Stenographic Report*. Chicago: Allied Print. Trades Council, 1912, pp. 237–248.
- ¹⁰⁴ Nathan Fine (1928). *Labor and Farmer Parties in the United States, 1828–1928*. New York: Russell and Russell, p. 325.
- ¹⁰⁵ Michael Kazin (1986). The Great Exception Revisited: Organized Labor and Politics in San Francisco and Los Angeles, 1870–1940. *Pacific Historical Review*, 55 (3), pp. 379, 380.
- ¹⁰⁶ Andris Straumanis (1991). Puren, Rudevics un Amerikas prese. *Akadēmiskā Dzīve*, 33, pp. 21–23; Frederick C. Giffin (1982). The Rudovitz extradition case. *Journal of the Illinois State Historical Society*, pp. 63–72.
- ¹⁰⁷ *Strahdneeks*, 14.05.1909. No. 38.
- ¹⁰⁸ *Ibid.*, 27.07.1909. No. 59.
- ¹⁰⁹ *Ibid.*, 20.02.1912. No. 15.
- ¹¹⁰ *Proletareets*, 1908. No. 9–13.
- ¹¹¹ Girard, Perry. *The Socialist Labor Party 1876–1991*, pp. 30, 31.
- ¹¹² Morris Hillquit (1869–1933) was born Moishe Hillkowitz in Riga, Latvia, the second son of German-speaking ethnic Jewish factory owners. He immigrated to the United States in 1886.
- ¹¹³ Morris Hillquit (1906). *History of Socialism in the United States*. New York: Funk and Wagnalls, p. 322.
- ¹¹⁴ *Proletareets*, 01.04.1910; 31.12.1911.
- ¹¹⁵ *Strahdneeks*, 29.07.1910. No. 33; 16.07.1913. No. 37; 29.01.1915.
- ¹¹⁶ John Spargo (ed.) (1912). *National Convention of the Socialist Party, Held at Chicago, Illinois, May 12 to 18, 1912: Stenographic Report*. Chicago: Allied Print. Trades Council, 1912, p. 244.
- ¹¹⁷ Dūma, Paeglīte. *Revolucionārie latviešu emigranti*, pp. 77, 109.
- ¹¹⁸ Hoover Archives. Russia. Departament politsii. Zagrānichnaia agentura (Paris). Letts and Lithuanians. Box 210, Folder 1b.
- ¹¹⁹ *Ibid.*
- ¹²⁰ *Strahdneeks*, 27.08.1912. No. 65.
- ¹²¹ *Ibid.*, 18.12.1914. No. 91; 02.12.1915. No. 116.
- ¹²² Milda Kļaviņa-Salnais. Aģitācijas ceļojuma iespaidi. *Strahdneeks*, 17.10.1913. No. 77.
- ¹²³ J. Andersons. Sievietes un organizācija. *Strahdneeks*, 16.09.1910. No. 76.

- ¹²⁴ *Dzimtenes Vēstnesis*, 05.03.1909. No. 52.
- ¹²⁵ *Sveicieni Padomju Latvijai* (1948). Ņujorka: Amerikāņu Atbalsts Latvijai, Inc., p. 53.
- ¹²⁶ *Strahdneeks*, 11.10.1912. No. 77.
- ¹²⁷ *Ibid.*, 27.08.1912. No. 65.
- ¹²⁸ *Ibid.*, 07.12.1909. No. 97; 29.04.1919. No. 33; 16.05.1913. No. 36.
- ¹²⁹ *Ibid.*, 16.05.1913. No. 37.
- ¹³⁰ *Ibid.*, 10.02.1914. No. 12.
- ¹³¹ Dūma, Paeglīte. *Revolucionārie latviešu emigranti*, p. 137.
- ¹³² *Strahdneeks*, 07.12.1909. No. 97.
- ¹³³ *Ibid.*, 22.10.1912. No. 77; 17.04.1914. No. 49.
- ¹³⁴ *Ibid.*, 1909–1916.
- ¹³⁵ Alfreds Straumanis (1983). Latvian-American theatre. In: *Ethnic Theater in the United States*. Westport, Conn.: Greenwood Press, pp. 286, 287.
- ¹³⁶ Osvalds Akmentiņš (1961). Pirms piecdesmit gadiem. *Tilts*, 42/43, p. 53.
- ¹³⁷ Pirmie pionieri Amerikā: latviešu teātra pasākumi Savienotās Valstīs un to liktenis, *Laiks*, 20.09.1958.; Osvalds Akmentiņš (1954). Veclatviešu teātris Amerikā 60 gadu atcerē. *Ceļa Zīmes*, 19, pp. 235, 236; Osvalds Akmentiņš (1964). Jaunajā zemē. *Tilts*, 64/65, pp. 68–71; Kaspars Strūga (1976). Piezīmes teātru dienās. *Tilts*, 154/155, pp. 70–72; Viktors Hausmanis (2008). *Latviešu teātris ASV un Kanādā*. Rīga: Zinātne, pp. 9–20.
- ¹³⁸ *Strahdneeks*, 07.01.1910. No. 2.
- ¹³⁹ *Proletareets*, 15.02.1910. No. 1.
- ¹⁴⁰ The figures were arrived at on the basis of the author's calculations from the number of the announcements in *Strahdneeks*, 1911–1917.
- ¹⁴¹ *Strahdneeks*, 16.01.1914. No. 5; 17.02.1914. No. 14.
- ¹⁴² Mūsu lauku teātru darbība. *Kultūras Vēstnesis*, 01.06.1921.
- ¹⁴³ Kronika: San Franciskas latviešu dramatiskais pulciņš (1917). *Prometejs*, 1, p. 16.
- ¹⁴⁴ Pirmie pionieri Amerikā: latviešu teātra pasākumi Savienotās Valstīs un to liktenis. *Laiks*, 20.09.1958.; *Blue and Gold, 1918: Being a Record of the College Year 1916–1917, University of California*. San Francisco: Sunset Publishing House, p. 335 [Ian Andrew Ozolin. Livonia, Baltic Province of Russia].
- ¹⁴⁵ Valdis Krāslavietis (1972). Cik līdzīgas gleznas. *Tilts*, 128/129, pp. 37–42; Kronika: San Franciskas latviešu dramatiskais pulciņš (1917). *Prometejs*, 1, p. 16.

SANFRANCISKO LATVIEŠU SOCIĀLISTU
BIBLIOTĒKAS IZPĒTE: LATVIEŠU AGRĪNĀS
POLITISKĀS EMIGRĀCIJAS AKTIVITĀTES
ZIEMEĻKALIFORNIJĀ, 1905–1917

Elga Zālīte

Vēstures doktore, Stenfordas universitātes bibliotēka, Starptautisko studiju grupa, Slāvu un Austrumeiropas nodaļa, ASV
E-mail: ezalite@stanford.edu

Rakstā, kura pamatā likta Sanfrancisko Kalifornijā nesēn atklātā unikāla 380 grāmatu liela kolekcija, pētītas un analizētas latviešu sociālistu politiskās un kultūras aktivitātes Ziemeļkalifornijā ap 1905. gadu. Rakstā aplūkota Sanfrancisko sociālistu bibliotēkas struktūra un saturs un parādīts, kā, aprakstot trīs dažādas identifikācijas zīmes jeb īpašumtiesību zīmogus, iespējams izsekot trīs dažādu latviešu sociālistiem piederošo bibliotēku attīstībai. Raksts sniedz pārskatu par to, kā attīstījušās trīs latviešu sociālistu grupas, kurām šīs bibliotēkas piederēja: Sociālistu darba partijas Sanfrancisko Latviešu nodaļa; Sanfrancisko Latviešu sociāldemokrātu pulciņš un Sociālistu partijas Sanfrancisko Latviešu nozare. Kā daļa no vēsturiskā pārskata aprakstīti svarīgākie latviešu politiskās emigrācijas aspekti uz Amerikas Savienotajām Valstīm pirms un pēc 1905. gada revolūcijas. Izmantojot jaunākos datus no ģeoloģisko pētījumu tīmekļa vietnes *Ancestry.com*, rakstā sniegts konkrēts notikumos iesaistīto cilvēku portretējums. Autore ir mēģinājusi izsekot nostājai, kādu ieņēma latviešu imigrantu grupas Sanfrancisko, un lēmumiem, kādus viņi pieņēmuši attiecībā uz plašāku sociālistu kustību Amerikas Savienotajās Valstīs.

Atslēgas vārdi: Latvija, latviešu politiskā emigrācija, 1905. gada revolūcija, Sanfrancisko, Kalifornija, sociālistu bibliotēka, sociālistu grupas, sociālistu kustība Amerikas Savienotajās Valstīs.

Kopsavilkums

2012. gada novembrī jaunās mājas Stenfordas Universitātes Hūvera institūta arhīvā atrada 19. gadsimta beigu – 20. gadsimta sākuma Sanfrancisko latviešu bibliotēka, kas ilgu laiku aizmirsta bija glabājusies Ziemeļkalifornijas ev. lut. draudzes namā draudzes bibliotēkas sastāvā. Gadu gaitā draudzes bibliotēka sarukusi, daudzi vērtīgi sējumi tika nosūtīti uz Latviju pirmajos gados pēc Latvijas neatkarības at-

jaunošanas. Bet plauktos sava likteņa lemšanu gaidīja gotiskajā drukā izdotas sīkas brošūras un pamatīgi, tumši sarkanos vākos iesieti sējumi, Sanfrancisko veclatviešu bibliotēka, pavisam 380 nosaukumu publikācijas.

Vecākie darbi datējami ar 1876.–1889. gadu. Vairums grāmatu iznākušas no 1905. līdz 1911. gadam (pa 27 grāmatām attiecīgi 1906. un 1907. gadā, 30 – 1907. gadā, 43 – 1908. gadā). Visas publikācijas var iedalīt četrās grupās: sabiedriski politiskā literatūra – 17%, populārzinātniski sacerējumi – 15%, daiļliteratūra un literatūrkritiski sacerējumi, gan oriģināldarbi, gan tulkojumi – 40%, lugas – 28%.

Jau grāmatu tematika ļauj nojaust, kas bijuši to īpašnieki: sabiedriski politiskie darbi ir pārsvarā sociālistu sacerējumi, kas izdoti Rīgā, Jelgavā, Cēsīs, Liepājā, Bernē, Pēterburgā. Autori – pazīstami latviešu sociāldemokrāti – Jānis Jansons-Brauns, Jānis Asars, Vilis Dermanis, Jānis Jankavs. Vairāk nekā oriģināldarbu ir tulkojumi no vācu valodas, sevišķi Karla Kautska un Augusta Bēbeļa sacerējumi.

Bibliotēkas otrreizējā “atklāšana” bija negaidīts un nozīmīgs notikums. Lai gan literatūrā pieminēti vairāki Sanfrancisko un Ziemeļkalifornijā 20. gadsimta sākumā dzīvojuši latvieši, kā mācītājs Jānis Balodis; uzņēmējs un advokāts, aktīvs 1905. gada dalībnieks Juris Rozēns; students, literāts un redaktors Jānis Andrejs Ozoliņš-Burtņieks, praktiski nekas līdz šim nav bijis zināms par latviešu sociāldemokrātu grupu eksistenci. Nav saglabājušies arī pirmavoti. Sanfrancisko veclatviešu bibliotēka piedāvāja unikālu iespēju uzsākt pētījumu vēl neskartas tēmas ietvaros – par latviešu pirmajiem imigrantiem sociālistiem un viņu politiskajām un kulturālajām aktivitātēm Ziemeļkalifornijā 20. gadsimta sākumā.

Līdzās veclatviešu bibliotēkai pētījumā izmantotas vairākas citas avotu grupas: 20. gadsimta pirmās puses Amerikas latviešu sociālistu laikraksti: *Proletareets*, *Strahdneeks*, *Amerikas Latvietis*, kā arī vienīgais Ziemeļkalifornijā iznākušais žurnāls mākslas un politikas jautājumos *Prometejs*. Kā sevišķi nozīmīgs avots, meklējot informāciju par atsevišķām personām gadu gaitā, atzīmējama ģenealoģijas pētniecības mājaslapa *Ancestry.com*, kas pagaidām pieejama tikai ar maksas abonementa palīdzību. Vērtīgi izrādījās dati no četrām tautas skaitīšanām Ziemeļkalifornijā (1910, 1920, 1930 un 1940), no imigrācijas, karaklausības un nodarbinātības dokumentiem, kā arī nekroloģiem. Pētījumā izmantoti arī arhīva dokumenti un autores intervijas ar Kalifornijas pirmo latviešu sociālistu pēcnācējiem: mazbērniem un mazmazbērniem.

Pievēršoties kolekcijas izpētei, autore konstatēja septiņus atšķirīgus organizāciju un biedrību piederības zīmogus, kas grāmatās iespiesti dažādos gados. Tas liecināja, ka veclatviešu bibliotēka nav bijusi tikai vienas grupas kopīpašums. Trīs no zīmogiem attiecas uz šajā pētījumā apskatīto periodu. Kā liecina zīmogs, pirmais īpašnieks, vismaz daļai grāmatu, bijusi Sociālistu darba partijas Sanfrancisko Latviešu nodaļa (*Lettish Socialist Labor Section, San Francisco*, 1905). Pirmās ziņas par iespējamām Sociālistu darba partijas Sanfrancisko Latviešu nodaļas aktivitātēm parādījās jau 1902. gadā partijas laikrakstā *Proletareets*. Agrīnais periods norāda uz to, ka, tāpat kā citur Amerikā, šajā grupā bija iekļāvušies pirmie iebrucēji, kas ieradās pirms 1905. gada revolūcijas notikumiem. Minētā grupa pamatos atbalstīja Amerikas Sociālistu darba partijas programmu.

Daļa bibliotēkas piederējusi citai grupai – Sanfrancisko Latviešu sociāldemokrātu pulciņam (*Lettish Social Democratic Society*), kas dibināts ap 1905. gadu. Pulciņa locekļi vairumā gadījumu bijuši politiskie bēgļi, kas Kalifornijā ieradās no Latvijas, vairādamies no smagajām represijām pēc 1905. gada revolūcijas. Daudz rakstīts par latviešu sociāldemokrātu darbību Bostonā, Ņujorkā, Filadelfijā, Čikāgā, Mineapolē un Klīvlendā. Pētījuma rezultāti rāda, ka Sanfrancisko veclatvieši, tāpat kā viņu Austrumu krasta biedri, sākotnēji bija nolēmuši turpināt uzstāšanos pret absolūtisma varu Krievijas impērijā, kuras sastāvdaļa bija Latvija. No politiski aktīvajiem imigrantiem, kas iesaistījās vienā vai otrā no minētajām grupām, 21 bija ieradies vēl pirms 1900. gada. 189 imigranti apmetās Ziemeļkalifornijā pēc 1905. gada revolūcijas, laika posmā no 1905. līdz 1915. gadam. Vairums 1905. gada politisko bēgļu ieradās 1906. gadā – 47 un 1907. gadā – 42.

Latvijas sociāldemokrāti, kas uz dzīvi bija apmetušies Sanfrancisko, atrada sakarus ar Amerikas sociālistu organizācijām. Amerikas Savienotajās Valstīs 20. gadsimta sākumā darbojās vairākas sociālistu partijas. 1905. gada politiskie bēgļi Amerikā biežāk pieslējās Amerikas Sociālistu partijai. Tieši šīs partijas piederības zīmogs veclatviešu grāmatās atrodams visbiežāk: Sociālistu Partijas SanFrancisco Latviešu Nozare / *Lettish Branch of San Francisco Socialist Party*.

Pētījumā izsekots trīs pieminēto grupu attīstības procesam, izvērtējot, kā pakāpeniski divos posmos norisinājās apvienošanās process, kura rezultātā bibliotēka nonāca viena īpašnieka – Sociālistu partijas Sanfrancisko Latviešu nozares – rokās. 1909. gada martā,

mainoties taktikas apsvērumiem, respektīvi, vairāk novirzot uzmanību uz ekonomisko un sociālo situāciju Amerikas Savienotajās Valstīs, Sanfrancisko Latviešu sociāldemokrātu pulciņš pievienojās Amerikas Sociālistu partijai, izveidojot Sociālistu partijas Sanfrancisko Latviešu nozari. Par Sanfrancisko grupas aktivitāti plaša informācija atrodama partijas laikrakstā *Strahdneeks*. Apvienošanās process turpinājās starp latviešu grupām. 1912. gada janvārī Sociālistu darba partijas Latviešu nodaļa pievienojās Sociālistu partijas Sanfrancisko Latviešu nozarei. Diskusijas par iespējamo pievienošanos sākās jau 1908. gada maijā, un tas bija sarežģīts process. Daļa Sociālistu darba partijas Latviešu nodaļas pārstāvju nolēma saglabāt savu grupu.

Dalībnieku skaits nevienā no grupām nav bijis liels, apmēram 40 cilvēki katrā organizācijā. Tas galvenokārt skaidrojams ar to, ka vairums imigrantu no Latvijas izvēlējās dzīvot Austrumu krastā gan lielo attālumu dēļ līdz Rietumu krastam, gan tāpēc, ka Ziemeļkalfornijā nodarbinātības iespējas bija ierobežotas. Pētījumā sniegts latviešu iebraucēju sociāli ekonomiskais raksturojums, koncentrējoties tieši uz dažādiem ar nodarbinātību saistītiem faktoriem vairāku gadu garumā.

Latvijas politiskie emigranti, atguvušies no vājāšanām un represiju draudiem pēc 1905. gada revolūcijas, pirmo reizi nonāca politiskās brīvības apstākļos. Pētījumā raksturots trīs latviešu sociālistu grupu pašizglītības darbs un politiskās aktivitātes. Bibliotēka ir pierādījums, ka latviešu politiskie imigranti uz Amerikas Savienotajām Valstīm atveda līdzīgu savas kultūras tradīcijas, pirmām kārtām mīlestību uz grāmatām un teātri. Pirmajos darbības gados populārāki bija jautājumi un atbilžu vakari, bet vēlāk paši dalībnieki organizēja lekcijas par aktuālām tēmām un literāros vakarus, teātra izrādes. Bibliotēkas mērķis bija ne vien veicināt individuālu politisko izglītību. Bibliotēka bija neatsverams avots lekciju un teātra izrāžu sagatavošanā.

Grupas organizēja mītiņus, pieminot 1905. gada revolūcijā kritušos, svinēja 1. Maija svētkus, 1886. gada Čikāgas *Haymarket* notikumus. Nereti vairāku tautību nodaļas vienojās kopīgos pasākumos. Tad uzrunas notika gan angļu, gan latviešu, gan citās valodās.

Īpaša vieta sociālistu grupu aktivitātēs bija ierādīta teātrim. Teātris grupu aktivitātēs tika uzskatīts par aģitācijas un propagandas līdzekli. Tā kā izrādes nebija pakļautas cenzūrai, latviešu ieceļotāji baudīja pilnīgu radošu brīvību un iespēju uzturēt dzīvu latviešu valodu.

Pirmais pasaules karš un 1917. gada Krievijas revolūcija pārtrauca Sanfrancisko sociālistu aktivitātes. Vienotības periodam, kas īsti pat nebija iesācies, pienāca gals. Daļa Sanfrancisko latviešu sociālistu, tāpat kā viņu līdzgaitnieki Amerikas Austrumu krastā, kļuva komunisti. Tomēr sociālistu grupu aktivitātes periods ir atstājis savas pēdas vēsturē, lai gan tās ir grūti, dažkārt vairs neiespējami atrast.

Iesniegts 30.12.2013.

THE ROLE OF DIASPORA LATVIANS AND LATVIAN COMMUNITIES
IN NATIONAL AND INTERNATIONAL POLITICS
SINCE THE MID-19TH CENTURY

BALTIC PROPOSALS FOR EUROPEAN UNIFICATION DURING WORLD WAR II*

Pauli Heikkilä

Doctor of Social Sciences, Research Fellow, Institute of History and Archaeology,
University of Tartu, Estonia
E-mail: heikkila@ut.ee

During World War II, post-war Europe was planned mostly along federalist lines. This article concentrates on four Baltic proposals by Kazys Pakštas, Alfrēds Bilmanis, Aleksander Warma and Jānis Volmārs for Baltic and/or European unification, which mostly have been ignored in the previous literature. The variety of the contents and mutual relations of these proposals demonstrate wide alternatives in political thinking even from such a small region as the Baltic States. Instead of grouping them as Baltic due to their origins, they can present different types of plans for unification: Nordic, Western, Central Eastern and Postwar.

Key words: Estonia, Latvia, Lithuania, World War II, federalism, regionalism, European unification, political emigration.

The Baltic emigration entered a new phase when these countries were annexed to the Soviet Union and later occupied by Nazi Germany in World War II. Baltic diplomats, accompanied by those intellectuals who managed to escape to the West, faced the task of reminding the West of the rights and existence of their nations. At the same time, the former system of sovereign nation states was considered the reason for the failure of peace, as the small ones had fallen an easy prey to their expansionist neighbors. Instead of merely restoring their nation state, some of the diplomats offered closer cooperation among the Baltic States or even the possibility of creating a permanent system for European international politics.

---

* The article was written with the support by the European Union through the European Social Fund (Mobilitas grant No. MJD259). The author remains in deep gratitude to Mrs. Jan Fiore for language revision.

This paper introduces four proposals by various Baltic persons: Lithuanian Kazys Pakštas (1893–1960), Estonian Aleksander Warma (1890–1970) and Alfrēds Bīlmanis (1887–1948) and Jānis Voldemārs Volmārs (1900–?) from Latvia. Additionally, Estonian Kaarel Robert Pusta (1883–1964) was a renowned champion for a Baltic and European federation during the interwar period, and his publications have also been studied. Since the published proposals are the sources of this article and the method is to compare them, archival sources are used only sporadically. The article includes also occasional references to other Baltic politicians, such as Konstantin Päts (1874–1956), whose idea of Finno-Estonian union is mentioned in the earlier research literature. Other Baltic diplomats (for example Kārlis Zariņš and August Torma in London) did not produce such drafts.

The proposals for European federation were common during World War II. In addition to emigrant politicians, the planning took place in the committees of the Western allies and also within meetings of resistance movements. Everywhere the general trend was to bind neighboring states as federations, which would in turn constitute a European union within the prospective world organization. In the early historiography of the European Union, these plans were regarded as seeds for the subsequent integration, but nowadays the research does not see this link. The document collections by Lipgens¹ and Łaptos and Misztal² provide a variety of these plans, along with the relevant research articles, and thus it is possible to compare them to these proposals from the Baltic States, which have merely been mentioned in the previous literature.

After presenting more closely these persons, the article will continue to analyze the contents of their plans: which countries they were willing to unite, on what kind of authority the new federation would operate, how they perceived the relation between the member countries and the established center, and how their Baltic entity connected to the forthcoming world organization. Although the idea of increased regionalism and the necessities of European unification and global organization were widely agreed upon, it could be imagined in various ways, as these plans will show.

The idea of federations did not emerge just during World War II but had been, for example, an essential part of Giuseppe Mazzini's

plan for Europe in 1860s. He planned 14 groups “divided according to history, tradition, geography, and language.” Furthermore these groups would gather into “the great Graeco-Roman, Germanic, and Slavic families.”³ A reader from the Baltic States immediately sees the lack of inclusion of Baltic and Finno-Ugrian families. During and in the aftermath of World War I the Baltic region became a model for the organization of peace in Europe. Proposals for unions were put forward and the diplomats worked together for the national goals. On the other hand, these visions gradually faded, when the national sovereignties were secured.⁴ They reemerged only during the next crisis, the next World War. Once again, the Baltic idea presented itself as a platform to regain the lost independence.

PERSONS AND PLANS

To introduce the persons, it is perhaps most convenient to start with Kazys Pakštas, who undeniably is the most famous of these men but he is also an exception. He was not a diplomat but a professor of geography in Lithuania. He escaped to the USA in 1939. Politically Pakštas is renowned for, first, the plan of a Lithuanian colony in South America or Africa and, second, the Baltoscandian confederation. Although he gave lectures on this matter in several North European geographical societies and universities in 1934, the book was not published until March 1942 by Lithuanian Cultural Institute in Chicago.⁵

In addition to actual battles, there was an information war. The plans introduced in this article were not in the primary importance but were introduced within the main policy of publishing the national history. Pakštas wrote a pamphlet entitled *Lithuanian Situation*. A similar method was carried out in Washington by the Latvian legation and its director, envoy Alfrēds Bilmanis. He wrote numerous books and pamphlets, especially in 1943. Many of these small books included identical paragraphs and ideas. The most coherent presentation of his United Baltic States is given in *Baltic States in Post-war Europe* in 1943.⁶ The same plan was published, for example, in *Baltic Essays* in 1945⁷. His *Baltic Problem and United Nations*⁸ is another collection of his ideas although it remained only as a manuscript.⁹

The Baltic diplomats constantly needed to explain their position because the Soviet-related institutions continued to publish their own books to justify their point of view. For example, *The Baltic Riddle* by Gregory Meiksins was published by L. B. Fischer in 1943 in New York but behind it actually was the National Council of American-Soviet Friendship. The book found no reason for Baltic States, proclaiming: “The existence of the Baltic republics as ‘independent’ and isolated states has proven to be a pathetic fiction, false and harmful in effect.” Similarly it considered the Baltic region merely an immediate part of Russia, which “has always been only an index of the mutual relations between Russia and the West. It will be so in the future also.”¹⁰

From the Estonian side, the information war was fought in the USA by former Foreign Minister Kaarel Robert Pusta, who had gone into exile already in the late 1930s and lacked an official status. He wrote the counter-pamphlet *The Soviet Union and the Baltic States*¹¹ against *The Soviet Union, Finland and the Baltic States*, which was published in London by the Soviet information bureau in 1941. With his altered title, Pusta implicitly included Finland into the same region as Estonia and other Baltic States. This expansion was not an accident but he constantly emphasized Estonian relations across the Baltic Sea. In November 1941, he proposed to the director of Council on Foreign Relations in the British Foreign Office, Hamilton Fish Armstrong, that “the possibilities of a future collaboration between the Scandinavian and Baltic countries” be surveyed.¹²

According to Łaptos and Misztal¹³ in April 1941, Pusta wrote an article entitled ‘Federation for Eastern Europe’ in the journal *New Europe*. The issue has an article with such a title, not written by Pusta, but by “Group of American Military Experts”. Pusta actually attributed the article to Karl Ast (1886–1971), his old partner from Estonian Foreign Ministry and the Estonian Paneuropean Society in 1929. Pusta did not speculate with the content of the article but he concentrated on possible authors. His attention was drawn to the expanded Lithuania and, thus, he suspected Lithuanians or even Germans of building counterbalance to Poland.¹⁴ Bilmanis also read the same article and he accused the writers of an obvious attempt

“to appease Soviet Russia by sacrificing Latvia and Estonia.” Their plan of a Central European federation would leave these countries with the Russians.¹⁵ Pusta did write a total of four articles to *New Europe*, which rarely touched the Baltic question but defended Estonian sovereignty. Only his last article could “visualize the pooling of the industrial inventory and productive resources of the countries of the Baltic” with American financial assistance.¹⁶

Pusta had been a strong advocate for Baltic and European unification in the 1920s but he withdrew from this trend during World War II. His writings on the Baltic did not consider it as a political unit but merely a region distinctive from Russia. Neither does his correspondence refer to a Baltic federation. Pusta expressed regret to Ast regarding the failed Baltic cooperation and wanted to promote “collective thinking”, merely in that group with few references to the wider world. “We shall show that the Baltic system, which depends on the new global peace system, is possible.”¹⁷ In late 1942, Pusta, with Lithuanians Pakštis and Kazys Grinius, Latvian Harry W. Lielnors and Estonian Johannes Markus, was establishing a Baltic Committee in New York, which published booklets and brochures on the Baltic issue, such as *Estonia and Her Right to Freedom. The Soviet Union and the Baltic States and Soviet Autonomy Degrees*.¹⁸ Furthermore he declined invitation to the fifth Congress of Paneuropean Union in New York in March 1943, although he had participated in this movement in the interwar period.¹⁹

Although Pusta had changed his mind, other Estonians considered European federations. As the prospects for Estonian independence within the German occupation proved to be wishful thinking, Admiral Johan Pitka (1872–1944?) wrote to Finnish President Risto Ryti about the situation in Estonia and proposed a union (“*valtiyhdistys*”) between the two countries to guarantee their security, economy and culture for a brighter future. The union would be decided by referendum and it would consist of a common head of state, common foreign policy, and a common commander-in-chief who would lead the joint army forces. Furthermore, it would entail “unified economic life with common monetary system which, as such, would also take place in the new European economic system”. Curiously enough, Pitka sent two copies to Ryti and the last sentence did

not appear in the other one.²⁰ Apparently the issue of the European economic system was not considered vital so it could be ignored.

Even President Konstantin Päts, who had isolated the country, tried to break out from the deadlock in his last day in office on 30 July 1940. The main point of his so-called political testament proposed a Finno-Estonian personal union and federation but it was intended to take place in a larger context of European reconstruction after the war. Only if the winning nations would promote guaranteeing the security of the Baltic States would the proposed union be comprehensible. Furthermore, this was an essential part of reconstructing the Estonian state as well. The last and tenth point in Päts's proposal alluded to the union of Latvia and Lithuania with Poland to foster their security and provide Poland with harbors.²¹

The plan was delivered directly to the Finnish legation, but only a year later envoy P. J. Hynninen showed it to the last envoy of Estonia in Helsinki, Aleksander Warma. Although a career diplomat, he had arrived in Finland in 1939. In summer 1940, he disrupted rather than canceled the legation after the incorporation of Estonia into the USSR. He remained in Helsinki and continued to keep contact with Finnish authorities, which was not easy when Finland tried to maintain relations with the power (the USSR or Nazi Germany), which was occupying Estonia. Warma also kept contact with other foreign diplomats and discussed with them the problems of the post-war situation. After a suggestion by the US Minister H. F. A. Schoenfeld, Warma drafted his own "Questions relating to the consolidation of peace in post-war Europe" in December 1942. The paper was sent to the US State Department.²²

The American State Department had considered European federations long before contacting Warma. The Advisory Committee on Post-War Foreign Policy was initiated in January 1940 and from the beginning it favored regional federations as the frame of further policy in Europe²³. A year later Estonian diplomats in Washington and New York were encouraged to take steps towards regional unions, as small states could not regain their lost sovereignty at least in the same way²⁴.

The last of the men to be discussed is Jānis Voldemārs Volmārs, an economist who worked for the Latvian Ministry of Finance since

1922. He was involved with the customs union in Estonia and wrote his first dissertation and an article²⁵ on the topic. Probably based on this work he received the Estonian Order of the Cross of the Eagle in February 1936. During the Nazi occupation he worked in a liqueur factory and was transferred to Göttingen in 1944. After the war he defended his second doctoral work *Europäische Zollunion und Planungsgemeinschaft* [*European Customs Union and Planning Community*] in Göttingen in January 1948. He adapted this as a book *Europäische Zusammenarbeit und die Europäische Zollunion* [*European Cooperation and the European Customs Union*],²⁶ which was most likely finished in March 1949. During the same year, he moved to the USA.²⁷

Despite its late publication date, it is justifiable to include Volmārs's book with the proposals of World War II because it must have been in planning for several years. Volmārs relied on, for evident reasons, statistics from the interwar period but he also used them as basis for current calculations; most visibly he showed the map of 1937 as the borders of his European customs union. Additionally he battled at length against the most-favored nation system presented by Louise Sommer in 1935. Surprisingly he occasionally also referred positively to German plans of Great Economical Space as models for building networks of roads and rail-roads across Europe. However, he explicitly rejected the autarchic tendencies of his union because Europe is not self-sufficient in most raw materials and is dependent on trade with other continents.

On the other hand, Volmārs recognized the beginning of the new age, especially with the introduction of the materials (plastics) and energy source (nuclear power). These both would improve the possibilities of the European cooperation and vice versa, only through European cooperation could these new possibilities be properly harnessed. What was previously impossible can be possible tomorrow, he wrote on several occasions. Underlining the planning, Volmārs's book clearly belongs to the post-war Europe²⁸. Despite these projections, Volmārs failed to see the political changes after World War II and the beginning of the Cold War. Finnish reviewer Esko Timonen rightly considered the book either outdated despite its only two years of age, "or it is a lot ahead of its time"²⁹.

Another example of Latvian proposals after World War II is a memorandum by A. Lamberg written in a DP camp in Western Germany in 1948. He wanted to take the best out of the bad situation because the time in the camps has “created a unique possibility for all the Balts to come together and have a heartfelt discussion about our future constitutional, cultural and economic problems.” Lamberg rightly saw that the emigrants “are only the minor part of the nation” but it was their duty to draft the program for “Baltic United States” and “then to mold the public opinion for the benefit of the Baltic Union”. For Lamberg, the Baltic people between the Narva and Neman rivers were “real brethren and fellow countrymen”, who could form a “state out of common past and for common future”. This spontaneous support, nevertheless, had to be organized and it was crucial because “the Baltic Union will not grow to become a political factor in the European Union, unless it will be the Baltic peoples’ heart’s desire and conscious purpose”.³⁰

Like Volmārs, Lamberg seems to have had few contacts with the rest of the exile community. He nevertheless exceptionally referred to previous proposals and he wholeheartedly supported the idea of Baltic federation by Bilmanis. Lamberg also regretted Latvian activities for European unification, mentioning especially *Eiropas Ūnija* proposed by Kārlis Gulbis³¹, as there was no similar organization for the Baltic unity. His short paper does not clarify the relationship of the Baltic United States and a European Union but he was confident that the three Baltic States could have defended themselves together against the Soviet Union in 1939 and could continue to do that in the future as well. The foreign threat remained the central factor behind the cooperation, because “not freedom and welfare is uniting nations, but, indeed, deadly peril and fear”.

THE NATIONS IN THE REGION

Although all these proposals were clearly elite projects, they were presented as manifestations of the will of the Baltic peoples. Like Lamberg, Pakštā was confident of “moral support and passive approval” of the people of the Baltic States and, moreover, many in the intellectual and political leadership had much favor for this

kind of project. The general orientation was to the West, and not East.³² Neither did Bilmanis suspect the strong support of the “large majority of the Baltic peoples” for closer cooperation. He became even more confident after the war: “The peoples of the Baltic yearn for the closest possible union between their nations.” It had “always been desired and sought by the Baltic peoples themselves.”³³

Pakštas regarded it “sacred duty” of representatives of small nations of Central Eastern Europe “to plan for a future free, independent and peaceful life” in addition to striving for the restoration of freedom.³⁴ Also Bilmanis demanded small nations to “actively take part in the creation of the coveted community of nations”. Occasionally Bilmanis could generalize the Baltic case and use it as an example for other small nations: “Like Belgium, and others, the Baltic States have the same right to existence. There cannot be a Europe half enslaved and half free.”³⁵

Warma as well considered it essential for small states to look after their own interests and to keep the topic open to discussion because the larger states clearly would not do it. He used roughly a third of his plan to answer various allegations of the European small states’ obsolescence and their weakness or inability to defend themselves. He provided much statistical evidence to show that small states were doing relatively better than larger concentrations of power. Similarly Pakštas searched for theoretical support for benefits of small states. The theory of microstatism considered small states as the necessary balancing factors between the larger nations and more efficient in economic terms. Despite evident facts, the opposing theory of megalostatism had succeeded better due to extensive propaganda of dictatorships.³⁶ Bilmanis considered World War II as the last evidence of the failure of politics of balance and demanded new perspective on the persistent question of whether or not: “It is evident that the only solution of the international problem posed by the rivalries for the domination of the Baltic is the re-establishment in their full rights of the Baltic peoples, natural guardians of the freedom of the Baltic Sea.”³⁷

The plans by the Central European emigrants concentrated on restoring the independence of their occupied country and, thus, they were rather nationalistic in essence.³⁸ Bilmanis seems to

follow this description best. His books drew the most examples from Latvian statistics and national history. According to Bīlmanis, “there is no doubt that the Baltic national states incarnate the soul of the Baltic people, which is sentimental, idealistic, and truly democratic.” He was confident that the national basis of international politics will remain. Even after the war “Europe will continue to be a conglomeration of states based on ethnographical principles”. Among European nations, “Baltic States are undoubtedly indigenous and homogeneous national entities”.³⁹ As an unfortunate example, Bīlmanis referred also to Belgium. Furthermore he published an article ‘Baltic States – Belgium of Eastern Europe’, which compared the violations of neutrality of these countries: the actual event was the same but only the Western example was internationally condemned. Little did he know that Estonian Ants Piip had in a similar fashion used Belgium as the point of reference during World War I for the British public.⁴⁰

Bīlmanis took the three Baltic States as a region mostly for granted. The Baltic nations were industrial people, who had the right to reparations for their sufferings like other European nations. His texts included various justifications for the Baltic Union: “They are closely related, not only geographically, but culturally, economically and politically.” Whilst the sea was an obvious border in the west, the waterways of lakes and bogs constructed a barrier in the east. They had also similar anthropological features: “[..] women are generally handsome.”⁴¹

Pakštas started to define his Baltoscandian region by using Sten de Geer’s typology. Accordingly, a region ought to be characterized by several features all over its territory and its borders could be defined by relative intensity where an absolute boundary could not be found. Pakštas then edited de Geer’s characterizations to meet his purposes because de Geer did not include Lithuania in his Baltoscandia: the idea of the Northern race was replaced by anthropological type, the two languages expanded to the 3+2+2 (Scandinavian, Finno-Ugric, Baltic) model of small languages and protestant Christianity to Western Christianity. As a result, Pakštas agreed with de Geer only on environment of moraine. Condemning Khrushchev’s corn plans ten years ahead, he described the limited fertility

of the Baltic soil: "Maize does not thrive in this climate." In Pakštas's opinion, his Baltoscandia was "a harmonious and definite geographical unit", "complete family of nations", which would seriously be harmed by exclusion of one of its members. Furthermore, the differences and variety supported the development of "its imaginative and creative spirit".⁴²

Pakštas put a lot of hope in Sweden's role initiating the Baltoscandian confederation. He was aware of Nordic reluctance in the past to engage in cooperation with the Baltic States but hoped that something positive had followed from the occupation of Denmark and Norway by the Nazis and that their minds had changed. Pressure from their governments and also from Western powers could affect Sweden to take the Baltoscandian confederation into discussion.⁴³ Sweden nevertheless remained cold to such calls to change her policy of neutrality but, on the other hand, cherished the idea of the Nordic as separate entity from Europe⁴⁴.

Warma did not specify the exact nature of the regional unions he hoped for, but he posited that such unions should have economic, ethnic, cultural and historical ties. Needless to say, the criteria for building a functioning union of small states were hard to meet, and Warma refrained from naming any regional unions. In a private letter, he expressed doubts that a Baltic bloc of three states or a combined Finland and Estonia would be large enough. He favored integrating Estonia with Scandinavia, and Lithuania and Latvia with Poland.⁴⁵

Volmārs was indifferent to the regional approach. The book was written to the European/German public, thus, there was no need to emphasize Baltic region; Lithuania is barely mentioned. Naturally he referred at length to the Estonian-Latvian customs union but did not present it as a model for further developments. Quite to the contrary, Volmārs considered abandoning regionalism as one of the key lessons of the failures of the interwar period.⁴⁶

For him the cooperation and customs union of Belgium, the Netherlands and Luxembourg was "an isolated phenomenon without greater meaning for Europe, which success or failure does not have to be overestimated". The Benelux Union as such was too small to function as the embryo to the European unification. His

plan required the membership of France and Germany (and Italy) as the Nucleus States for initiating the customs union, or alternatively France and the Benelux. Other European “central states” could join in their own pace. His plan also included Border States, (Turkey, Ukraine and Belarus) which would have special relations to the customs union.⁴⁷

On the other hand, on the practical method towards European unity, Volmārs could recognize the benefits of “regional associations and realistic peace policy” which would be supported “mentally by propagation of the European idea.” These were nevertheless only briefly mentioned in his book.⁴⁸ Additionally, during the war Estonian geographer Edgar Kant defined Europe as a perplexing puzzle between national and European commitments without regional middle-levels.⁴⁹

Bilmanis was in his plan cautious about the relationship to Russia and characterized the Baltic region as a cultural-economic bridge between Eastern and Western Europe and addressed how Russia would be protected as well by the Baltic federation. On the other hand, in the historical part he emphasized the essential difference between the Baltic and Russians and also referred to the heavy burden of both occupations and, thus, awaited reparations from both Germany and Soviet Russia. After the war, the blame was placed solely on the latter, and Bilmanis questioned the Soviet membership in the United Nations and called it a travesty. Instead the Soviet Union aimed for world domination and was a kind of reversed King Midas, turning everything “into dust and ashes”.⁵⁰ His anti-Soviet sentiments became clearer and clearer as time passed.⁵¹

Pakštās had similar ideas on distinct division towards Russia. Strong Baltoscandia did not have any territorial or aggressive claims and could shield Russian from German threat. But he similarly and indisputably separated Baltoscandia culturally from Russia, especially on the basis of religion because “the Orthodox church created its own passive type of culture and a less organized religious life.”⁵² Pakštās failed to notice that 20% of Estonians at the time were Greek Orthodox and, furthermore, they had official status as State Church in Finland. Neither did he mention the Jewish population at all, which, in retrospect, has a grim resonance. Bilmanis instead

presented statistics of religious diversity in the Baltic region but the Holocaust is left unmentioned in his historical reviews as well after the war⁵³.

Warma attempted to give his plan a universal tone, leaving Estonia unmentioned and writing about small states in general. On the other hand, he explicitly mentioned both Germany and Russia as menaces to the European peace. Apparently he suggested decentralization for both of these great powers. Thus Russia is, in his plan, an essential part of Europe.

Pakštas and Bilmanis envisioned also Eastern Prussia as part of their federation. Pakštas would solve the problem of the Polish Corridor by granting the East Prussia status as a “recognized autonomous unit of the Confederation”. The two million Germans would find their place among other small nations. According to Bilmanis, “the kernel of Prussia purified of foreign German element could be the fourth Baltic state and could become also the fourth canton in the potential United States of the Baltic”. Bilmanis referred to ancient Baltic elements in the region but does not reveal what purification would entail.⁵⁴

The motive for the Lithuanian Cultural Institute to publish Pakštas’s lecture was the discussion on Central European Confederation “with a possible inclusion of the Baltic States”. Pakštas himself tried to undermine this idea. While there were common features and he agreed on close cooperation, the idea of such a large concentration was “much too new, and would require a careful study and comparison of opinion before we could evaluate its possibilities.” Furthermore Pakštas recognized the Nordic character behind the peaceful solution of border issues, like Valka-Valga between the Latvians and Estonians, and Åland Islands between the Finns and the Swedes.⁵⁵ The absence of Vilnius, the crucial border question between Lithuania and Poland, from his list was a silent accusation towards the Poles, who presumably lacked this character and were, therefore, unsuitable to join a union with the Lithuanians.

There were attempts to that direction by the Poles. Pusta’s correspondent Karl Ast had ended up in Rio de Janeiro, where he acted as Estonian consul. During the summer of 1941, he was frequently contacted by enthusiastic Poles, who wanted to promote Estonian

attitudes towards the forthcoming European federation and regional unions. According to their plan, Estonia and Latvia would join in a union with Finland and they would coordinate security and economy with Scandinavia. Lithuania would become part of federation of Poland, Belorussia and Ukraine. Ast could not say whether this plan was the brainchild of the local Polish community or whether it originated from the Polish embassy and, consequently, from their government in exile in London.⁵⁶ At the moment, Ast did not contribute to the idea of federations himself, but later in the 1950s he would underline Estonia as a European nation and the eventual membership in a European union after the liberation.⁵⁷

Additionally the Polish-Lithuanian committee was established in Chicago in June 1941 to promote the idea of including Lithuania in the Central European federation. Lithuanian exiles showed willingness to restore the old alliance by the declaration of 23 January, 1942. Polish Prime Minister Władysław Sikorski cherished this Jagiellonian dream. Also Churchill seems to have supported Lithuanian membership in his talks with Stalin in July 1941. Other Baltic States were hardly ever mentioned and it looked difficult also for Lithuania, as the status of the Baltic States was ignored by Czechoslovak Prime Minister Edvard Beneš, who was disinclined, in general, toward federations and looked for Russian assistance. On the other hand, there were divergent opinions within the Czechoslovak government, as Foreign Minister Hubert Ripka envisioned three federations in Central Europe: Polish-Baltic, Danubian, and Balkan.⁵⁸

In spring 1942, Polish Foreign Minister Edward Raczynski tried to invite Pusta to sign a Baltic declaration for Estonians, the intention being to join the Polish-Czechoslovak federation. This wish was repeated by the US State Department. Eventually Lithuanians could not, however, join the union with Poland and their hesitation destroyed the joint Baltic declaration by June 1942.⁵⁹

Later, after the war, Pakštas, nevertheless, would join with the Poles in the Central European Federal Club in Chicago. At the same time, Pusta also changed his preferences and rejoined the Pan-European Union. He criticized the Club because there were already similar efforts. More importantly, the cooperation among the Central Europeans was futile as it had to involve the whole of Europe.⁶⁰

Pusta joined with Warma, who continued to promote European unification as a method to regain Estonian sovereignty in the European Movement until the mid-1950s when he comprehended the poor results of this undertaking.⁶¹

TASK OF THE FEDERATIONS

According to Bilmanis, the Baltic Sea had lost its meaning as a natural border, and he credited this change to development of aerial warfare. This made it impossible for a single nation to control the shores of the sea so another solution was needed to deal with this international problem; in general, the system of balance of great powers had proven to be disastrous. The only way to avoid using areas in the Baltic region as springboards was to declare it a neutral zone with international guarantees creating “real collective strategic security”, where the use of force was permitted only for defense or to maintain order.⁶²

To achieve these ideals, Bilmanis had developed a detailed blueprint for his “closest possible union of the Baltic nations”. He favored the Swiss model, “a real cooperative state organization based on a self-governing cantonal system.” His United States of the Baltic would have the Federal Board, which would consist of delegates of equal number from each member country. They would come together on an Estonian island, which he later defined as Saaremaa. That would be named “District of Baltia”. English would be the common language.⁶³

In Bilmanis’s plan, the authority of the Federal Board would be quite large. It would handle common matters in at least foreign affairs, communications, foreign commerce, finance, and shipping. It would also coordinate common industrial, agricultural and shipping policy, where artificial competition had disturbed mutual interests. Furthermore, “Autonomous Central Federal Bank would be founded to manage common finances, assume the national debts, and supervise the forthcoming rebuilding. This would mean “a complete tariff, monetary and economic union” with a common currency, “Balt”, which would be pegged to US dollar. The common state emblem would mix the current ones.⁶⁴

On the other hand, to protect and supervise national interests and affairs, Bilmanis proposed each member state its own local diet. Also, for the same reason, decisions of the Federal Board would have to be unanimous. If the decision could not be reached, a referendum would settle the affair. To avoid supremacy of one nation, the presidency of the board would rotate.⁶⁵ The federal aspiration by Bilmanis is contradicted by the aim of the organization, which was “the independence and self-government of the Baltic States”, or in other formulation, “free and sovereign states”.⁶⁶

According to Pakštas, proud Baltoscandian nations would reject a close federation, so Pakštas favored Confederation or Association as compromise. In the latter, there would be only a Baltoscandian Committee selected from the parliaments, which would direct common defense and foreign policy. States would continue to have their own representatives in international organizations but they would follow a common policy. A Confederation would include a Congress of 241 representatives in relative portions and a Senate of 70 senators, ten members from each member country. The Swedish King would become also Emperor of Baltoscandia. Pakštas did not want to give detailed structure of the confederation but did demand four general ministries: Foreign Affairs, Defense, Communications, and Finance. English would be the common official language, perhaps accompanied with Swedish.⁶⁷

Warma's plan had four main points. The first two are the most important and yet somewhat contradictory to each other: first, the decentralization of Great powers into quasi-federations and, second, the inclusion of the smaller nations into larger regional unions. A federation and a regional union would both have a similar “permanent collective central organ”. These alliances would be interconnected so that an attack against one member state would mobilize not only its own alliance but the neighboring alliances as well. His third main point called a “higher international controlling organ” to supervise these networks by imposing sanctions. The final main point was the fair and ineluctable adaptation of the Atlantic Charter. Warma's idea of simultaneous decentralization and unification was quite exceptional during World War II. Only Belgian baron Herve de Gruben proposed a similar solution for the peace in Europe.⁶⁸

Volmārs wrote about the European customs union but he used the term in a very broad way. According to him, customs union would almost automatically result in deeper economic integration. “We do not consider the customs union as the final objective, but as a basis and precondition for the European Planning Community.” Volmārs took for granted that a political decision would start the customs union and that further political changes would follow. A supranational organization would be necessary. He envisioned a European system of two chambers, where one would have equal numbers of members from each member country; the other, numbers according to population.⁶⁹

Volmārs was not afraid to use the concept of economic planning because state intervention had already become the rule in post-war politics, and additionally there were subventions and tax reliefs. The planning was considered to be raised to the next European level because its economy had grown bigger than those of nation states. Most crucial was to guarantee the transport between the factories and cities. This was feasible only by starting customs union on a limited field of economy. The small steps in production and later on financing (investing and loans) would lead to deeper integration.

Warma on the other hand, rejected categorically all state intervention in economics with his basic idea of decentralization. Warma’s individual states would continue to have their own religious organizations, parties, police forces, legal systems and armies; cooperation in military affairs was allowed only in education, material and defense.

Warma incidentally referred to Wilhelm Röpke, a German economist who had gone into exile first to Turkey and later to Switzerland and who supported state intervention in the German economy. Yet the importance of Röpke to Warma was more political than economic: he was one of the few emigrant Germans who defended a European federation and, furthermore, proposed regional unions. Röpke’s Europe was a “true worldwide community of nations which can only take the form of a genuine federation, which means that it must be composed of regional and continental sub-groups”.⁷⁰ In addition to Päts’s testament, Röpke’s ideas behind Warma’s thinking cannot be underestimated.

The experience of “double occupation” and the desire to prevent it from repeating are evident in these plans. The methods, however, differed also here. Warma’s plan is essentially designed for a network of mutual defense unions, and Bilmanis hoped for “a legalized procedure for the settlement of disputes”, which would limit aggression for maintaining order.⁷¹ While they wanted to enclose the probable aggressor, Pakštas sought to isolate it. He put “the greatest emphasis on the need for a common defense against aggression”. In his confederation each state would continue to have its own army but it would be placed under a common general staff, which would have authority to transfer troops around the common territory.⁷²

Bilmanis regarded his union “as part of the European Community of Nations” and “an integral part of the European family of nations”. Also after the war he continued to write about “an association of regional federations of European nations” and “rebuilding the life in Europe along the lines of a federal organization”. On a broader view, Bilmanis preferred now “Universal World Organization” to a European federation due to colonies. This text also included regional groups as “pillars of European security” as they were already acting as mediators. During the war, Bilmanis only briefly agreed on “the principle of universal membership” but once the United Nations was organized, his union was “regional security organization, in accordance with Article 52 of the Charter” and the Federal Board would represent the Baltic States in the United Nations.⁷³

Pakštas tried to ignore the question of “reorganizing Europe into a half-dozen or more political units” and possibilities of a global organization by the topic of his small booklet, which was “to discuss here the post-war reorganization of only one European region”.⁷⁴ Obviously he wanted to avoid dealing with the disputes with Poland.

Pakštas was not, however, for isolation. Whereas Bilmanis had proposed strict neutrality of the Baltic Sea, Pakštas desired the Western powers (back) to the region as guarantors of the Baltoscandian security. He even offered Danish and Estonian islands as British and American naval and air bases. Also in the field of economy Pakštas wanted close partnership with the Western powers, trading raw materials and industrial products in both directions. On a

more ideological level, he considered seas as binding, not dividing; waterways and seafaring as improving activity in political thinking and human character. Therefore, the Western powers had much in common with the Baltoscandia, and that was what made them natural partners. Pakštas called the former Great Thalassocracy and the latter Thalassocracy Minor.⁷⁵ Also another Baltic geographer in exile, Estonian August Tammekann in Helsinki, used the experience of the sea in reference to human relations and as a climate factor to define a region. For him, however, the region was the whole of Europe.⁷⁶

In addition to improved defense, Pakštas considered common economic interests as an important reason for regional alliances. He did not require a Tariff Union but expected lower tariff among member states. This would increase economic activity, and in the Baltic case, Swedish and Danish entrepreneurs would invest in the Baltic States, improving standard of living and general welfare. Even the common Ministry of Finance would handle only external duties and customs, and other branches of finance would remain in local governments. This would mean a monetary union where each currency would have the same value but maintain its national name.⁷⁷

Volmārs's motivation was mostly economical in claiming that prosperity would bring peace. Others had more universal and eloquent goals. Pakštas wanted to fulfill the desire to "peaceful, constructive life" and remain "in the European society of nations".⁷⁸ Bilmanis's plan was "political and economical common welfare", or by other formulations "to advance their security, welfare and progress" or to "promote and guarantee their welfare, human personality and political liberties".⁷⁹ His emphasis on democratic values is undermined by his justifications of Ulmanis's actions in 1934 as defense of democracy.

For Warma, the reorganization of Europe into federations of small states was closely connected with the preservation of peace. This is obvious in the title and in the way he describes peace as a general natural law and war as a disturbance. Moreover, "general European peace preservation requirements" should be a basis for the way in which regional unions would be formed. Economic

improvements would be obvious after the coordination of production and trade, but Warma considered diminishing of “so-called own-corner patriotism” a significant result of his plan.

CONCLUSION: FOUR TYPES OF PROPOSALS

The four proposals by Pakštas, Bilmanis, Warma and Volmārs had a common goal of increased international cooperation in an organized form. However, the actual content of their schemes as well as the prospective unions differed greatly from each other. To use Pakštas’s expression, these plans do not constitute “a harmonious and definite unit”. They did not even agree on the region of the Baltic. Additionally, they proposed a very different union ranging from a full scale federation to a planning community. While they were wise to generally avoid giving details prematurely, the lack of mutual coherence is evident.

In addition to these four more elaborated blueprints, the idea of federation emerged in visions of several other Baltic politicians, such as Karl Ast and Konstantin Pāts. This demonstrates the popularity of federative ideology during World War II. On the other hand, these ideas only briefly appeared in their texts. The national ideology and restoring the nation state remained dominant aspirations. The previous discussions about the Baltic League twenty years earlier were occasionally mentioned, both as a legacy to continue but also as a failed attempt. The only personalities to return to the topic were Estonians Kaarel Robert Pusta and Konstantin Pāts⁸⁰. There naturally were similarities but, in comparison, the discussion was concentrated in London during the first time and during World War II it was scattered around Europe and even across the Atlantic.

There is some evidence of cooperation between Baltic diplomats in London for a common declaration of their situation, and a Baltic committee was founded in New York. But this cooperation did not include founding a federation. Nothing implies contacts between the plans introduced here. Quite illustratively Bilmanis did refer twice to Pusta’s counter-book and to Pakštas’s two books but used them only for information and did not refer to their plans.⁸¹ Due to the uncertain outcome of the on-going war, permanent cooperation

was considered unnecessary when the return to home was still feasible in the evident peace. For the same reason, contacts to the host countries were not as developed as in the Cold War. Most of the persons presented here had shown interest in the Baltic cooperation before World War II and, even in Warma's case, there are clear models for him as texts by Pāts and Röpke. This research cannot show similar contacts by Bilmanis but his devotion to the Baltic federation could not have been merely a demonstration to the American audience, who were already dealing with the questions of federalism. Nevertheless, he clearly benefited from the fruitful American atmosphere while Warma lacked this kind of support in Helsinki. On the other hand, even in the right environment the adapted attitudes changed slowly and only gradually Bilmanis expanded from the Baltic area to a wider cooperation. Pakštas and Pusta did this only after the war.

The first three plans and, for example, calls by Pitka and Pāts, saw the Baltic unification only as part of a larger area. For them Baltic unity was comprehensible only within a wider European unity. On the other hand, Pusta concentrated on the limited Baltic cooperation without comments on European dimension and probably there were other similar proposals. To the contrary, Volmārs provided an example of proposals for European unification without a regional solution.

The proposals demonstrate wide alternatives in political thinking even from such a small region as the Baltic States. Instead of grouping them as Baltic due to their origins, they can present different types of plans for unification: Nordic, Western, Central Eastern and Post-war. Kazys Pakštas wished to take distance from the continental system and this was the dominant feature in the Nordic discussion as well, although the territory was crucially different. Aleksander Warma thought in similar streams as Belgian Herve de Gruben, which, despite different particularities, connects Warma to the Western European federalist discussion. Alfrēds Bilmanis represents the discussion by the Eastern European emigrants with strong emphasis on the national foundation of the European federation. The book by Jānis Volmārs reflects compelling the ideas of the post-war era of planning and controlling the national economies. This

functionalist paradigm was promoted among others by Robert Schuman and it was consequently carried out in the European Coal and Steel Community. Evident similarities with the Schuman declaration place Volmārs into the same category.

The rapid downfall of the Baltic States to the arms of the Soviet Union was a shock to the Baltic diplomats. When the fate and the official situation of their states remained vague, they struggled to keep their agenda alive. As contacts were weak, the idea of European unification provided conveniently a desired common context with the Western allies. Despite their motivation, their plans are part of history of the European unification.

LITERATURE

- Daunis Auers (2008). Salmon, Rissoles and Smoked Eel. The Latvian Legation in the Cold War. In: Daunis Auers (ed). *Latvia and the USA. From Captive Nation to Strategic Partner*. Riga: Academia Press of the University of Latvia, pp. 51–60.
- Alfrēds Bīlmanis (1943a). *The Baltic States and the Problem of the Freedom of the Baltic Sea*. Washington: Latvian Legation.
- Alfrēds Bīlmanis (1943b). *The Baltic States in Post-war Europe*. Washington: Latvian Legation.
- Alfrēds Bīlmanis (1943). *The United States of the Baltic in Post-war Europe*. Washington: Latvian Legation.
- Alfrēds Bīlmanis (1943c). *What Latvia Wishes from This War? Background, Actual Situation, Hopes for Future*. Washington: Latvian Legation.
- Alfrēds Bīlmanis (1944). *Free Latvia in Free Europe*. Philadelphia: The American Academy of Political and Social Science (Latvia and Central Eastern Europe 6).
- Alfrēds Bīlmanis (1945a). *Baltic Essays*. Washington: Latvian Legation.
- Alfrēds Bīlmanis (1945b). *Baltic States and World Peace and Security Organization. Facts in Review*. Washington: Latvian Legation.
- Alfrēds Bīlmanis (1945c). The struggle for the domination of the Baltic. An historical aspect of the Baltic problem. *Journal of Central European Affairs*, 5 (2), pp. 119–142.
- Alfrēds Bīlmanis (1946a). Baltic States – Belgium of Eastern Europe. *Social Science*, 21 (1), pp. 31–38.

- Alfrēds Bīlmanis (1946b). Legend of the Baltic Barrier States. *Journal of Central European Affairs*, 6 (2), pp. 126–146.
- Alfrēds Bīlmanis (1947). *Baltic Problem and United Nations. Facts in Review. Manuscript*. Washington: Latvian Legation.
- Alfrēds Bīlmanis (1948). The Problem of the Baltic in Historical Perspective. *Baltic Review*, 2 (2), pp. 14–22.
- Ariane Chebel d'Appollonia (2002). European Nationalism and European Union. In: Anthony Pagden (ed.). *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union*. Washington; Cambridge: Woodrow Wilson Center; Cambridge University Press, pp. 171–190.
- Vladimír Gonč (2008). Hupert Ripka und das Europadenken im Exil in den fünfziger Jahren. In: José Faraldo, Paulina Gulinska-Jurgiel and Christian Domnitz (eds). *Europa im Ostblock. Vorstellungen und Diskurse (1945–1991) / Europe in the Eastern Bloc. Imaginations and Discourses (1945–1991)*. Köln: Böhlau, pp. 371–387.
- Feliks Gross, M. Kamil Dziewanowski (1986). Plans by Exiles from East European Countries. Introduction. In: Walter Lipgens (ed). *Documents on the History of European integration. Vol. 2. Plans for European Union in Great Britain and in Exile 1939–1945*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Pauli Heikkilä (2009). Aleksander Warma's 1942 Plan for Consolidating European peace. *Revue d'Histoire Nordique*, 8, pp. 87–106.
- Pauli Heikkilä (2010). Uniting the Divided Continent. Estonian National Committee of European Movement. *NORDEUROPAforum*, 20 (1–2), pp. 135–161.
- Pauli Heikkilä (2012). Baltic Council of the European Movement (1948–1950). Regional exception in Early European Unification. In: Olaf Mertelsmann, Kaarel Piirimäe (eds). *The Baltic Sea Region and the Cold War*. Frankfurt: Peter Lang, pp. 89–102.
- Tony Judt (2010). *Postwar. A History of Europe since 1945*. London: Vintage.
- Edgar Kant (1942). Euroopa tulevikust. *Postimees*, 01.02.1942, p. 4.
- Mart Kuldkepp (2012). “Grundbesitzer aus Estland”: Activist Regionalism in the Baltic Sea Area in 1916. *Ajalooline Ajakiri*, 1/2, pp. 137–165.
- Józef Łaptos, Mariusz Misztal (eds) (2002). *American Debates on Central European Union, 1942–1944. Documents of the American State Department*. Brussels: Peter Lang.
- Marko Lehti (1999). *A Baltic League as a Construct of the New Europe. Envisioning a Baltic Region and Small State Sovereignty in the Aftermath of the First World War*. Frankfurt: Peter Lang.

- Walter Lipgens (ed.) (1986). *Documents on the History of European Integration. Vol. 2, Plans for European Union in Great Britain and in Exile 1939–1945*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Eduard Mark (1987). History and Significance of the Records of Harley A. Notter, 1939–1945. In: *Post World War II Foreign Policy Planning, 1939–1945*. Bethesda (MD): Congressional Information Service.
- Eero Medijainen (1995). Konstantin Pätsi testamendist. *Akadeemia*, 7 (6), pp. 1123–1135.
- Gregory Meiksins (1943). *The Baltic Riddle. Finland, Estonia, Latvia, Lithuania. Key-points of European Peace*. New York: L. B. Fischer.
- Kazys Pakštas (1942). *Baltoscandian Confederation*. Chicago: Lithuanian Cultural Institute.
- Ants Piip (1918). *Esthonia: A second Belgium*. London: Contemporary Review Company.
- Kaarel Piirimäe (2012). Federalism in the Baltic. Interpretations of Self-determination and Sovereignty in Estonia in the First Half of the Twentieth Century. *East Central Europe*, 39 (2/3), pp. 237–265.
- Kaarel Robert Pusta (1942). *The Soviet Union and the Baltic States*. New York: Felsberg.
- Kaarel Robert Pusta (1943). Baltic States' Economic Problems. *New Europe*, 4 (3), pp. 5–8.
- Wilhelm Röpke (1942). *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*. Zürich: E. Rentsch.
- August Tammekann (1942). Euroopan maantieteellinen suurjako. *Terra*, 1/2, pp. 199–211.
- Esko Timonen (1951). Euroopan tulevaisuus. *Suomalainen Suomi*, 19 (7), pp. 393–397.
- Jānis Volmārs (1935). A Latvian-Estonian Customs Union. *Baltic Countries. A Survey of the Peoples and States on the Baltic with Special Regard to Their History, Geography, and Economics*, 1 (1), pp. 77–86.
- Jānis Volmārs (1949). *Europäische Zusammenarbeit und die Europäische Zollunion*. Braunschweig: Georg Westermann.
- Aleksander Warma (1971). *Diplomaadi kroonika. Ülestähendus ja dokumente aastatest 1938–44*. Lund: Eesti Kirjanike kooperatiiv.
- Ieva Zaķe (2008). *Nineteenth-Century Nationalism and Twentieth-Century Anti-Democratic Ideals. The Case of Latvia, 1840s to 1980s*. Lewiston: Edwin Mellen.

REFERENCES

- ¹ Walter Lipgens (ed.) (1986). *Documents on the History of European Integration. Vol. 2, Plans for European Union in Great Britain and in Exile 1939–1945*. Berlin: Walter de Gruyter.
- ² Józef Łaptos, Mariusz Misztal (eds) (2002). *American Debates on Central European Union, 1942–1944. Documents of the American State Department*. Brussels: Peter Lang.
- ³ Ariane Chebel d'Appollonia (2002). European Nationalism and European Union. In: Anthony Pagden (ed). *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union*. Washington; Cambridge: Woodrow Wilson Center; Cambridge University Press, pp. 171–190, here pp. 182, 183.
- ⁴ Marko Lehti (1999). *A Baltic League as a Construct of the New Europe. Envisioning a Baltic Region and Small State Sovereignty in the Aftermath of the First World War*. Frankfurt: Peter Lang; Mart Kuldkepp (2012). “Grundbesitzer aus Estland”: Activist Regionalism in the Baltic Sea Area in 1916. *Ajalooline Ajakiri*, 1/2, pp. 137–165.
- ⁵ Kazys Pakštas (1942). *Baltoscandian Confederation*. Chicago: Lithuanian Cultural Institute.
- ⁶ Alfrēds Bīlmanis (1943). *The Baltic States in Post-war Europe*. Washington: Latvian Legation.
- ⁷ Alfrēds Bīlmanis (1945). *Baltic Essays*. Washington: Latvian Legation.
- ⁸ Alfrēds Bīlmanis (1947). *Baltic Problem and United Nations. Facts in Review. Manuscript*. Washington: Latvian Legation.
- ⁹ In addition to the literature used here, Bīlmanis also wrote pamphlets, such as *The United States of the Baltic in Post-war Europe*. Washington: Latvian Legation in 1943, and *Free Latvia in Free Europe*. Philadelphia: The American Academy of Political and Social Science (Latvia and Central Eastern Europe 6) in 1944.
- ¹⁰ Gregory Meiksins (1943). *The Baltic Riddle. Finland, Estonia, Latvia, Lithuania. Key-points of European Peace*. New York: L. B. Fischer, pp. 212, 224.
- ¹¹ Kaarel Robert Pusta (1942). *The Soviet Union and the Baltic States*. New York: Felsberg.
- ¹² Kaarel Piirimäe (2012). Federalism in the Baltic. Interpretations of Self-determination and Sovereignty in Estonia in the First Half of the Twentieth Century. *East Central Europe* 39 (2/3), pp. 237–265.
- ¹³ Łaptos, Misztal. *American Debates*, p. 21.
- ¹⁴ Letter from Pusta to Ast [in Estonian], 26.07.1941. Estonian State Archives (Riigiarhiiv, Tallinn, hereinafter: ERA), 1622.2.66.
- ¹⁵ Bīlmanis. *Baltic Essays*, pp. 203–205.

- ¹⁶ Kaarel Robert Pusta (1943). Baltic States' Economic Problems. *New Europe*, 4 (3), pp. 5–8, here p. 7.
- ¹⁷ Letter from Pusta to Ast [in Estonian], 22.08.1942. ERA, 1622.2.66.
- ¹⁸ Letter from Pusta to Ast [in Estonian], 07.01.1943. ERA, 1622.2.66; Letter from Pusta to Ast [in Estonian], 29.02.1944. ERA, 1622.2.66; Balti uurimus- ja koostöö komitee. *Meie Tee*, 1942: 12, p. 196.
- ¹⁹ Letter from Richard Coudenhove-Kalergi to Holsti [in English], 09.01.1943. Finnish National Archives (Kansallisarkisto, Helsinki, hereinafter: KA), Holsti 80; Letter from Holsti to Pusta [in English], 23.08.1943. KA, Holsti 79.
- ²⁰ Letter from Pitka to Ryti [in Finnish], 29.11.1941. KA, Y4061.
- ²¹ Aleksander Warma (1971). *Diplomaadi kroonika. Ülestähendusi ja dokumente aastatest 1938–44*. Lund: Eesti Kirjanike kooperatiiv, pp. 174–176; Ero Medijainen (1995). Konstantin Pätsi testamendist. *Akadeemia*, 7 (6), pp. 1123–1135.
- ²² Warma. *Diplomaadi kroonika*, pp.181–187; Pauli Heikkilä (2009). Aleksander Warma's 1942 Plan for Consolidating European Peace. *Revue d'Histoire Nordique*, 8, pp. 87–106.
- ²³ Eduard Mark (1987). History and Significance of the Records of Harley A. Notter, 1939–1945. In: *Post World War II Foreign Policy Planning, 1939–1945*. Bethesda (MD): Congressional Information Service.
- ²⁴ Piirimäe (2012). Federalism in the Baltic.
- ²⁵ Jānis Volmārs (1935). A Latvian-Estonian Customs Union. *Baltic Countries. A Survey of the Peoples and States on the Baltic with Special Regard to Their History, Geography, and Economics*, 1 (1), pp. 77–86.
- ²⁶ Jānis Volmārs (1949). *Europäische Zusammenarbeit und die Europäische Zollunion*. Braunschweig: Georg Westermann.
- ²⁷ *Latvju enciklopēdija III*. (1953) Stockholm: Trīs Zvaigznes.
- ²⁸ Tony Judt (2010). *Postwar. A History of Europe since 1945*. London: Vintage, p. 69.
- ²⁹ Esko Timonen (1951). Euroopan tulevaisuus. *Suomalainen Suomi*, 19 (7), pp. 393–397.
- ³⁰ A. Lambergs (1948). *Baltic United States*. Unpublished manuscript, available at Bibliothèque de documentation internationale contemporaine, Paris, France.
- ³¹ Pauli Heikkilä (2012). Baltic Council of the European Movement (1948–1950). Regional Exception in Early European Unification. In: Olaf Mertelsmann, Kaarel Piirimäe (eds). *The Baltic Sea Region and the Cold War*. Frankfurt: Peter Lang, pp. 89–102, here pp. 98, 99.
- ³² Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, pp. 25, 26.

- ³³ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, p. 80; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, pp. 33, 50.
- ³⁴ Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, p. 26.
- ³⁵ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, p. 79; Alfrēds Bilmanis (1946). Baltic States – Belgium of Eastern Europe. *Social Science*, 21 (1), pp. 31–38, here p. 38.
- ³⁶ Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, p. 16.
- ³⁷ Alfrēds Bilmanis (1945). The struggle for the domination of the Baltic. An historical aspect of the Baltic problem. *Journal of Central European Affairs*, 5 (2), pp. 119–142, here p. 142.
- ³⁸ Feliks Gross, M. Kamil Dziewanowski (1986). Plans by Exiles from East European Countries. Introduction. In: Walter Lipgens (ed). *Documents on the History of European integration. Vol. 2. Plans for European Union in Great Britain and in Exile 1939–1945*. Berlin: Walter de Gruyter, pp. 357, 358.
- ³⁹ Alfrēds Bilmanis (1946b). Legend of the Baltic Barrier States. *Journal of Central European Affairs*, 6 (2), pp. 126–146, here p. 146.
- ⁴⁰ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, p. 78; Bilmanis. Baltic States – Belgium of Eastern Europe; Ants Piip (1918). *Esthonia: A Second Belgium*. London: Contemporary Review Company.
- ⁴¹ Alfrēds Bilmanis (1945). *Baltic States and World Peace and Security Organization. Facts in Review*. Washington: Latvian Legation, p. 35; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, pp. 35–50.
- ⁴² Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, pp. 6–14, 18, 20, 21.
- ⁴³ *Ibid.*, pp. 15, 26.
- ⁴⁴ Gross, Dziewanowski. Plans by Exiles from East European Countries, p. 361; Łaptos, Misztal. *American Debates*, pp. 60, 61.
- ⁴⁵ Letter from Warma to Johannes Klesment [in Estonian], undated, before 6 December 1942. BA, Warma 1.
- ⁴⁶ Volmārs. *Europäische Zusammenarbeit*, pp. 134, 135.
- ⁴⁷ *Ibid.*, p. 89.
- ⁴⁸ *Ibid.*, p. 108.
- ⁴⁹ Edgar Kant (1942). Euroopa tulevikust. *Postimees*, 01.02.1942, p. 4.
- ⁵⁰ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, pp. 77, 78, 81, 82; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, pp. 19–35.
- ⁵¹ Bilmanis. *Baltic States and World Peace and Security Organization*, p. 8; Alfrēds Bilmanis (1948). The Problem of the Baltic in Historical Perspective. *Baltic Review*, 2 (2), pp. 14–22, here p. 11.
- ⁵² Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, pp. 8, 21, 25.
- ⁵³ Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, p. 38; Daunis Auers (2008). Salmon, Rissoles and Smoked Eel. The Latvian Legation in the Cold War.

- In: Daunis Auers (ed.). *Latvia and the USA. From Captive Nation to Strategic Partner*. Riga: Academia Press of the University of Latvia, pp. 53, 54; Ieva Zaķe (2008). *Nineteenth-Century Nationalism and Twentieth-Century Anti-Democratic Ideals. The Case of Latvia, 1840s to 1980s*. Lewiston: Edwin Mellen, pp. 136, 137.
- ⁵⁴ Alfrēds Bilmanis (1943). *What Latvia Wishes from This War? Background, Actual Situation, Hopes for Future*. Washington: Latvian Legation, p. 20; Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, pp. 25.
- ⁵⁵ Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, pp. 9, 21, 26.
- ⁵⁶ Letter from Ast to Pusta [in Estonian], 10.07.1941. ERA, 1622.2.66.
- ⁵⁷ For example, Karl Ast (1955). Kus asub Eesti? [Where is Estonia?] *Meie Tee*, 25 (11/12), pp. 155–157.
- ⁵⁸ Łaptos, Misztal. *American Debates*, pp. 35, 36, 40, 41, 50; Vladimír Goněc (2008). Hupert Ripka und das Europadenken im Exil in den fünfziger Jahren. In: José Faraldo, Paulina Gulinska-Jurgiel, Christian Domnitz (eds). *Europa im Ostblock. Vorstellungen und Diskurse (1945–1991) / Europe in the Eastern Bloc. Imaginations and Discourses (1945–1991)*. Köln: Böhlau, pp. 371–387.
- ⁵⁹ Piirimäe (2012). Federalism in the Baltic.
- ⁶⁰ Letter from Pusta to Warma [in Estonian], 19.08.1953. BA, Warma 17.
- ⁶¹ Pauli Heikkilä (2010). Uniting the Divided Continent. Estonian National Committee of European Movement. *NORDEUROPAforum*, 20 (1–2), pp. 135–161.
- ⁶² Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, pp. 76–79; Bilmanis. *Baltic States and World Peace and Security Organization*, pp. 56, 57; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, p. 51.
- ⁶³ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, p. 80; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, pp. 50, 51.
- ⁶⁴ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, p. 80; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, pp. 50, 51.
- ⁶⁵ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, p. 80; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, pp. 50, 51.
- ⁶⁶ Bilmanis. *Baltic States – Belgium of Eastern Europe*, pp. 37, 38; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, p. 32.
- ⁶⁷ Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, pp. 20–23.
- ⁶⁸ Lipgens. *Documents on the History of European Integration*, pp. 424–427.
- ⁶⁹ Volmārs. *Europäische Zusammenarbeit*, pp. 113, 119, 233, 234.
- ⁷⁰ Wilhelm Röpke (1942). *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*. Zürich: E. Rentsch. p. 378.
- ⁷¹ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, p. 79.
- ⁷² Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, pp. 20–23.

- ⁷³ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, pp. 79, 80; Bilmanis. *Baltic Essays*, pp. 203, 205; Bilmanis. *Baltic States and World Peace and Security Organization*, pp. 52, 54; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, pp. 33, 50, 51.
- ⁷⁴ Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, p. 14.
- ⁷⁵ *Ibid.*, pp. 17–21.
- ⁷⁶ August Tammekann (1942). Euroopan maantieteellinen suurjako. *Terra*, 1/2, pp. 199–211.
- ⁷⁷ Pakštas. *Baltoscandian Confederation*, pp. 17, 22, 23.
- ⁷⁸ *Ibid.*, p. 26.
- ⁷⁹ Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*, p. 80; Bilmanis. *Baltic Essays*, p. 205; Bilmanis. *Baltic Problem and United Nations*, p. 51.
- ⁸⁰ Lehti. *A Baltic League*, esp. p. 113.
- ⁸¹ Alfrēds Bilmanis (1943). *The Baltic States and the Problem of the Freedom of the Baltic Sea*. Washington: Latvian Legation; Bilmanis. *The Baltic States in Post-war Europe*.

OTRĀ PASAULES KARA LAIKĀ IZTEIKTIE BALTIEŠU IEROSINĀJUMI EIROPAS APVIENOŠANAI

Pauli Heikile

Sociālo zinātņu doktors, Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūta zinātniskais līdzstrādnieks.

E-pasts: heikkila@ut.ee

Otrā pasaules kara laikā tika izteikti priekšlikumi veidot pēckara Eiropu galvenokārt uz federācijas principiem. Rakstā pievērsta uzmanība četru baltiešu – Kaža Pakšta, Alfrēda Bilmaņa, Aleksandra Varmas un Jāņa Volmāra – priekšlikumiem Baltijas un/vai Eiropas apvienošanai, kas agrākajā literatūrā lielākoties tikuši ignorēti. Šo ierosinājumu daudzveidīgais saturs un savstarpējās attiecības liecina par plašām alternatīvām politiskajā domāšanā, kas vērojamas pat tādā nelielā reģionā kā Baltijas valstis. Šos plānus iespējams attiecināt ne vien uz Baltiju, bet arī iedalīt dažādos tipos: Ziemeļeiropas, Rietumeiropas, Centrāleiropas un pēckara Eiropas apvienošanas plāni.

Atslēgas vārdi: Igaunija, Latvija, Lietuva, Otrais pasaules karš, federālisms, reģionālisms, Baltijas apvienošana, politiskā emigrācija.

Kopsavilkums

Otrā pasaules kara laikā pēckara Eiropa tika plānota galvenokārt kā federācija. Rakstā analizēti četru baltiešu (Kaža Pakšta, Alfrēda Bilmaņa, Aleksandra Varmas un Jāņa Volmāra) priekšlikumi Baltijas un/vai Eiropas apvienošanai, kam agrākajos avotos lielākoties nav pievērsta uzmanība.

Kazis Pakšts bija lietuviešu ģeogrāfs, kurš reģionālisma idejas bija apsvēris jau starpkaru periodā, bet viņa grāmata *Baltoscandian Confederation* (Baltoskandijas Konfederācija) tika publicēta tikai 1942. gadā Čikāgā. Pakšts saviem plāniem bija atradis vairākus pamatojumus, sākot ar valodniecības un beidzot ar ģeogrāfijas jomu. Viņa izraudzītās septiņas tautas veidotu “harmonisku un noteiktu ģeogrāfisku vienību”, “pilnīgu tautu saimi”, kurai nopietni kaitētu viena vai otra locekļa izslēgšana. Īsti ziemeļnieciskā manierē Pakšts ar šā reģiona izveidi vēlējās attālināties no Eiropas notikumiem un it īpaši no strīdiem ar Poliju.

Alfrēds Bilmanis Otrā pasaules kara gados darbojās kā Latvijas sūtnis Vašingtonā, kur viņš publicēja daudz grāmatu un brošūru par situāciju Latvijā. Daudzās no tām ir runāts par Baltijas savienotajām valstīm, triju valstu savienību, kam būtu sava centrālā federālā banka un kopīga monetārā sistēma, naudas vienība, ko sauktu par baltu. Federālā padome ar plašām pilnvarām noteiktu starptautiskās attiecības un kontrolētu savstarpējo tirdzniecību. Tomēr Bilmaņa federālismu iedragāja viņa nacionālisms, kurā virsroku guva vietējās konferences, apspriedes, referendumu un vienbalsīgi lēmumi.

Igaņu diplomāts Aleksandrs Varma kara laikā turpināja dzīvot Helsinkos Somijā, kur viņš nevarēja piedalīties vispārējā diskusijā par Eiropas federālismu. 1942. gada decembrī Varma iesūtīja Amerikas Savienoto Valstu Valsts departamentam rakstu “Miera nostiprināšanas problēmas pēckara Eiropā”. Viņš ierosināja pārveidot Eiropu par reģionālo apvienību un federāciju tīklu, kuru pārraudzītu augstāks starptautisks kontrolorgāns. Varma netika tieši nosaucis valstis, bet lika noprast, ka Baltijas valstis ir pārāk mazas, lai pastāvētu vienas pašas, tāpēc tās jāiedala vai nu Ziemeļvalstu, vai Polijas grupā.

Jānis Volmārs kopš 20. gadiem bija strādājis Latvijas Republikas Finanšu ministrijas muitas savienībā ar Igauniju. Pēc Otrā pasaules kara viņš šo modeli izvērta plašāk savā grāmatā *Europäische Zusam-*

menarbeit und die Europäische Zollunion. Lai gan viņš lietoja terminu “muitas savienība”, Volmārs tomēr uzskatīja, ka sākotnējā sadarbība attīstīsies un aptvers arī citas sfēras. Jauni izejmateriāli, piemēram, plastmasa, un enerģijas avoti, piemēram, atomkodola šķelšanās, prasīja jauna veida starptautisko sadarbību un tās pienācīgu īstenošanu. Pret reģionālajām idejām Volmārs bija vienaldzīgs un jau no paša sākuma vēlējās daudzu valstu līdzdalību.

Šo priekšlikumu satura un savstarpējo attieksmju lielā daudzveidība liecina par plašām alternatīvām politiskajā domāšanā pat tādā nelielā reģionā kā Baltijas valstis. Minēto priekšlikumu autori nespēja vienoties pat par lēmumu, kādas valstis būtu jāiekļauj šajā savienībā, un neatsaucas cits uz citu. Viņi negrupē savus plānus pēc to izcelsmes un nesauc tos par Baltijas valstu apvienošanas plāniem, bet gan runā par dažādu tipu plāniem valstu apvienošanai Ziemeļeiropā, Rietum- eiropā, Centrāleiropā vai pēckara Eiropā.

Iesniegts 30.09.2013.

THE ROLE OF DIASPORA LATVIANS AND LATVIAN COMMUNITIES
IN NATIONAL AND INTERNATIONAL POLITICS
SINCE THE MID-19TH CENTURY

BALTIC LANGUAGE BROADCASTING: ÉMIGRÉ POLITICS AND AMERICAN COLD WAR RADIOS

Jonathan H. L'Hommedieu

Instructor of History, Armstrong Atlantic State University.
E-mail: jonathan.lhommedieu@armstrong.edu

Due to policy and budget constraints, broadcasts in the Estonian, Latvian, and Lithuanian languages were initially excluded from the American-sponsored Radio Free Europe (RFE) and Radio Liberty (RL). From 1950 until 1976, when Baltic language RL broadcasts finally commenced, Baltic postwar exiles and émigrés began a lobbying campaign in the United States on behalf of such programs. This article examines the relationships that developed between leading Baltic organizations in exile and American politicians and officials involved in Cold War broadcasting. A central theme includes the importance of a generational change within émigré communities in the United States and how this influenced the understanding of the ties between the émigrés and their homelands.

Key words: Émigré and exile politics, Cold War broadcasting, Détente, United States Congress, nonrecognition policy.

Commemorating the forty-eighth anniversary of the 1939 Molotov-Ribbentrop Pact, Estonians, Latvians, and Lithuanians gathered in their respective capitals on 23 August 1987 to remember Joseph Stalin's victims and sing songs connoting national independence. This occasion marked the first time when the Soviet authorities permitted such open demonstrations without interruption in the Baltic republics.¹ At the time, activists in the Baltic republics did not realistically believe that these demonstrations would lead to national independence, but believed it was possible to push for "greater democracy and political rights within the existing system."² This episode, however, demonstrates the perceived threat that the Soviet authorities believed emanated from Western broadcasts in the Baltic languages.

Leading up to, and following the demonstrations, Soviet officials accused “Western radio voices [...] of instigating the demonstrations” and maintained that the broadcasts were a direct interference in the domestic affairs of the Soviet Union.³ Two weeks prior to the commemorations, Baltic activists informed Western broadcasting agencies through dissidents, which resulted in American-sponsored Voice of America (VOA) and Radio Free Europe (RFE), as well as Vatican Radio broadcasting news of the planned demonstrations in the Estonian, Latvian, and Lithuanian languages. Latvian activist Jānis Rožkalns, talking about the demonstrations, claimed, “It’s hard to say for sure, but I don’t believe it would have been possible without Western radio.”⁴ Ironically, it may not have been the Western radio broadcasts that turned out thousands of people from Tallinn to Vilnius, but the strong reaction by the Soviet press. Demonstrators interviewed in Vilnius stated they had learned about the events not from radio broadcasts, but the “denunciations in the local and national press.”⁵

Following the restoration of independence to the Baltic States in 1991, many prominent politicians gave credit to American-sponsored broadcasting, particularly RFE for assisting during the transition from Soviet constituent republics to liberal, democratic, and capitalist nations. Former Estonian President Lennart Meri stated before the United States Congress in 1999 that “I am convinced that the broadcasting by itself prevented Moscow from taking even more radical steps against our national movement and thus set the stage for the recover of our independence as well as the dissolution of the Evil Empire as a whole.”⁶ During the majority of the Soviet occupation, however, RFE did not broadcast in the Estonian, Latvian, or Lithuanian languages. It was not until 1975 that Radio Liberty (RL), which was the corresponding broadcasting station to the Soviet Union, began such broadcasts. This article will examine the political activism of Baltic émigrés residing in the United States and the initiation broadcasts in the three Baltic languages. From the moment that the Baltic languages were initially excluded from RFE and RL, politically active exiles and émigrés lobbied American officials for a favorable policy decision concerning these broadcasts. This article argues that during the period of Détente in the late 1960s and

early 1970s, Baltic émigré organizations in the United States successfully lobbied on behalf of Baltic language broadcasts over RL due to not only a number of important dynamics concerning the broadcast institutions that changed, but also the manner in which a new generation of Baltic political activists engaged in lobbying activities.

American-sponsored radio broadcasts to East Europe and the Soviet Union during the Cold War was based on two methods. The Voice of America (VOA) was the official broadcasting station of the United States. Even though the VOA sought to maintain its credibility through reporting the news “fairly and honestly,” it did have bold ambitions of capitalizing on vulnerabilities within the Soviet thought control system.⁷ Additionally, there were two private broadcasting companies that received covert funding from the CIA that allowed postwar exiles from Eastern Europe and the Soviet Union to directly communicate with their compatriots behind the Iron Curtain. The National Committee for a Free Europe (NCFE) began RFE in 1950 with initial broadcasts to Czechoslovakia on 4 July. During the following years, these broadcasts that included news, political analysis, and cultural information expanded to include Romania, Hungary, Poland, and Bulgaria.⁸ Radio Liberty was responsible for broadcasts to the Soviet Union and was created by the American Committee for the Liberation of the Peoples of Russia (Amcomlib) in 1953.

After the establishment of the NCFE in 1949, politically active exiles from the Baltic States, like other parts of Eastern Europe hoped to work with the new organization to help hasten the demise of the Soviet occupation of their homelands. The decision by American officials and the NCFE organizers to exclude the Baltic languages from RFE broadcasts was met with opposition by Baltic exiles. On 17 March 1950, the Lithuanian American Information Center submitted their first formal protest against the omission of the Baltic States from NCFE activities. A resolution was passed stating that: “Whereas, Lithuania, Latvia, and Estonia, are in urgent need of support of the cause of liberation [...] Therefore, “be it resolved that the Lithuanian Organizations of Chicago appeal and request the NCFE to include Lithuania, and the other two Baltic States, in the Com-

mittee's plans and National Program for the liberation of Soviet-enslaved and dominated Europe."⁹ Notwithstanding formal protests and private lobbying efforts directed at the American State Department officials, there were two structural policy problems that resulted in the continued exclusion of the Baltic languages from both RFE and RL.

The guiding principle of American policy toward the Soviet-occupied Baltic republics was the continued nonrecognition of the annexation that was first declared by Acting Secretary of State Sumner E. Welles in July 1940.¹⁰ Throughout World War II and the duration of the Cold War, the United States continued to recognize diplomats accredited to the United States from Estonia, Latvia, and Lithuania before the 1940 annexation. The nonrecognition policy was the prism through which any directive about the three republics was viewed. One goal of the NCFE and its RFE broadcasts was to organize anti-communist exiles in the United States to serve as surrogates for the lack of formal democratic institutions in the Eastern bloc. From the perspective of American policymakers, such committees might duplicate, or worse, make the exiled diplomats representing the Baltic republics irrelevant within the broader exiled communities globally.¹¹ Beyond the potential impact that deeper cooperation between the NCFE and Baltic exiles might have had on the sanctity of the nonrecognition policy, there were long-standing funding problems that prohibited the expansion of broadcasts in the Baltic languages. During 1952 and 1953 there were internal studies conducted by the NCFE and the State Department officials to determine the cost of commencing Baltic language broadcasts. Taking into consideration the number of radio sets believed to be capable of receiving broadcasts in East Europe, broadcasts in the Baltic languages were prohibitively expensive. Compared to the Czechoslovakian broadcasts, which were estimated as costing \$0.762 per radio set per year, broadcasts in Estonian, Latvian, and Lithuanian would cost on average \$18.22 per radio set per year.¹² RFE broadcasts to the Baltic republics were simply considered a poor use of limited resources.

The policy arguments used against the beginning of Baltic broadcasts over RFE were used in favor of beginning broadcasts in

the Baltic languages over the VOA. On 16 February 1951, the VOA began fifteen-minute daily programs in the Lithuanian language with messages from exiled Lithuanian Ambassador to the United States Povilas Žadeikis and Under Secretary of State Edward W. Barrett.¹³ State Department officials argued that the nonrecognition policy afforded the United States the possibility of not being bound by diplomatic protocol over radio broadcasts like they were with the satellite states in Eastern Europe. Thus, the VOA could broadcast in a more provocative manner in the Baltic languages compared to other countries. Although cooperation between the NCFE and the Baltic exile communities eventually led to the establishment of consultative panels in 1951, radio broadcasts over RFE never materialized.

Throughout the 1950s and the early 1960s, the major Baltic organizations in the United States, the American Latvian Association (ALA), American Lithuanian Council (ALT), and the Estonian American National Committee (EANC) as well as the exiled diplomats in Washington and New York City continued to lobby on behalf of RFE broadcasts. There were myriad reasons for the failure of this first generation of political activism in the United States, including the inability of exiles to cooperate among their ranks and unwillingness to pursue more flexible policies. Following the 1956 Hungarian Revolution and the construction of the Berlin Wall in 1961, it seemed as though there would be few opportunities to change either the policy or the funding debates concerning Baltic language broadcasting over RFE. Two processes that began during the second half of the 1960s, however, altered the dynamics surrounding Baltic language broadcasts by RFE or RL. First, a gradual evolution occurred within the politically active Baltic communities in the United States, which was a component of a generational shift. Second, there were a series of political crises surrounding RFE and RL within the United States, which resulted in greater oversight of Radio Free Europe and Radio Liberty.

During the 1960s, a generational change began to develop within the Estonian, Latvian, and Lithuanian communities in the United States.¹⁴ The political activities of the major Baltic organizations in the United States during the 1950s were dominated prima-

rily by post-World War II exiles who were more concerned about maintaining political legitimacy in their ethnic homeland and pursuing the quixotic goal of gaining American assistance to liberate the three Baltic republics. Furthermore, despite efforts of American-sponsored organizations such as the National Committee for a Free Europe to foster better cooperation among the three Baltic immigrant groups in the United States, there was minimal success in establishing a shared Baltic identity among the exiles. As the Cold War became the status quo in Europe during the late 1950s and the early 1960s and assumed more global dynamics, it appeared as though there were no political opportunities available to Eastern European émigré communities in the United States, particularly those of Baltic descent. The new generation of politically active Baltic émigrés, however, changed the way they would pursue policy goals that could improve the status of their ancestral homes. First, there would be greater organizational cooperation among the three Baltic nationalities. Second, Baltic activists would lobby in ways similar to other American constituents rather than political exiles. Third, there would be greater flexibility in acceptable policy positions that might have in times past undermined the legitimacy of political exiles.

An early manifestation of this new generation of politically active Balts was the establishment of the Joint Baltic American Committee (JBAC), which was established in 1961. The JBAC was created by members of the ALA, EANC, and the ALT as not only a way of maintaining greater contacts among the three major Baltic organizations in the United States, but also as a way of more effectively lobbying members of the United States Congress and other American officials on issues that were important to the communities. The cooperation among Balts in the United States, however, went beyond lobbying activities in Washington, D. C. The first Baltic Freedom Rally in New York was held on 15 June 1952 with the assistance of the National Committee for a Free Europe.¹⁵ Throughout the 1950s and 1960s annual rallies were held in New York to protest the Soviet occupation of the Baltic States. By the mid-1960s, however, the dynamics of the Baltic freedom rallies began to change. On 13 November 1965, nearly 14,000 Estonians, Latvians and Lithuanians

participated in a freedom rally, which started at Madison Square Garden in New York and ended at the United Nations building.¹⁶ Writing for the *Baltic Review* Algirdas Budreckis described some of the unique aspects of the 1965 Baltic Freedom Rally. First, although it was initially organized by Lithuanians, all three Baltic communities were responsible for its organization. Second, a considerable number of members of the younger generation helped organize it. Budreckis claimed that “half of the 14,000 marchers were people under 35 years.”¹⁷ Third, changes had occurred within the American Baltic communities. The rally was described as a grass-roots movement that involved former refugees, old immigrants, and native-born Americans, and was not conceived by exile politicians. Finally, Budreckis argued that the “cause of Baltic freedom will not disappear with the older generations.”¹⁸ Although the older generation had failed in its attempt to maintain political legitimacy while in exile and simultaneously impact American politics, American constituents of Estonian, Latvian, and Lithuanian descent in the mid-1960s became an important lobbying force on behalf of the Baltic republics. The initiation of RFE or RL broadcasts in the Baltic languages would be one such issue.

In March 1967, *Ramparts* magazine published an article exposing the CIA's ties with the National Student Association, which ultimately led to a greater examination of the role of the CIA's covert support of a variety of American organizations, including Radio Free Europe and Radio Liberty.¹⁹ Despite these revelations, there was little immediate political fallout. The American public was more concerned about the ongoing Vietnam War, social unrest, and civil rights than the relationship between radio stations and the CIA.²⁰ Upon assuming office in 1969, the Nixon Administration decided to maintain the funding status of RFE and RL by the CIA for Fiscal Year 1970; however, the radios continued to face longterm funding challenges.²¹ There continued to be questions of how the radios were to be funded, and more importantly, questions of whether the radios should continue broadcasting.

A central goal of President Richard Nixon's foreign policy upon assuming office was successfully extricating the United States from the Vietnam War. One means of this was pursuing a new policy

of Détente, or relaxation of tensions among the United States, the People's Republic of China, and the Soviet Union. Nixon offered both the Soviet Union and China cooperative overtures in trade and recognition in exchange for assisting the United States bring an end to the conflict in Southeast Asia.²² Framed within the context of American-led Détente among the superpowers was a relaxation of tensions between Western and Eastern Europe, most notably through West German Chancellor Willy Brandt's *Ostpolitik*. Through accepting the political status quo in Europe, Brandt promoted new economic and social agreements with East European governments.²³

It is against the backdrop of Détente that RFE and RL would play a somewhat contradictory policy role for participants in the Cold War. The 303 Committee, which was the National Security Council's subcommittee on covert operations, argued in January 1969 that RFE and RL played an important role in the "processes of fermentation and political adjustment which are now enveloping in the Soviet Union and Eastern Europe" and that these processes were to "continue in the future."²⁴ In sum, the radios should continue to play their traditional role as surrogate radio broadcasts for citizens of Eastern Europe and the Soviet Union. As Détente continued into the 1970s, American policymakers justified the continued role of RFE and RL as a way of fostering communication among people. Simultaneously, however, the governments in Eastern Europe continued to perceive the radios as American instruments to interfere in the domestic affairs of their countries. Indeed, the contradictory interpretations of the understanding of RFE and RL during this period posed a potential threat to these institutions. The Polish government launched complaints not only against the United States, but also against the Federal Republic of Germany over RFE broadcasts.²⁵ Although diplomatic *démarches* over RFE or RL did not seriously damage bilateral diplomatic relations between nations, they did demonstrate the perilous state of the radios in the period of Détente.

Beyond the potential international challenges to RFE and RL, there were growing domestic challenges to the covert status of RFE and RL.²⁶ Senator Clifford Case (R-NJ) gave a speech before the Senate on 21 January 1971 discussing the covert nature of the

radios, which sparked the beginning of the domestic scandal over RFE and RL. Following his speech, Case gave an interview, where he demanded that all ties between the radio stations and the CIA be severed.²⁷ Several days later, Case introduced legislation that sought to bring RFE and RL under the authorization process of the Congress.²⁸ A. Ross Johnson argues that when Case introduced the legislation, it effectively ended the possibility of continued covert funding for the two radios.²⁹ Although the State Department, the White House, and Case supported the goals of RFE and RL, there were clearly different opinions about how best to fund the radios. The CIA and 303 Committee believed that ending the radios' covert nature would be "seriously damaging" to their effectiveness.³⁰ Case, however, sought to have the radios viewed as an "open activity by our government".³¹

Case's legislation immediately shifted the debate over the radios from the executive branch, where it had predominantly taken place since their inception, to the chambers of Congress. The powerful chairman of the Senate Foreign Relations Committee J. William Fulbright (D-AR) used the debate as an opportunity to potentially end RFE and RL broadcasts. In the spirit of *Détente*, Fulbright viewed the radios as a hindrance to relations between the United States and the Soviet Union as well as "outworn relics of the Cold War."³² Fulbright was one of the most outspoken critics of the Vietnam War and viewed the conflict as an ongoing civil war – not the center of the Cold War – that brought about the worst attributes of American power, which included myriad covert activities that only damaged American interests.³³ The gridlock that ensued in Congress over the status of the radios allowed for the very real possibility that the radios would stop broadcasting by the end of June 1971.³⁴ A compromise was reached between the White House and Congress, which allowed Radio Free Europe and Radio Liberty to continue broadcasting in 1972.³⁵ Although Fulbright failed to stop RFE and RL broadcasting in 1971, lack of a long-term solution allowed politicians and activists be interested in the radios over a period of two years to make their cases for or against the radios' continuance. As Chair of the Senate Foreign Relations Committee, Fulbright initiated a special investigation on the radios. Shortly thereafter, the

Nixon Administration appointed Milton S. Eisenhower, President Emeritus of John Hopkins University, to examine the operations of the radios. Much to Fulbright's dismay, his committee's reports were highly favorable of the radios, and accused Fulbright of "killing these vitally needed radio stations."³⁶ In February 1973, the Eisenhower Commission submitted its final report to the White House, reaching the conclusion that the broadcasts had "not deterred but rather contributed to the search for long-term détente."³⁷ Following the Eisenhower Commission's final report, Congress passed the International Broadcasting Act of 1973 in October, which provided open appropriations for RFE and RL through Congress, rather than the CIA.

By moving the debate over the funding and future of RFE and RL into Congress, an opportunity was provided to activists in the United States to potentially influence the direction of the two radios. Nixon Administration officials believed that constituent pressure on the members of Congress would prevent the total elimination of the two radios. A 303 Committee memorandum in January 1969 argued that "A number of Congressmen are likely to show particular concern for the fate of RFE and RL because of their traditional responsiveness to the interests of domestic European ethnic groups, and because of their considerable knowledge of and belief in the work of the radios."³⁸ Indeed, throughout the controversy over the future of RFE and RL, Eastern European émigrés and exiles were the most vocal supporters of the radios and most fervent opponents of Fulbright. In 1973, Jan Nowak, head of the Polish Radio Free Europe desk, referred to Fulbright as having "pro-Communist sympathies" and called for Polish Americans to prevent Clifford Case from being reelected to the United States Congress.³⁹ The East European émigrés that had the most to gain from the controversy, however, were Estonians, Latvians, and Lithuanians.

The cornerstone of political activism by Baltic exile and émigré organizations in the United States throughout the Cold War was working to maintain the American policy of nonrecognition toward Estonia, Latvia, and Lithuania. While the State Department officially upheld the policy by continuing to recognize exiled diplomats, by the end of the 1960s, American officials and some Balts in

the United States questioned the utility of the nonrecognition policy for the occupied republics. In 1967, mid-level officials in the State Department acknowledged that the nonrecognition policy “will not liberate the Baltic States, or grant them a change in status.”⁴⁰ Additionally, Rein Taagepera criticized the nonrecognition policy by pointing out that the longer the policy remained static, the more the policy and anything tied to that policy would become marginalized.⁴¹ The period of *Détente* was potentially dangerous to the prospects of effective political lobbying by not only Baltic émigré organizations, but all Eastern European émigré organizations. As Baltic émigrés began to view Cold War dynamics in their homelands as not just an ideological struggle, but a struggle over the existence of their nations, Richard Nixon was laying the groundwork for an extended period of cooperation with the Soviet Union and the American people were becoming more comfortable with the Cold War order.⁴²

Baltic organizations were forced to maneuver a complex political environment during *Détente* on several issues that directly effected the Baltic republics. Beginning in 1969, bilateral discussions started between the United States and Soviet Union concerning the opening of consulates in Leningrad and San Francisco, which eventually opened in 1973.⁴³ In the spirit of *Détente*, the United States became active participants in the process leading up the 1975 Helsinki Final Act. Additionally, there was the controversy over whether or not RFE and RL broadcasts would continue to reach listeners in Eastern Europe and the Soviet Union. A common challenge that these issues presented to Baltic organizations in the United States was to promote policies that might uphold the nonrecognition policy in its strictest interpretation, or promote policies that might increase contacts between those residing in the Baltic republics and those residing in the West.⁴⁴ Political activism during *Détente* assumed greater flexibility when it came to understanding the nature of the nonrecognition policy, as well as greater sophistication in working within the structures of American constituent politics.

The case of Baltic language broadcasts over RFE or RL demonstrates the changes in Baltic political activism during this period. Throughout the 1950s and the early 1960s, Baltic language broad-

casts over RL were unacceptable to exiles and émigrés in the United States due to the possibility that such broadcasts meant for Soviet citizens would imply recognition of Estonia, Latvia, and Lithuania as being legally incorporated into the Soviet Union. Although this rigid understanding of the nonrecognition policy might have helped exiles during the 1950s hold onto their political legitimacy, it did not foster increased Western influence in the Baltic republics. In 1970, Baltic émigrés became more open to the idea of sanctioning broadcasts over Radio Liberty. In 1970, a JBAC delegation met with Assistant Secretary of State for European Affairs Martin J. Hillenbrand to discuss a number of issues, including Baltic language radio broadcasts. When the delegates brought up the issue of RFE broadcasts, Hillenbrand expressed his sympathy and acknowledged the inherent contradictions involved. Like similar meetings between Baltic delegations and the State Department officials, he cited the lack of funding as the main issue revolving around the question. Unlike other meetings, however, Hillenbrand suggested a course of action for the activists. He suggested that Radio Liberty broadcasts should be pursued rather than over RFE. Hillenbrand stated that policymakers viewed the Baltic republics as being within the confines of the Soviet Union and broadcasts would technically be better served by RL.⁴⁵ Subsequent meetings between Hillenbrand and his Baltic interlocutors included building relationships outside of RFE and RL, which included better relations with Congress and White House staff members, since they were the parts of the U. S. government that would influence policy.

Clifford Case's January 1971 revelation that RFE and RL were covertly funded by the CIA served as the impetus for the JBANC, EANC, ALA, ALT, and other Baltic émigré organizations in the United States to start a new wave of lobbying on behalf of Baltic language broadcasts. Not only would Estonians, Latvians, and Lithuanians argue on behalf of broadcasts in their own languages, they would lobby to save RFE and RL as important institutions. In April 1971, the ALA, JBANC, and the Baltic World Congress began discussions with the Radio Liberty Committee. Although there were no formal agreements reached between the two parties, several long-standing issues concerning Baltic language broadcasts

were discussed. A concern of RL officials was whether or not inclusion of the Baltic languages would violate its policy of non-pretermination, which recognized that only people within the Soviet Union could decide its fate and refused to favor one émigré group over another.⁴⁶ Associated with the question of non-pretermination was whether or not the Baltic organizations objected to this policy due to the nonrecognition policy. In response Uldis Grava of the American Latvian Association brought forth no objections to this policy.⁴⁷

The outstanding issue, which had prevented RFE broadcasts for over two decades was funding. Howland H. Sargeant, President of the Radio Liberty Committee responded to the requests for Baltic language broadcasting that there were no funds to initiate such broadcasts. It is at this point where the principal Baltic organizations in the United States directly associated the question of Baltic language broadcasts with the vulnerable position of RFE and RL due to the CIA scandal. Mārtiņš Bērziņš, a leading member of the ALA and a consultant for the Free Europe Committee, contacted Gene Sosin of Radio Liberty and informed him that Baltic émigrés were willing to use the compromised position of RL to push for Baltic language broadcasts. When Sosin inquired as to whether “members of the emigration in the United States might be willing to discuss with Congressmen the importance of RL as a powerful force for constructive influence on the Baltic population,” Bērziņš replied that, “this was entirely possible.”⁴⁸ Sosin immediately relayed this message to James Critchlow, Director of Information services for the Radio Liberty Committee.

During the six month battle over the future funding of RFE and RL, the JBANC, ALA, EANC, and ALT engaged in an active lobbying campaign on behalf of the two radio stations. The national organizations and their two hundred local chapters wrote letters to both national and regional newspapers, particularly in Fulbright’s home state of Arkansas. In particular, the House of Representatives Minority Leader Gerald Ford (R-MI) and leading Nixon Administration officials supported the efforts of the Baltic émigrés on behalf of the radios. In June 1971, as the funding situation was becoming dire, Grava wrote to Critchlow asking whether there was “anything that

the Baltic community might be able to do on behalf of Radio Liberty during this most difficult time.”⁴⁹ By the time that the compromise over the radios funding had been reached between Congress and the White House, there were assurances given to members of Congress by RL officials that broadcasts would start in the Baltic languages.⁵⁰

Reflecting on the role that the Baltic organizations played on behalf of RL, Critchlow stated:

In general, we made no commitment of any kind to the Baltic émigré organizations; still, I believe that as we proceed with any plans for eventual broadcasting, we should keep them informed and give them an opportunity to register their views. In making this recommendation, I am not unmindful of the support given us in recent months by the Baltic émigré organizations, and of the sensitivity and patience they have displayed in not pressing unreasonable demands during this difficult period.⁵¹

Indeed, there were no commitments made by RL toward Baltic émigré organizations concerning when RL broadcasts in the Baltic languages were to begin. There remained organizational and funding issues associated with the project. During the transition period for RFE and RL away from covert funding to congressional oversight, Baltic émigrés continued to be staunch supporters of the radios. When Senator Charles H. Percy (R-IL) and Senator Hubert Humphrey (D-MN) introduced the Board for International Broadcasting Act, many organizations entered statements into the Congressional Record in support. The National Executive Committee of the Lithuanian-American Community of the United States sponsored one such statement. The statement strongly supported the legislation and reminded the committee that “the broadcasting of Radio Free Europe and Radio Liberty is a positive contribution to the free exchange of ideas which fosters knowledge and understanding on a people to people basis and creates another plank in the platform of meaningful détente.”⁵²

With funding of RFE and RL under direct appropriations of Congress and the removal of objections to RL broadcasting by Baltic émigré organizations, RL included Baltic language broadcasting in its Fiscal Year 1974 budget. The proposal included six individuals would be required for each of the three language desks in

addition to an American advisor and secretary at a cost of \$540,000 annually.⁵³ It was believed that radio broadcasts would not begin until the second half of the fiscal year in order to allow the broadcasting desks to be properly organized, as a result, only \$270,000 was initially requested.⁵⁴ Due to budget issues, however, Baltic language broadcasts in Estonian, Latvian, and Lithuanian were stripped from the FY 1974 budget.⁵⁵ Eisenhower argued that even with eliminating other language broadcasts or various administrative positions, it would remain impossible to compensate for the budget shortfall, thus Baltic language broadcasts were delayed once again.⁵⁶

During the 1973 House of Representatives and Senate hearings, the JBAC was invited to participate in the dialogue on the future of RL broadcasting. President of the ALA, Ilgvars J. Spilners testified on behalf of the JBANC about the importance of RL broadcasts in the three Baltic languages. In Spilners's prepared statements, as well as answers to questions posed by members of Congress, he discussed the centrality of RL broadcasts for pursuing meaningful *Détente* with the Soviet Union and the broadcasts' potential importance in preserving their languages, and indeed their nations.

Spilners framed the debate over properly funding RFE and RL not in the context of undermining the Soviet Union or the satellite governments, but instead discussed their importance to the ongoing discussions concerning the CSCE. He stated: "The declared U. S. government policy in relation to the CSCE is that specific steps should be taken to encourage the freedom of movement of people, ideas, and information."⁵⁷ He continued:

The United States is in a position to trade with the Soviet Union. This trade should be linked to the interests of the United States in free communication and travel. Our sympathies should be with the free spirit and not with the censorship, and our actions should reflect these sympathies. This is the reason why Baltic Americans, as represented by the JBAC, support RL, RFE, and VOA.⁵⁸

By discussing radio broadcasts' importance in the context of how they were understood by the Nixon Administration, as well as supporters of the radios in the Congress, the JBAC was clearly working within the acceptable discourse during *Détente*.

The testimony before Congress then turned to the question of why RL broadcasts were important to Estonians, Latvians, and Lithuanians. Spilners portrayed the struggle in the Baltic republics as not ideological by nature, but rather one where the nations were struggling for their very survival. This was most evident in a discussion about language policies. He pointed out that Russian children who went to Russian schools in non-Russian parts of the Soviet Union did not need to know the language of that country; but non-Russian children had to learn Russian.⁵⁹ Spilners initially implied that more broadcasting in the Estonian, Latvian, and Lithuanian languages were important to undermine the Russification policies that the Soviet Union had been pursuing in the republics.

A key aspect of Spilners' testimony before Congress was justifying the expense of Baltic language broadcasting in an era where there were clear budgetary constraints. Chairman of the House Foreign Affairs Committee, Thomas Morgan (D-MI), asked Spilners, "do most of the citizens of the Baltic nations understand Russian as a second language, so they can understand broadcasts by RL in Russian? Is there any urgent need of broadcasting in a second language to the Baltic nations?" Spilners responded that the "Baltic peoples just want to maintain their own identities to which they believe they have a right."⁶⁰ Continuing with the budget issue Clement J. Zablocki (D-WI) inquired whether it would be acceptable to the Baltic émigrés if the VOA broadcasts in the Baltic languages increased in lieu of beginning RL broadcasting. While Spilners supported the idea he continued by stating, "There are many happenings related to the Baltic which I would say would be news to anybody in the Baltic States. But it still would not be a news item appropriate for the broadcast over the Voice of America, and this make a difference."⁶¹ By arguing that surrogate radio stations that broadcasted news relevant to the Baltic States remained fundamentally different to official broadcasts by the United States government, Spilners buttressed the argument that all supporters of RFE and RL had been making since 1971.

The testimony that Spilners provided and the general lobbying effort by the JBAC reflected a growing sophistication among

Baltic activists in the United States. The arguments used were within the acceptable policy constraints imparted by members of Congress, the State Department, and RL officials. More sophisticated political organization, however, was insufficient to ensure the beginning of radio broadcasts. Instead, the uncompromising support by several influential members of Congress proved centrally important. When questioning Howland Sargeant, Robert H. Steele (R-CT) refused to accept the answer that Baltic language broadcasting had not started simply due to lack of funding, and argued that it was more a question of priority. After a lively discussion about the history of the Baltic issue for RFE and RL, Steele concluded: “[...] now that we have got everybody together it seems to me that it is time we move and include these languages one way or another in the broadcasts.”⁶² Charles Percy (R-IL) made a similar argument before the Senate arguing, “I think it is a budgetary matter primarily. I would hope we can find other areas where we can make economies in order to achieve broadcasts in the Baltic languages. It is a matter of priorities, and I place very high priority on this.”⁶³

Throughout 1974, Steele made his intentions clear that Baltic language broadcasts were high on his list of priorities. He informed Sargeant, “I intend to mount an effort in the House of Representatives to increase Radio Liberty’s budget by \$20,000 for the specific purpose of initiating broadcasts in the Soviet Union in Latvian and Estonian, as well as Lithuanian.”⁶⁴ On 7 March 1974, Steele introduced H. R. 13354, which made an appropriation to RL to initiate Baltic language broadcasting.⁶⁵ The budget constraints that prevented Baltic language broadcasting over RL came to an end in 1975 where in part of the \$49,990,000 authorized for RL’s budget, no less than \$75,000 would be made available “solely to initiate broadcasts in the Estonian language and not less than \$75,000 shall be available solely to initiate broadcasts in the Latvian language.”⁶⁶

Lithuanian language broadcasts over Radio Liberty successfully began on a weekly basis in January 1975, and eventually moved to a daily schedule in March. It would be several more months before weekly broadcasts in the Estonian, and Latvian languages started in July followed by daily broadcasts in September.⁶⁷ The Baltic language broadcasts featured news from around the world and within

the Soviet Union, but in particular featured the news pertaining to the cultural history of the Baltic States in addition to what was occurring within the broader Estonian, Latvian, and Lithuanian émigré communities. For example, when covering the sessions and speeches at the Helsinki Summit in July 1975, RL broadcast news on the differing attitudes about the CSCE by various members of Congress as well as the demonstrations led by Baltic American organizations.⁶⁸

Continued Congressional oversight of RFE and RL eventually led to the merger of the two organizational under RFE/RL, Inc. in 1976 and ensured that funding would support RL broadcasts in the Baltic languages. Radio Liberty would broadcast to the Baltic republics throughout the remainder of the 1970s until the radio desks were transferred to Radio Free Europe on 8 October 1984.⁶⁹ The decision to transfer the radios to RFE was twofold. First, RFE broadcasts better reflected American attitudes toward the Baltic republics concerning the continued policy of nonrecognition. Second, American officials cited the historical, cultural, and religious traditions of the Baltic nations that made them part of the European, rather than the Soviet experience. A small but important part of these policy decisions should be attributed to Estonian, Latvian, and Lithuanian émigrés in the United States who continued making the argument that their homelands were indeed naturally part of Europe rather than the Soviet Union.

Baltic émigré organizations in the United States faced a complex and at times contradictory political landscape during Détente. While American officials and the general public seemed to try and reduce Cold War tensions and strike compromise with the Soviet Union on a number of issues, Baltic émigrés began to see the Cold War as an even greater existential threat for their ancestral homelands. As the United States began pursuing a number of compromises with the Soviet Union that ranged from consular agreements and the CSCE, which discussed the ratification of Europe's postwar borders, it seemed that the cornerstone of Baltic political activism, the maintenance of the nonrecognition policy, was under threat of total irrelevance. The second generation of Baltic émigrés was faced with either pursuing policies that were outside constraints set

by American officials or willing to reconsider their understanding of the nonrecognition policy. Ultimately, organizations such as the JBAC favored increased contacts between East and West rather than continued isolation of the Baltic republics through a rigid interpretation of the nonrecognition policy.

Few case studies better reflect Baltic political activism during Détente than the fight over Baltic language broadcasts over RFE or RL. RFE broadcasts had been on the agenda of exiles and émigrés in the United States since when RFE first broadcast to Czechoslovakia in 1950. A combination of policy concerns over the meaning of the nonrecognition policy and budgetary concerns excluded the Baltic languages from either RFE or RL for twenty-five years. After willing to compromise with RL officials over whether or not Radio Liberty broadcasts would imply recognition of the occupation in 1970, the JBAC, ALA, EANC, and ALT found themselves in a position to effectively lobby on behalf of Baltic language broadcasts. The compromised position that RFE and RL were placed in after Clifford Case's 1971 revelation of their CIA origins allowed these Baltic organizations to not only fight for their own narrow interests, but for the broader question of RFE and RL's fate. Although it was the work of members of Congress that brought about the beginning of the broadcasts in 1975 and not exclusively the work of the Baltic émigrés, the actions of politically active Baltic émigrés rejuvenated the Baltic question for the remainder of the Cold War.

REFERENCES

- ¹ Lithuanians Rally for Stalin Victims. *New York Times*, 24.08.1987.
- ² Ibid.
- ³ Russians Say Western Radio Instigated Baltic Protest. *New York Times*, 25.08.1987.
- ⁴ Ibid.
- ⁵ Ibid.
- ⁶ Remarks of President Meri of Estonia, 19.10.1999, U. S. Senate. Located at: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/D?r106:3:./temp/~r106DfIYRY>: (accessed online 01.03 2006).

- ⁷ Nicholas J. Cull (2009). *The Cold War and the United States Information Agency: American Propaganda and Public Diplomacy, 1945–1989*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 63.
- ⁸ Cissie Dore Hill. Voices of Home: The Story of Radio Free Europe and Radio Liberty. Located at: <http://www.hoover.org/publications/hooverdigest/article/6270> (accessed 12.03.2013).
- ⁹ Letter to “William” on 26.10.1950 “Folder: B8014 Consultative Panels, 1950–1954” Records Relating to the Baltic States, 1940–1961. Box 2, RG 59, Stack Area 150, Row 69, Compartment 25, Records of the Department of State, NAI.
- ¹⁰ Jonathan H. L’Hommedieu (2008). Roosevelt and the Dictators: The Origin of the US Nonrecognition Policy of the Soviet Annexation of the Baltic States. In: John Hiden, Vahur Made, David J. Smith (eds). *The Baltic Question during the Cold War*. New York: Routledge, pp. 33–45; Robert A. Vitas (1990). *The United States and Lithuania: The Stimson Doctrine of Nonrecognition*. New York: Praeger.
- ¹¹ Letter to “William” on 26.10.1950 “Folder: B8014 Consultative Panels, 1950–1954” Records Relating to the Baltic States, 1940–1961. Box 2, RG 59, Stack Area 150, Row 69, Compartment 25, Records of the Department of State, NAI.
- ¹² “Comparison of Costs Incurred Operating RFE to Czechoslovakia and the Baltic Countries per Radio Set” Internal RFE Memorandum. 12.08.1953. RFE/RL Corporate Records Collection. Hoover Institution Archives, Box 152, Folder 11.
- ¹³ ‘Voice’ to add programs: U. S. to Increase Broadcasts to China, Start One to Lithuania. *New York Times*, 13.02.1951. Located at: <http://www.proquest.com/> (1923–Current file) (accessed 28.02.2011). Estonian and Latvian broadcasts were added in August 1951.
- ¹⁴ Ieva Zaķe (2010). *American Latvians: Politics of a Refugee Community*. New York: Transaction Publishers, pp. 62–85.
- ¹⁵ Baltic groups here hold freedom rally. *New York Times*, 16.06.1952. Located at: <http://www.proquest.com/> (1923–Current file) (accessed 25.03.2011).
- ¹⁶ Algirdas Budreckis (1966). The Baltic Freedom Rally and March to the UN. In: *Baltic Review*, 31, April.
- ¹⁷ Ibid.
- ¹⁸ Ibid., 16.
- ¹⁹ A. Ross Johnson (2010). *Radio Free Europe and Radio Liberty: The CIA Years and Beyond*. Stanford: Stanford University Press, pp. 202–221; Arch Puddington (2000). *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*. Lexington: University Press of Kentucky, Ch. 12; Sig Mickelson (1983). *America’s Other Voice: The Story of*

- Radio Free Europe and Radio Liberty*. New York: Praeger, Ch. 13; Gene Sosin (1999). *Sparks of Liberty: An Insider's Memoir of Radio Liberty*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- ²⁰ Mickelson. *America's Other Voice*, p. 127.
- ²¹ Johnson. *Radio Free Europe*, p. 208.
- ²² Jeremi Suri [s. a.]. *Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Détente*. Kindle Edition, Location 77.
- ²³ Ibid.
- ²⁴ Memorandum for the 303 Committee "Radio Free Europe (RFE) and Radio Liberty (RL)", 27.01.1969. *Foreign Relations of the United States, 1969–1976* (hereinafter: *FRUS*), Vol. XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, Document 28.
- ²⁵ Johnson. *Radio Free Europe*, pp. 209–213; Puddington. *Broadcasting Freedom*, pp. 175–187.
- ²⁶ Beyond the covert status of the radio, policymakers that were involved in budgetary affairs for FY 1971 argued that the radios, particularly RL had outlived their usefulness. As a result, there was a moment in December 1969 where Nixon authorized the termination of RL and general improvements of RFE. The Director of Central Intelligence and National Security Advisor intervened and RL broadcasts continued. See Johnson. *Radio Free Europe*, p. 208; Memorandum from Laurence E. Lynn, Jr to Henry Kissinger (President's Assistance for National Security Affairs). *FRUS*, 1969–1976, Vol. XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, Document 32.
- ²⁷ Initial references in the U. S. media concerning the CIA connection with RFE/RL dated back to 1967. "In the Pay of the CIA: An American Dilemma," a CBS documentary, for the first time on national television emphasized that RFE was not merely a private undertaking supported by public subscription.
- ²⁸ Memorandum from Director of Central Intelligence to Kissinger (undated). *FRUS*, 1969–1976, Vol. XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, Document 50.
- ²⁹ Johnson. *Radio Free Europe*, p. 217.
- ³⁰ Memorandum from Director of Central Intelligence to Kissinger (undated). *FRUS*, 1969–1976, Vol. XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, Document 50.
- ³¹ Sosin. *Sparks of Liberty*, p. 135.
- ³² Ibid., p. 132.
- ³³ Randall Bennett Woods, J. William Fulbright (1998). *Vietnam, and the Search for a Cold War Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; J. William Fulbright (1967). *The Arrogance of Power*. London: Jonathan Cape.

- ³⁴ Memorandum from the Undersecretary of State for Political Affairs to the 40 Committee, "Radio Free Europe (RFE) and Radio Liberty (RL)", 12.05.1971. *FRUS*, 1969–1976, Vol. XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, Document 53.
- ³⁵ Johnson. *Radio Free Europe*, p. 216; Puddington. *Broadcasting Freedom*, p. 207. The Senate Appropriations Committee allowed funding to take place through USIA for the following year.
- ³⁶ Sosin. *Sparks of Liberty*, p. 137.
- ³⁷ Puddington. *Broadcasting Freedom*, p. 211.
- ³⁸ Memorandum for the 303 Committee, "Radio Free Europe (RFE) and Radio Liberty (RL)", 27.01.1969. *FRUS*, 1969–1976, Vol. XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, Document 28.
- ³⁹ Quoted in Gerhard Wettig (1977). *Broadcasting and Détente: Eastern Policies and their Implications for East-West Relations*. London: C. Hurst & Company, pp. 37, 38.
- ⁴⁰ "Policy Proposal: That We Adopt a More Flexible Baltic Policy". Attached to Rusk to Leddy Memo. Folder: POL-Political Affairs & Religion, Latvia. Box 3900, Subject Numeric File, 1967–1969. Records of the Department of State, RG 59. National Archives II.
- ⁴¹ In 1965, Rein Taagepera composed a paper entitled "Alternatives for the Future". In this work, he argued that there were three options present to American policymakers concerning the status of the Baltic republics. First, the United States could formally recognize the incorporation. Second, the United States could maintain the nonrecognition policy, which would "reduce itself in the long-run to an equivalent of formal recognition". Third, a compromise, which would result in the Baltic republics achieving satellite status. See Rein Taagepera (1965). *Alternatives for the Future* (Unpublished Paper). RFE/RL Corporate Records Collection, Hoover Institution Archives, Box 179, Folder 7.
- ⁴² In March 1969, prior to a trip to Europe, Nixon gave a press conference, in which he broadly discussed the international situation, ranging in issues from Vietnam to the possibility of a summit between the United States and the Soviet Union. At the press conference, Nixon intimated that he hoped there could be extended cooperation with the USSR, on a number of important political issues. 04.03.1969 Presidential News Conference Manuscript. Located at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=2444#axzz1sVimDIOI> (accessed 01.03.2012).
- ⁴³ Hedrick Smithz. New U. S. Consulate Office Raises Flag in Leningrad: City Draws U. S. Tourists. *New York Times*, 07.07.1973. Located at: <http://www.proquest.com/> (1923–Current file) (accessed 01.04.2012).
- ⁴⁴ Baltic activists met with State Department officials in 1970 to ascertain whether or not the opening of a consulate in Leningrad would change American policy toward the Baltic States. While there was no change in

policy, many Baltic émigrés protested against such American overtures. Nevertheless, following the opening of the Leningrad consulate, contact between Balts in the West and their homelands increased.

- ⁴⁵ Memorandum of Conversation (Joint Baltic American Committee Delegation and Martin J. Hillenbrand) 20.07.1970, Subject Numeric File, 1970–1973, Folder POL Baltic States 4-30-70. Subject Numeric File, 1970–1973 Box 2113, RG 59 Central Files of the Department of State. NA II.
- ⁴⁶ Sosin. *Sparks of Liberty*, p. 165.
- ⁴⁷ “Memorandum for the Record” by James Critchlow: “Broadcast to the Baltic Area”, 28.06.1972. The memorandum documents a 26.04.1971 meeting held in New York with representatives of the four principal Baltic organizations in the United States.
- ⁴⁸ “Memorandum for the Record” by Gene Sosin, 19.05.1971. RFE/RL Corporate Records Collection, Hoover Institution Archives, Box 179, Folder 7.
- ⁴⁹ “American Latvian Association Letter, Grava to Critchlow”, 22.06.1971. RFE/RL Corporate Records Collection, Hoover Institution Archives, Box 179, Folder 7.
- ⁵⁰ Johnson. *Radio Free Europe*, p. 217.
- ⁵¹ “Memorandum for the Record” by James Critchlow: “Broadcast to the Baltic Area”, 28.06.1972. The memorandum documents a 26.04.1971 meeting held in New York with representatives of the four principal Baltic organizations in the United States.
- ⁵² Congressional Record, July 1973. Accessed in RFE/RL Corporate Records Collection, Hoover Institution Archives, Box 179, Folder 7.
- ⁵³ Statement Prepared by Milton Eisenhower before the House Committee on Foreign Affairs, Hearings Before the House Committee on Foreign Affairs, First Session, H. R. 8144, 13.07.1973 (Washington, DC: Government Printing Office), p. 46.
- ⁵⁴ Ibid.
- ⁵⁵ In 1973, the Nixon Administration devalued the United States Dollar, which impacted the federal budget. While the proposed FY 1974 grant for RL operations actually increased from \$16,270,000 to \$18,330,000, RL was nearly \$2,000,000 short of funds to carry on its operations at the planned FY 1974 level.
- ⁵⁶ Ibid.
- ⁵⁷ Testimony of Ilgvars J. Spilners before the House Committee on Foreign Affairs, Hearings before the House Committee on Foreign Affairs, First Session, H. R. 8144, 13.07.1973 (Washington, DC: Government Printing Office 1973), p. 67.
- ⁵⁸ Ibid., p. 68.

- ⁵⁹ Ibid., p. 70.
- ⁶⁰ Ibid., p. 74.
- ⁶¹ Ibid., p. 76.
- ⁶² Hearings before the House Committee on Foreign Affairs, First Session, H. R. 8144, 13.07.1973 (Washington, DC: Government Printing Office), p. 95.
- ⁶³ Hearings before the Committee on Foreign Relations United States Senate, 93rd Congress, First Session on S. 1914, 23.06.1973 (Washington, DC: Government Printing Office), p. 166.
- ⁶⁴ Steele to Sargeant, 04.03.1974, RFE/RL Corporate Records Collection, Hoover Institution Archives, Box 179, Folder 7.
- ⁶⁵ H. R. 13354, Introduced by Robert H. Steele on 07.03.1974. 93rd Congress, Session 1. Congressional Record.
- ⁶⁶ S. R. 3190, 93rd Congress 2nd Session. Authorization Bill for Fiscal Year 1975 for carrying out the Board for International Broadcasting Act of 1973. Hearing before the Committee on Foreign Relations of the United States Senate on S. 3190, 30.05.1974 (Washington, DC: Government Printing Office).
- ⁶⁷ "The Board for International Broadcasting Second Annual Report", 30.10.1975 (Washington, DC.: Government Printing Office, 1975), p. 17.
- ⁶⁸ Ibid., p. 18.
- ⁶⁹ RFE/RL, Inc. Memorandum, 02.10.1984. RFE/RL Corporate Records Collection, Hoover Institution Archives, Box 65, Folder 2.

RADIORAIDĪJUMI BALTIEŠU VALODĀS: EMIGRANTU POLITIKA UN AMERIKĀŅU RAIDSTACIJAS AUKSTĀ KARA LAIKĀ

Džonatans H. Lomdjē

Vēstures lektors, Atlantas pavalsts Ārmstronga Universitāte, ASV.
E-pasts: jonathan.lhommedieu@armstrong.edu

Politisku apsvērumu un budžeta ierobežojumu dēļ Amerikas valdības sponsorēto raidstaciju "Brīvā Eiropa" un "Brīvība" programmās sākotnēji netika iekļauti raidījumi igauņu, latviešu un lietuviešu valodā. Laikā no 1950. gada līdz 1976. gadam, kad "Brīvība" beidzot uzsāka raidījumus baltiešu valodās, baltiešu pēckara trimdas un emigrācijas pārstāvji Amerikas Savienotajās Valstīs rikoja kampaņu par labu šādām radioprogrammām. Rakstā aplūkotas attiecības, kas izveidojās starp vadošajām baltiešu trimdas organizācijām

un amerikāņu politiķiem un ierēdņiem, kuri atbildēja par radiopārraidēm aukstā kara laikā. Viena no galvenajām raksta tēmām ir emigrantu paaudžu maiņas nozīme Amerikas Savienotajās Valstīs un tas, kā šī paaudžu maiņa ietekmēja tuvības saišu izpratni starp emigrantiem un viņu dzimteni.

Atslēgas vārdi: emigrantu un trimdinieku politika, radiopārraides aukstā kara laikā, starptautiskā saspīlējuma mazināšanās, Amerikas Savienoto Valstu Kongress, neatzišanas politika.

Kopsavilkums

Pēc aukstā kara beigām liela nozīme tikusi piešķirta Rietumu raidstaciju, it īpaši amerikāņu sponsorētās “Brīvās Eiropas”, “Brīvības” un “Amerikas Balss”, pārraižu lomai demokrātijas veicināšanā un lielāku politisko tiesību nodrošināšanā tautām, kuras atradās aiz Dzelzs priekšvara. “Amerikas Balss” bija oficiālā Amerikas Savienoto Valstu radiostacija, bet “Brīvās Eiropas” un “Brīvības” rašanās cēloņi meklējami Amerikas valdības ierēdņu vēlmē gūt labumu no augsti izglītotiem speciālistiem, kas pirmajos pēckara gados līdz ar citiem trimdiniekiem ieradās no Austrumeiropas, un vienlaikus mazināt komunistisko valdību ietekmi Austrumeiropā un Padomju Savienībā. 1949. gadā tika nodibināta NCFE jeb Nacionālā komiteja brīvās Eiropas veicināšanai, kas 1950. gadā sāka sponsorēt Čehoslovākijas, Rumānijas, Ungārijas, Polijas un Bulgārijas iedzīvotājiem domātas pārraides. 1953. gadā Amerikāņu komiteja Krievijas tautu atbrīvošanai (*Amcomlib*) uzsāka pirmās radio “Brīvība” pārraides uz Padomju Savienību. Būtisks trūkums bija tas, ka ne “Brīvā Eiropa”, ne “Brīvība” neraidīja igauņu, latviešu un lietuviešu valodā.

Pēc NCFE nodibināšanas politiski aktīvie trimdinieki no Baltijas valstīm mēģināja vērsties pie komitejas amatpersonām un amerikāņu politiķiem ar lūgumu uzsākt šādas pārraides. Baltiešu apņēmība un centieni ietekmēt amerikāņu varasvīrus 50. gados neguva panākumus divu galveno cēloņu dēļ. Pirmais apsvēruma, kura dēļ amerikāņu politiķi un NCFE amatpersonas noraidīja baltiešu lūgumu, bija pārraižu dārgās izmaksas. Tā kā šādi Baltijas reģionam domāti radoraidījumi būtu tehniski sarežģīti, turklāt šajās padomju republikās bija neliels iedzīvotāju skaits, tika nolemts, ka tā būtu nelietderīga ierobežotu resursu tērēšana. Otrs apsvēruma bija tas, ka Amerikas Savienotās Valstis joprojām neatzina Padomju Savienības veikto Baltijas valstu aneksiju 1940. gadā. Neatzišanas politika bija tā uzskatu sistēma, caur kuru

tika filtrēta jebkura rīcībpolitika. Amerikāņu valstsvīri apgalvoja, ka baltiešu trimdinieku organizēšana ar NCFE palīdzību atkārtotu šo valstu akreditēto diplomātu centienus vai arī padarītu tos nevajadzīgus. Turklāt baltiešiem domātās radio "Brīvība" pārraides, kuras varbūt būtu iespējams tehniski nodrošināt, varētu iztulkot kā vārdos neizteiktu mājienu, ka Amerikas Savienotās Valstis atzīst Igauniju, Latviju un Lietuvu kā Padomju Savienības sastāvā ietilpstošas republikas. Ne-raugoties uz vadošo baltiešu emigrantu organizāciju un vairāku amerikāņu valstsvīru pūliņiem panākt pārraižu uzsākšanu 50. un 60. gados, budžeta apsvērumu dēļ šā jautājuma risināšana tika atlikta uz nenoteiktu laiku.

Pārsteidzošā kārtā 70. gados norisinājās virkne notikumu, kas deva ierosmi baltiešiem domātu radiatoridijumu uzsākšanu (radio "Brīvība") 1976. gadā. Pirmkārt, 1971. gadā janvārī izcēlās skandāls, kad Klifords Keiss atklāja, ka CIP slepeni finansē radio "Brīvā Eiropa" un "Brīvība" raidījumus. Otrkārt, bija nomainījušās Amerikas Savienotajās Valstīs dzīvojošo igauņu, latviešu un lietuviešu trimdinieku paaudzes, un jaunā paaudze sāka pārvērtēt metodes un taktiku, ar kādu līdz šim tika aizstāvēta baltiešu lieta. Treškārt, rosīgāka kongresmeņu darbība ārpolitikā panāca to, ka tika pārskatīts radio "Brīvā Eiropa" un "Brīvība" budžets un piešķirts lielāks finansējums. Kamēr daži Kongresa locekļi Dž. Viljama Fulbraita vadībā, pakļaujoties starptautiskā saspilējuma mazināšanās noskaņojumam, centās apturēt radio "Brīvā Eiropa" un "Brīvība" darbību, politiski aktīvie baltiešu trimdinieki un emigranti izmantoja savu augošo ietekmi kā vēlētāji Amerikas politiskās iekārtas ietvaros, lai atbalstītu tos, kuri cīnījās par minēto raidstaciju saglabāšanu, tostarp vadošos radio darbiniekus, Ričarda M. Niksona administrācijas pārstāvjus un kongresmeņus. Pēc divu gadu ilgas vilcināšanās tika nolemts saglabāt radio "Brīvā Eiropa" un "Brīvība" raidījumus un uzsākt pārraides baltieši valodās. Lai gan baltiešu emigrantu cīņa par šādām pārraidēm ilga vairākus gadu desmitus, baltiešu spēja elastīgi mainīt metodes un taktiku, ar kādu viņi 70. gados aizstāvēja savas intereses, liecina par attapību un apsviedību, izmantojot Amerikas valsts iestāžu krīzi savā labā.

Iesniegts 12.07.2013.

IESKATS LATVIJAS SABIEDRĪBAS UZSKATOS PAR PAŠVALDĪBAS REFORMU (1905–1907)

Jānis Bērziņš

Dr. habil. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, vadošais pētnieks. Zinātniskās intereses: Latvijas vēsture 19. gadsimta otrajā pusē, strādniecības vēsture 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā, 1905. gada revolūcijas vēsture, Latvijas Republikas saimniecības vēsture.
E-pasts: j.beerzinsh@gmail.com

1905.–1907. gada Krievijas demokrātiskā revolūcija pieprasīja strauji modernizēt sabiedrības tiesību jautājumus. Desmitiem gadu laikā Baltijā bija izveidojies ievērojams nepieciešamo reformējamo jautājumu komplekss. Viena no svarīgākajām bija pašvaldības reforma. Raksts veltīts Latvijas sabiedrības pašvaldības reformas aktivitātēm laukos. Pētniecības mērķis – sniegt revolūcijas laikā sabiedrībā izveidojušos jauno pašvaldības uzskatu raksturojumu, atsegt baltvācu muižnieku veiktos pasākumus, lai revolūcijas izsauktās reformas izmantotu savās interesēs un arī turpmāk Baltijas provincē nodrošinātu sev valdošo stāvokli, iezīmēt latviešu zemkopju un latviešu intelīģences veidojošos uzskatus par jaunas pašvaldības nepieciešamību.

Izpētes mērķa sasniegšanai izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora un Rīgas Latviešu biedrības fondu materiāli, latviešu un vācu prese.

Atslēgas vārdi: vietējā pašvaldība, nacionālās attiecības, baltvācu muižniecība, latviešu pilsoniskās aprindas.

1905.–1907. gada demokrātiskā revolūcija Krievijas impērijas valsts administrācijai diktēja nepieciešamību paātrināt aizkavētos modernizācijas procesus. Par aktuālu jautājumu kļuva sabiedrības tiesību sakārtošana atbilstoši tās attīstības pakāpei. Baltijas provincēs viens no svarīgākajiem uzdevumiem – likvidēt saglabājušos feodālismam raksturīgo vietējo pašvaldību. Revolūcijas laikā Rīgā izdotā avīze “Mūsu Laiki”, kuras redakcija par savas darbības uzdevumu bija izvirzījusi vispusīgi un objektīvi atspoguļot tautas dzīvi un tās

vajadzības, par šo problēmu rakstīja: “Nevienā citā Baltijas sabiedriskās dzīves nozarē nav tik pilnīgi uzglabājušās muižnieku feodālās privilēģijas kā zemes pārvaldībā. Zemes pārvaldības likumi ir pareizs spogulis no šo likumu radītājiem: no Baltijas vācu junkuršaftes [baltvācu muižniecības. – J. B.] un krievu birokrātijas. Visai zemes pārvaldībai piemīt plutokrātisks un kārtu raksturs. Zemes pārvaldītāji – vietējie landtāgi ir pilnīgas kārtu iestādes, kur visa vara pieder vācu muižniekiem; pēdējo šaurajām interesēm pieder pilnīga diktatūra par visu zemi, par visu citu šķiru un kārtu saimnieciskām, politiskām un kulturelām interesēm. Pašvaldības trūkums arī pilsētu, draudžu un pagastu pārvaldībā.”¹

Pirms 1905.–1907. gada demokrātiskās revolūcijas Latvijas laukos joprojām pastāvēja vēsturiski izveidojušās divu līmeņu un divu kārtu pašvaldības. Vidzemē un Kurzemē augstākie bija baltvācu muižnieku izveidotie pašpārvaldes orgāni landtāgi. Vidzemes un Kurzemes landtāgi visvairāk uzmanības veltīja zemes un zemnieku jautājumiem. Tā kā landtāgiem bija atļauta likumdošanas iniciatīva, visi zemnieku likumi bija to sagatavoti. No landtāgu kompetences bija izslēgta skola, tiesa un policija. Ievērojami ierobežotāka bija Latgales muižnieku ietekme pašvaldībā.

Otrā līmeņa pašvaldība bija zemnieku kārtas pagasts, kas darbojās, balstoties uz 1866. gada 19. februāra nolikumu, kurš noteica pagasta pašvaldības pamatus.² Turpmākajos četros gadu desmitos tika izdota vēl virkne dažādu likumu, kuri skāra Baltijas pagasta pašvaldības organizāciju, bet tie tikai papildināja vai ierobežoja 1866. gada 19. februāra nolikuma normas. Sakarā ar šo nolikumu par pilntiesīgiem pagasta sabiedrības locekļiem ar tiesībām piedalīties pagasta sapulcē bija atzīti tikai nekustamās mantas īpašnieki vai nomnieki, t.i., saimnieki, bet kalpi, vaļinieki iebūvieši un citi nemantīgie pagasta iedzīvotāji uz pagasta sapulci varēja sūtīt tikai vienu pārstāvi no desmit pieaugušajiem vīriešiem. Pagasta vecāko, viņa vietniekus un pagasta tiesas priekšsēdētāju varēja ievēlēt tikai no saimnieku vidus. Pagasta pienākums bija rūpēties par pagasta iedzīvotāju bērnu skolas apmācību, ārsta, feldšera palīdzības nodrošināšanu, par darba nespējīgo uzturēšanu un policijas pienākumu veikšanu. Visus šos izdevumus pagasts sedza no gada regulārajām pagasta nodevām, kuras maksāt bija pienākums katram vīriešu kārtas

pagasta loceklim. Baltijas guberņās pārvaldes lietas kārtoja ierēdņi. Viņi regulāri ierobežoja Baltijas guberņu lauku pašvaldības pagasta darbību.

Iekšķrievijas guberņās kopš 1864. gada bija ieviests īpašs vienots lauku pašpārvaldes orgāns jeb zemste. Zemstēs bija pārstāvēti kā muižnieki, tā zemnieki, tirgotāji, garīdznieki u.c. Baltvācu muižniecība zemstu ieviešanu Baltijā vērtēja negatīvi, kamēr daudzi latvieši no zemstu ieviešanas cerēja iegūt plašākas balsstiesības, uzlabot stāvokli tautas izglītībā un lauksaimniecībā.

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā latvieši bija kļuvuši par dažādu sabiedrības nozaru pārstāvjiem: zemkopjiem, rūpniecības un celtniecības strādniekiem, uzņēmējiem, namu īpašniekiem, tirgotājiem, valsts ierēdņiem, ārstiem, skolotājiem, juristiem, mācītājiem, žurnālistiem, māksliniekiem, rakstniekiem utt. Bija izaugusi latviešu sabiedrība, kuras pārstāvji Krievijas impērijā bija spējīgi ieņemt gandrīz jebkuru nodarbošanās posteni. Neskatoties uz latviešu un igauņu tautu saimniecisko un izglītības līmeņa straujo izaugsmi, vietējās pašvaldības administratīvās sviras ar cariskās administrācijas atbalstu joprojām atradās viduslaikiem raksturīgo baltvācu landtāgu un pilsētu vācu buržuāzijas domju pārvaldībā. Baltvācu muižnieki joprojām sevi sargāja ar senajām privilēģiju brūnām. Starp baltvāciešiem bija arī liberāli noskaņotas personas ar atšķirīgiem politiskiem uzskatiem par vietējās dzīves attīstības jautājumiem, taču baltvāciešu sabiedrības noteicošais spēks koncentrējās konservatīvo pārstāvju rokās.

Autora raksta mērķis sniegt revolūcijas laikā un it sevišķi revolūcijas atkāpšanas periodā 1906.–1907. gadā sabiedrībā valdošo uzskatu raksturojumu par jaunas lauku pašvaldības izveidošanu. Atsegt baltvācu muižnieku centienus, izmantojot revolūcijas izsauktās reformu aktivitātes, lai joprojām nodrošinātu Baltijas provincē sev valdošo stāvokli. Iezīmēt revolūcijā nepiedalījušos latviešu zemkopju un latviešu inteliģences uzskatus par pašvaldības izveidi.

Baltijas guberņu lauku pašvaldības un ar tām saistītās problēmas ir objektīvi analizētas vairākos vēsturnieku darbos,³ taču ieskats tās sabiedrības daļas uzskatos, kas revolūcijas kustībā neņēma dalību, par jaunās pašvaldības izveidi līdz šim nav sniegts. Rakstā izmantoti

Latvijas Valsts arhīva pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora un Rīgas Latviešu biedrības fondu materiāli, latviešu un vācu prese.

Baltvācieši saprata, ka revolūcijas plašais vēriens Baltijā piespiedīs Krievijas valsts administrāciju veikt vairākas reformas. Baltvāciešu vienīgā iespēja, lai joprojām saglabātu savu ekonomisko un administratīvo kundzību Baltijā, kā to jau parādīja iepriekšējie vēstures notikumi, bija pārņemt reformu aktivitātes savās rokās. Nedrīkstēja pieļaut iespēju, lai reformas Baltijai nāktu tieši no impērijas centra, jo, kā to rādīja revolūcijas notikumu gaisotne Krievijas sabiedrībā, tā baltvāciešiem bija ne visai labvēlīga. Arī Krievijas impērijas valdības daudzi augsti ierēdņi sen jau bija neapmierināti ar to, ka vācu muižnieki ar saviem landtāgiem pārvaldīja gan saimniecisko, gan politisko dzīvi, tāpat ar baltvācu buržuāzijas kundzību lielāko Baltijas pilsētu domēs.

Baltijas muižnieki vienmēr bija sagatavoti reformu pārmaiņām, kuras atļāva saglabāt viņu kundzību. Tāpēc baltvācieši jau revolūcijas sākumā varēja likt valdībai priekšā pašu sagatavotos un sev vien derīgos reformu projektus. Ar dažādiem ieteikumiem, lai saglabātu savu valdošo stāvokli Baltijā, viņi bagātīgi apgādāja arī Krievijas valdības augstākās amatpersonas. Vidzemes guberņas muižniecības vadītājs landmaršals barons Frīdrihs Meiendorfs 1905. gada 26. novembrī iekšlietu ministram nosūtīja Vidzemes guberņas muižnieku norādījumus un pamācības, kā valdībai Baltijā izklūt no revolūcijas.⁴ Šajā ziņojumā ministrs tika informēts par muižnieku līdzšinējām nepārtrauktajām rūpēm Baltijas uzticīgajā pārvaldīšanā, par valdības pieļautajām kļūdām, kas ir novedušas provinci līdz revolūcijai. Bija norādīts, ka vajadzīga valdības iestāžu un visu iedzīvotāju pārstāvju kopīga darbība, kurus šim mērķim vajag sasaukt speciālā “zemstes padomē” (zemskii sovet). Šī padome apspriestu visas zemes vajadzības un nodotu “savus atzinumus augstākā vietējā valdības pārstāvja apstiprināšanai”.⁵

Savu nodomu realizācijā baltvāciešu aktivitātes deva rezultātus Krievijas impērijas valsts pārvaldes visaugstākajā līmenī. Patvaldnieka 1905. gada 28. novembra ukazs pavēlēja izveidot pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora posteni un speciālu padomi, kuras uzdevums būs nodarboties ar novadam nepieciešamo reformas projektu izstrādi. 1906. gada 12. jūlijā, divas dienas pēc Viborgas uzsaukuma

izsludināšanas, sanākot Rīgā kopā šīs jaunizveidotās padomes deputātiem, Vidzemes guberņas muižnieku pārstāvis izteicās, ka tieši no Vidzemes muižniecības 1905. gada 15. augustā monarham nāca pirmais rosinājums no visu iedzīvotāju pārstāvjiem izveidot šādu padomi un ka 28. novembra monarha ukazā muižniecības lūgums ir saņēmis visaugstāko sankciju.⁶

1906. gada 12. jūlijā pirmajā pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora padomes sēdē, tūlīt pēc ģenerālgubernatora teiktās atklāšanas runas, vārdu ņēma landrāts barons Ādolfs Pilars fon Pilhaus, izplūstot paskaidrojumos, ka Baltijas muižniecība vienmēr ir rūpējusies par nepieciešamajām reformām.⁷ Norādīja, ka pati svarīgākā Baltijā ir pašvaldības reforma. Runa bija par Baltijas guberņu zemstes pašvaldības reformu, kuru latviešu prese dažreiz dēvēja arī par zemes saimības reformu. Barons apliecināja, ka pie reformas muižniecība strādājusi jau no 19. gadsimta 80. gadiem un pēc monarha 1904. gada 12. decembra ukaza,⁸ kad sākusies jauna reformu ēra, Baltijas muižniecība nekavējoties ķērusies pie visu pašvaldības orgānu reformu projektu sastādīšanas, un barons lika priekšā šo muižnieku izstrādāto zemstes pašvaldības reformu projektu virzīt padomei apspriešanai.⁹

Baltijas muižnieki, analizējot revolūcijas notikumus, prognozējot I Valsts domes vēlēšanu rezultātus Baltijā, nonāca pie secinājuma, ka nepieciešams mainīt savu taktiku attiecībās ar vietējiem iedzīvotājiem, t.i., latviešiem un igauņiem. Vidzemes guberņas landmaršals barons F. Meiendorfs 1906. gada martā landtāga atklāšanas runā norādīja, ka baltvācieši ir nonākuši tādā stāvoklī, kāds vēl nekad nav bijis, un tas "prasa mūsu spēku koncentrāciju [...] Mēs nepadosimies, mazdūšība un dusmošanās rezignācija nav mūsu cienīga."¹⁰ Tālāk viņš norādīja, ka muižniekiem parlamentārajā cīņā nav uzticamu sabiedroto, tāpēc viņiem pēc savas programmas jāiet uz sadarbību ar vietējo iedzīvotāju ievēlētajiem priekšstāvjiem. "Šis ceļš mums jāuzskata nevis par sakāvi, bet gan par apsvērtu aukstu politisku aprēķinu, kurš mūs pie tā nepieciešamā veidā noved."¹¹

Tātad līdzšinējās darbības taktikas izmaiņa tika veikta tikai tāpēc, lai joprojām saglabātu savu valdošo stāvokli. Vidzemes muižnieku landrāta F. Meiendorfa izteikto motivāciju tālāk attīstīja viņa kolēģis Igaunijas guberņas landrāts barons E. Dellinghausens. Viņš

piekrita, ka jāiet uz sadarbību ar vietējiem iedzīvotājiem un viņu pārstāvji jāpiesaista reformu izstrādei. Taču viņš uzsvēra, ka šāda darbība “vēl vairāk vēlama, tāpēc ka tagad vietējie iedzīvotāji neticīgi attiecas pret visiem projektiem, kurus ir izstrādājušas esošās iestādes”.¹²

Baltvācieši lieliski bija pārdomājuši un izstrādājuši ne tikai Baltijas provinces guberņu un apriņķu zemstes pašvaldības reformas projektu, bet arī agrāro pārkārtojumu, skolas, baznīcas un tieslietu reformas projektu: par visu šo reformu projektu izstrādi interesējās valdība. Projektu izstrādē piesaistītajiem vietējo iedzīvotāju pārstāvjiem, kā to vēlāk parādīja dzīve, līdzvērtīga darbība netika paredzēta. Ņemot vērā, ka zemstes pašvaldības un citus reformu projektus bija sastādījuši Baltijas muižnieki ar nodomu aizstāvēt savas intereses, tad jau iepriekš bija skaidri paredzams, ka pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora padome, apspriežu pamatā liekot šādu projektu, nevarēs dot pozitīvu ieguldījumu Baltijas pašvaldības reformas lietā.

Analizējot reformu aktivitātes sabiedrības daļā, kas revolucionārajā kustībā nepiedalījās, jāatzīmē, ka visplašāk tās norisa 1906.–1907. gadā, kad revolucionārā kustība joprojām vēl turpinājās, un tieši 1906. gadā revolucionārais terors Krievijas impērijā sasniedza savu augstāko pakāpi.¹³ 1906. gada sākumā Latvijā bija vērojams augsts politiskās un ekonomiskās cīņas kāpinājums gan Rīgā, gan Liepājā. Augustā un septembrī asi norisinājās Rīgas tramvajnieku streiks, kurā piedalījās arī citu nozaru strādnieki un pat kaujinieki, kas pret streiklaužiem lika lietā sprāgstbumbas. Plaši izvērsās mežabrāļu kustība. Un tomēr 1906. gada otrajā pusē cīņas vēriens kopumā samazinājās. 1906.–1907. gadā revolūcijas atplūdu posmā starp latviešiem un vācu muižniekiem strauji saasinājās nacionālās attiecības. Tās nežēlībā izplūda no abām pusēm. Jāsecina gan, ka uz zemstes pašvaldības reformu projekta sagatavošanas un apspriešanas gaitu negatīvu iespaidu atstāja revolūcijas uzplūdu samazināšanās Baltijā un pret revolūciju izvērstā valdības reakcija.

20. gadsimta sākumā latviešu presē bieži sāka parādīties termini “pašvaldība”, “pašpārvalde” un “autonomija”. Revolūcijas laikā šo jēdzienu lietošanas popularitāte sabiedrībā masveidā pieauga. Presē un daļā sabiedrības locekļu vidū valdīja uzskats, ka pašvaldība,

pašpārvalde un autonomija ir identiski jēdzieni. Var atrast pat skaidrojumu, ka pašvaldība ir “jeb kā to burtu pa burtam ar svešvārdu apzīmē autonomija”.¹⁴ Bieži sastopamas ziņas par Krievijas impērijas nomaļu tautu pašvaldības centieniem, par to, ka Krievijas tautas tagad “meklē sev autonomijas vai pašvaldības”, centrālā valdība grib izšķirt “nomaļu autonomijas jeb pašvaldības jautājumu”.¹⁵ Tiek pieminēta Somijas autonomija, poļu tieksme pēc autonomijas, runāts par Lietuvas autonomiju.¹⁶ Atzīmēts, ka Somijas autonomija atšķirībā no citu tautu autonomijām ir pavisam kaut kas augstāks. Presē izteikta atziņa, ka krievi neko nezina par impērijas nomaļu tautu vajadzībām, bet viņiem bailes ir iedvesusi Somijas autonomija.¹⁷

Jau sen pie autonomijas jēdziena atpazīstamības sabiedrībā sev raksturīgā gaumē bija piestrādājuši baltvācieši. Viņi vienmēr bija uzturējuši savu Baltijas autonomijas prasību, neskatoties uz to, ka tā visu laiku, bet it sevišķi revolūcijas periodā, ieguva arvien negatīvāku Krievijas sabiedrības vērtējumu. Labi izprotot pretestību baltvācu autonomijas idejai, baltvāciešu propaganda revolūcijas sākumā šo nepatiku centās pārnest uz latviešu revolucionāriem. Revolūcijas augstāko uzplūdu laikā baltvācieši Baltijas autonomijas centienus pārmeta revolucionāriem, paziņojot, ka tie grib izveidot latviešu republiku, izveidot Baltijā autonomiju, radīt īpašu likumdošanu ar atsevišķu landtāgu, un visādi nosodīja šo vietējās tautas separātismu.¹⁸ Bet, tikko soda ekspedīcijas ķērās pie revolūcijas apspiešanas, baltvācu prese Baltijas autonomijas jautājumu atkal sāka pasniegt savā skatījumā.¹⁹ Baltvācieši pieļāva iespēju, ka izveidojusies partija Krievijas 17. oktobra savienība I Valsts domes vēlēšanās var iegūt pārsvaru. Tika uzsvērts, ka baltvāciešu nodibinātās Baltijas konstitucionālās partijas un Krievijas 17. oktobra savienības programmas ir līdzīgas. Vienīgā atšķirība – 17. oktobra savienība autonomiju pieļauj vienīgi Somijai, bet arī Baltijas guberņām ir tiesības uz izņēmumu, un tās prasa ne tikai pašvaldību, bet arī autonomiju.²⁰

No vācu presē publicētajiem rakstiem jūtams atzinums, ka baltvācieši, uzturot prasību par autonomiju, vairs gan lāgā neticēja, ka to pēc revolūcijas izdosies atjaunot senajā varenībā. Tomēr, analizējot dažu baltvāciešu izteikumus un politiskās aktivitātes, var pieņemt, ka, tieši izmantojot ļoti plašo latviešu un igauņu revolu-

cionāro kustību Baltijas teritorijā un tā sējot valdības neuzticību pret vietējām revolucionārajām tautām un sevi demonstrējot kā vienīgo uzticīgo spēku šajā Krievijas impērijas novadā, baltvācieši loloja zināmas cerības savas saimnieciskās un politiskās pozīcijas vēl pat paplašināt, salīdzinot ar to, kādas tās bija pirms revolūcijas.

Senatora Nikolaja Manaseina revīzija, kas notika no 1882. līdz 1883. gadam, aplūkojot Vidzemes un Kurzemes guberņu atsevišķu pagastu, apriņķu un guberņu administratīvo orgānu darbību, nāca pie slēdziena, ka ir nepieciešams nopietni pārkārtot visu administratīvo orgānu un administratīvās pārvaldes sistēmas darbību Baltijā.²¹ Senators N. Manaseins savā ziņojumā norādīja, ka Baltijas sadalījums trijās guberņās – Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes – nav pamatots uz kādām ģeogrāfiskām vai etnogrāfiskām īpatnībām un to neattaisno ne valstiskie apsvērumi, ne iedzīvotāju ekonomiskās intereses. Viņa priekšlikums bija izveidot divas guberņas: Rēveles (Tallinas) guberņu, kuru sastādītu esošā Igaunijas guberņa un Vidzemes guberņas ziemeļu daļa ar igauņu apdzīvotajām teritorijām, un Rīgas guberņu, kuru veidotu Vidzemes guberņas dienvidu daļa ar latviešu apdzīvotajām teritorijām un Kurzemes guberņa.²² Šis senatora ierosinājums nebija nāksana pretim no latviešu un igauņu inteligences pārstāvju puses izskanējušajiem atsevišķajiem lūgumiem, bet gan racionāls apsvērums, ka šādi Baltijas teritorija no Pēterburgas būs labāk pārvaldāma. Šādi administratīvi pārkārtojumi gan nāktu par labu latviešu un igauņu tautu vienības nostiprināšanai, to saprata baltvācieši un šādas iespējamās pārmaiņas uzskatīja par savu pozīciju vājināšanu un darbojās pret tām. Līdz Piekta gada revolūcijai senatora revīzijas norādījumi ne administratīvo, ne ekonomisko, ne citu dzīvē būtisku jautājumu risināšanā netika īstenoti. Taču vajadzība pēc to sakārtošanas turpināja pastāvēt.

Revolūcijas laikā aktualizējās tautības, nacionālais un pašvaldības jautājums. Latviešu sabiedrībā ievērojami pieauga un reizē paplašinājās jau agrāk parādījusies interese par latviešu tautas administratīvo apvienošanu.²³ Krievijas valdībai tika izteikts priekšlikums apvienot Vidzemes un Kurzemes guberņā atrodošos latviešu apdzīvoto etnogrāfisko teritoriju atsevišķā administratīvā vienībā. Latgales gaišākie prāti pauda domu, ka visas Krievijas tautas tagad meklē sev

autonomiju vai pašvaldību. Tas notiek ar poļiem un lietuviešiem. Arī latviešiem tas jādara, un tāpēc vajag apvienot Kurzemi, Vidzemes latviešu daļu un trīs Vitebskas guberņas latviešu apriņķus.²⁴

20. gadsimta sākumā latviešu daudzslāņainajā sabiedrībā valdīja dažādas domas par tautsaimniecības un politiskās dzīves attīstību. Politiskie uzskati vēl bija vāji izveidojušies. Ievērojamu stabilitāti daļā jaunākās paaudzes iedzīvotāju revolūcijas laikā iemantoja sociāldemokrātiskās idejas. Tās ietekmēja daudzu iedzīvotāju viedokli par latviešu apdzīvotās teritorijas pašvaldības un autonomijas izveides jautājumiem, un tie sabiedrībā publisku skanējumu ieguva tieši revolūcijas laikā.

Latviešu sociāldemokrātiem par vietējo pašvaldību bija savas teorētiskas atziņas. Pēc revolūcijas Krievijā nodibināsies demokrātiska republika. No Vidzemes guberņas latviešu daļas, Kurzemes guberņas un Vitebskas guberņā iekļautās Latgales izveidosies viengabalaina pašpārvaldes vienība. Pirmo reizi revolūcijas laikā publiski izskanēja Latvijas autonomijas un valstiskuma ideja. Latvijas pagastu delegātu kongress, kurā noteicošais vārds bija sociāldemokrātiem, izvirzīja jautājumu, kas arī tika realizēts dzīvē, par pašvaldības zemāko līmeni – pagasta pašvaldības pārkārtošanu. Vecās pagasta valdes nekavējoties jāatceļ un tās jāaizstāj ar uz demokrātiskiem pamatiem dibinātām pagasta pašvaldībām – rīcības komitejām. Rīcības komitejas darbosies līdz Krievijas Satversmes sapulces sasaukšanai un pašvaldības jautājumu galīgai izlemšanai. Latvijas pagastu delegātu kongress neskāra augstāka līmeņa jautājumus par apriņķa, guberņas un visas Baltijas pašvaldību.

Latviešu tautas inteligences un zemes īpašnieku aktīvākajiem pārstāvjiem revolūcijas gados nebija kopīga izstrādāta nākotnes pašvaldības reformu projekta. Bija tikai atsevišķi izteiktas idejas un daži neskaidri priekšlikumi. Izstrādāta pašvaldības projekta nebija arī revolūcijas laikā darbību uzsākušajām latviešu politiskajām partijām. Par iespējamo pašvaldību partiju programmās tika atzīmētas tikai atsevišķas idejas, presē izteikti dažādi fragmentāri uzskati. Jānosauc Latviešu konstitucionāli demokrātiskā partija, Latviešu reformu partija, Demokrātiskā partija un Latviešu tautas partija. Visi šie jaundibinātie politiskie veidojumi uzskatīja, ka Krievijas impērija ir nedalāma, likvidējams sabiedrības locekļu dalījums kārtās, atce-

ļamas muižnieku privilēģijas, muižnieku landtāgi nav tiesīgi pildīt vietējās pašvaldības uzdevumus. Latviešu konstitucionāli demokrātiskā partija uzskatīja, ka “savienojama visa latviešu apdzīvotā zeme”.²⁵ Demokrātiskā partija prasīja apvienot Vidzemes guberņas četrus latviešu apdzīvotos apriņķus, Kurzemi un Latgali vienā guberņā. Latviešu partijas par vietējo pašvaldības formu pieņēma Krievijas zemstes. Taču ne visas partijas uzreiz. Latviešu tautas partijas dibinātājs Frīdrihs Veinbergs sākumā uzskatīja, ka baltvācu muižnieku landtāgs tikai jāreformē, un vienīgi vēlāk, redzot, ka muižnieki to nemaz nevēlas darīt, par vietējās pašvaldības formu pieņēma zemstes.²⁶

Latviešu sabiedrība izvirzīja atsevišķus sevišķi sasāpējušus pašvaldības jautājumus, kurus reformām būtu steidzīgi jārisina. Šāda veida atziņas parādās presē pēc 1905. gada 18. februāra reskripta iekšlietu ministram, kurā bija norādīts par nepieciešamību “piesaistīt” cienījamākos, ar tautas uzticību apveltītos (oblechennykh) cilvēkus, kurus izvēlējušies iedzīvotāji, lai viņi piedalītos likumdošanas priekšlikumu iepriekšējā izstrādāšanā un apspriešanā.²⁷

Zināmas vairākas dažādu latviešu biedrību petīcijas, vienīgi grūti noteikt, cik lielā mērā to sastādītājus bija ietekmējusi revolūcija un cik lielā mērā to sacerētājus arī tiešā sociāldemokrātisko partiju pārstāvju piedalīšanās petīciju sastādīšanā. Nosauksim dažas: Latviešu inteliģences darbinieku rezolūcija, Kauguru lauksaimniecības biedrības petīcija, Vietalvas–Odzienes pagasta locekļu petīcija, Latviešu biedrību petīcija, Lubānas lauksaimniecības biedrības petīcija, Latviešu sieviešu petīcija, Rīgas Latviešu biedrības lūgums.²⁸ Vienā uzskatā par pašvaldību izveidi visas petīcijas ir vienotas – muižnieku landtāgi ir jāatceļ, jo tiem nav tiesību pārstāvēt visus iedzīvotājus. Kamēr viss paliek bez izmaiņām, nekādas īstas pašvaldības Vidzemes un Kurzemes guberņā nav. Atšķirība parādās vienīgi uzrādīto nepieciešamo pašvaldības pārveidojumu priekšlikumu spektrā, kas iet, sākot no labējiem uzskatiem līdz revolūcijas laikā sociāldemokrātu lietotajiem. Sociāldemokrātu iespaids daudzu petīciju sastādīšanā nav noliedzams. Sevišķu vērību pelna petīcija, kuru parakstījuši apmēram 200 latviešu inteliģences pārstāvji, kuri pievienojās gan sociāldemokrātu, gan zemkopju saimnieku uzskatiem. Petīcijas autors bija sociāldemokrāts Jānis Rainis, kas bija izstrādājis latviešu

progresīvās inteliģences prasības:²⁹ pilnīgi pielīdzināt zemkopju tiesības citām kārtām, iznīcināt vācu muižnieku pārmērīgās priekšrocības, ievest zemstes pašvaldību, tajā ļaut piedalīties visām iedzīvotāju kārtām. Pagastu, draudžu, pilsētu, apriņķu un guberņu pašvaldība jāveido uz vispārēju, tiešu un aizklātu vēlēšanu tiesību pamata. Latviešu valodu lietot visur tur, kur iedzīvotāju lielākā daļa ir latvieši. Atcelt zemnieku lietu komisāru pārraudzību par pagastu pašvaldību. Pašvaldības rīcībā jānodod policija, tautskolas un vidējās skolas. Lai likvidētu visus trūkumus un atjaunotu normālu dzīves kārtību, balstoties uz vispārējām, tiešām un aizklātām vēlēšanu tiesībām, nepieciešams sasaukt satversmes sapulci.³⁰

Labēji noskaņotajiem latviešu sabiedriskajiem aktīvistiem par pašvaldības reformu tāpat bija neskaidrs priekšstats, jo “pie latviešiem par zemes pašvaldības reformu vēl nav izstrādājušies kādi vienprātīgi uzskati vaj projekti. Tik vienā ziņā daudz maz panākta vienošanās pie latviešu galvenajiem politiskiem darbiniekiem, proti, ka jaunajai zemes pašvaldībai [zemstes pašvaldībai. – J. B.] jāpamatojas uz zemes nodokļu maksātājiem, un nevis uz vispārējas vienādas balsstiesības. Gan arī pēdējai ir savi piekritēji, bet tādi atrodami tik pie atsevišķām jaunākām personām, kas ar praktisko dzīvi mazāk pazīstamas.”³¹ Šo priekšlikumu visaktīvāk atbalstīja “Rīgas Avīze” un ap to pulcējošās latviešu aprindas: “Balsstiesība pie zemes pašvaldības vēlēšanām tak netiek dota tiem, kas nemaksā nodevas zemes kasē; un taisni šie elementi bij “revolūcijas” rīkotāji vai rīki. Ja gribētu šiem elementiem piešķirt kādu izšķirošu nozīmi, tad arī mēs tam cieti pretotos. Tie izrādījušies par nespējīgiem, un viņiem vēl kādu laiku būs jāiet dzīves skolā, iekam tiem varēs dot balsstiesību mūsu zemes pašvaldībā. Bet visi tie, kuri pēc tagadējā reformas projekta bauda balsstiesību, pieder pie zemes saprātīgiem elementiem. Mazākais no viņu vairākuma tas droši sakāms.”³² Labēji noskaņoto latviešu pārstāvjiem bija uzskats, ka latviešu tuvākais uzdevums ir panākt “pienācīgo stāvokli vietējā pašvaldībā”, panākt labvēlīgus likumus, labu sadarbību ar valdību, jādistančējas “kā no nāvīgas ģifts arī no tā radikālisma jeb tā sauktā progresīvā demokrātisma, kas tagad revolucionārām idejām sagatavo ceļu”.³³

Latviešu zemkopju sabiedrībā un inteliģencē par piedalīšanās noteikumiem pašvaldību izveidē, kā jau teikts, bija sastopami dažādi

uzskati. Piemēram, Kurzemes gubernatora L. Kņazeva pieaicinātajam darboties guberņas provinciālpadomē ar padomdevēja tiesībām juristam, literātam un zemes saimniekam Andrejam Stērstem bija pārliecība, ka bezzemniekiem, starp kuriem dabīgi ieskaitīti iedzīvotāji arī ar augstāko izglītību, nākamajā zemstes pašvaldībā dodamas vēlēšanu tiesības: “Turpretim taisnības princips prasa, lai arī bezzemniekiem, kuri iztaisa pāri par 2/3 daļām no visiem iedzīvotājiem, dotu plašākā pašvaldībā 1/3 daļu no visām balsīm. Esam pārliecināti, ka mūsu vietnieki provinciālpadomē neapmierināsies ar drusciņām, kas nokrīt no to kungu galda, bet zinās savu pilnvaras devēju tiesības pienācīgi aizstāvēt.”³⁴ Krievijas II Valsts domes latviešu deputāts zemkopja mājas saimnieks Edvards Treimanis (Zvārgulis) uzskatīja, ka nepieciešamas demokrātiskas pašvaldības reformas, kas dod balsstiesības bezzemniekiem.³⁵ Līdzīgās domās bija arī latviešu inteliģents Fricis Garais (V. Zemcevs).³⁶

Pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora padomē, Vidzemes un Kurzemes guberņu provinciālpadomēs sākot apspriest baltvāciešu sagatavotos reformu projektus, latviešu sabiedrībā veidojās atziņa, ka latviešu ievēlētajiem pārstāvjiem jānāk ar saviem reformu projektiem, kuri jāliek pretī baltvāciešu izvirzītajiem: “Arī latviešu un igauņu reprezentanti nedrīkst citādi iet uz gub. padomes sēdēm, kā ar pilnīgi gataviem projektiem par katru pārrunājamo jautājumu. Citādi tas nemaz nedrīkst būt!”³⁷ Lai palīdzētu guberņu provinciālpadomju latviešu deputātiem par vietējās pašvaldības reformu jautājumiem izveidot savu kopēju nostāju, Rīgas Latviešu biedrība 1906. gada otrajā pusē bija ieplānojusi sasaukt latviešu Vidzemes pašvaldības kongresu un šim nolūkam izveidoja kongresa sarīkošanas komiteju. Rīgas Latviešu biedrība jau 22.–23. jūlijā bija organizējusi līdzīgu pasākumu, tā saukto Vidzemes latviešu zemkopju kongresu, kurā no pagastiem ievēlētie pārstāvji apsprieda agrārā jautājuma stāvokli. 12. septembrī Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks F. Grosvalds ziņoja, ka viņš kopā ar savu vietnieku A. Krastkalnu ir apmeklējuši Vidzemes guberņas gubernatoru N. Zvegincovu un lūguši atļauju sasaukt kongresu pašvaldības jautājumu apspriešanai: “Gubernators nav sapulci atļāvis, iekams nebūs sanākuse viņa iesauktā padome, jo citādi zemnieku delegāti būšot pilnīgi zem kongresa iespaida.”³⁸ Domājams, ka šādu gubernatora rīcību noteica bailes no 1905. gada

novembrī notikušā sociāldemokrātu organizētā Latvijas Pagastu delegātu kongresa revolucionārajiem lēmumiem par pagasta pašvaldības pārkārtošanu.

Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrības dibinātāju sanāksmē 1906. gada septembrī sapulcējušies 25 lauksaimniecības biedrību deputāti kopā ar Rīgas Latviešu biedrības ieceltās komitejas locekļiem arī sprieda par pašvaldības reformu jautājumiem.³⁹ Šo pārrunu nolūks bija dot provinciālpadomju latviešu pārstāvjiem instrukciju, pie kuras pieturēties, apspriežot zemstes pašvaldības reformu projektu. Neskatoties uz šīm atsevišķajām aktivitātēm pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora padomē, Vidzemes un Kurzemes guberņu provinciālpadomēs ievēlēto latviešu zemkopju un pilsētu pārstāvji nonāca bez likumdošanas darba pieredzes, bez savstarpējās vienošanās par pašiem nepieciešamākajiem pašvaldības reformas uzstādījumiem, bez iepriekš apspriestiem un sagatavotiem pašvaldības reformas projektiem.

Toties baltvācu muižniecībai, kā jau iepriekš minēts, līdzīgu projektu bija papildnam. Zināms, ka 1905. gada vidū baltvācu muižniecībai bija sagatavots ievērojami atšķirīgs zemstes pašvaldības projekts nekā tas, kurš tika apspriests 1906. un 1907. gadā guberņu provinciālpadomēs un pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora padomē. 1905. gada projekts paredzēja, ka landtāgs paliek bez izmaiņām, bet tam paralēli tiks izveidota pilnīgi jauna institūcija, kurā atļaus kopā ar muižniekiem piedalīties arī latviešu un igauņu pārstāvjiem, kas stingrā muižnieku vadībā nodarbosies tikai ar nodokļu jautājumiem. Baltvācu prese par šo reformu projektu gadu vēlāk rakstīja: “Šis uzmetums pazīstams kļuva ar latviešu un igauņu demagogu iebildumiem, un tas ir tikai dabiski, ka viņi sakarā ar Valsts domes demokrātiskajām vēlēšanu tiesībām rosīgi apkaro padomi.”⁴⁰

Revolūcijas pieaugošā vēriena iedvestās bailes piespieda baltvāciešus nedaudz šo sākotnējo zemstes pašvaldības projektu mikstināt un 1906. gada ģenerālgubernatora padomē iesniegtajā sacerējumā no vecā landtāga institūta atstāšanas bez izmaiņām ne tikai atteikties, bet vairs par landtāgu pat nerunāt.

Cariskās valsts administrācijas reformu rosībai un asiņainajai reakcijai vajadzēja valstī izbeigt revolūciju. Reformu jomā valdība svarīgu vietu ierādīja pašvaldības reformu projektu sagatavošanai

impērijas nomalēm, neaizmirstot gatavot projektus arī par esošās zemstes pašvaldības uzlabošanu Iekškrievijā. Latviešu presē par šīm valdības reformu aktivitātēm gan var sastapt diezgan kritisku vērtējumu: “Viens, kas tiesa: ministrijās tagad daudz tiek rakstīts. Dažādās komisijās, komitejās, padomēs un nodaļās izveidojas tik daudz reformu projektu, ka tos visus pamatīgi nemaz nevar apskatīt. Neskatoties uz to, ka, šiem projektiem atklātībā nākot, daudz maz progresīvā sabiedrības daļa tos pieskaita nevis pie likumdošanas literatūras, bet pie tās makulatūras, kuras jau piekrājiņos vezumiem, birokrātija neļaujas traucēties no avīžu un žurnālu kritikas un uzticīga saviem pienākumiem pavairo projektu skaitu gandrīz ar katru dienu.”⁴¹

Tātad pašvaldības reformu projektu apspriešana Baltijā gāja paralēli ar līdzīgajām aktivitātēm impērijā. Krievijas valsts centrālajā pārvaldes aparātā bija vairāki pārstāvji, kas jau gadu desmitiem bija neveiksmīgi plānojuši šajā provincē ieviest zemstes pašvaldību, kas Baltiju dziļāk iekļautu Krievijas impērijā. Pagaidu Baltijas ģenerālgubernators arī uzskatīja, ka no visām paredzētajām reformām vispirms nepieciešams apspriest zemstes pašvaldības reformas projektu. 1906. gada 12. novembrī ģenerālgubernators ziņojumā iekšlietu ministram izteica secinājumu: “Starp citu tikai ātrāka likuma par zemstes pašvaldību īstenošana var kļūt par pašu ietekmīgāko nomierināšanas līdzekli.”⁴² Pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora uzskats Baltijas vietējās pašvaldības reorganizēšanā bija šāds: lai te ātrāk ievestu zemstes pašvaldības pārkārtojumus, nepieciešams pielietot Iekškrievijas guberņās pastāvošo zemstes nolikumu ar “tām īpatnībām, kuras nosaka vietējie apstākļi.”⁴³

Analizējot vēstures avotus, var secināt, ka revolūcijas gados plašā sabiedrības uzmanības lokā ienāca Baltijas provinces guberņu pašvaldības jautājums. Tā risināšanā galveno ieguldījumu deva sociāldemokrāti, bet to aizsāka šķetināt, lai arī mazāk pamanāmi, latviešu zemkopji – saimnieki un inteliģences pārstāvji. Abpusējās aktivitātes par pašvaldības izveidošanu izsauca plašu interesi latviešu sabiedrībā. Iegūtās teorētiskās zināšanas sagatavoja latviešu sabiedrības aktīvākos pārstāvjus šī valstiskā uzdevuma realizācijai nākotnē.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ *Mūsu Laiki*, 26.04.1907.
- ² *Polozhenije o volostnom obshchestvennom upravlenii v Ostzeiskikh guberniakh 19 fevr. 1866 g.* B. v., b. g.
- ³ V. Zemtsev (1909). *K voprosu o zemskom samoupravlenii v Pribaltiiskom krae*. Rīga; Pēteris Mucenieks (1938). *Latvijas pašvaldības iekārta*. Rīga; Marģers Skujenieks (1916). *Vietējā pašvaldība Baltijā*. Maskava: Maskavas studējošo Latviešu palīdzības biedrības apgādībā; Arveds Švābe (1958). *Latvijas vēsture, 1800–1914*. [Stokholma]: Daugava; Jānis Bērziņš (red.) (2000). *Latvija 19. gadsimtā. Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- ⁴ Vidzemes guberņas muižniecības vadītājs barons Meiendorfs. Iekšlietu ministram, 26.11.1905. [kr. val.]. *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: *LNA-LVVA*), 6989–5–64, 8.–11. lp.
- ⁵ Turpat.
- ⁶ Apspriešanai, 12.07.1906. [kr. val.]. *LNA-LVVA*, 6989–1–32, 2. lp.
- ⁷ Jānis Bērziņš (2013) Provinciālpadomju izveide un latviešu deputātu vieta tajās (1906–1907). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 60.–88. lpp.
- ⁸ 1904. gada 12. decembra ukaza raksturojums sniegts: Aleksandr Iakovlev (red.) (2002). *Rossija v nachale XX veka*. Moskva: Novii Khronograf, s. 462–463.
- ⁹ Pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora padomes sēde, 12.07.1906. [kr. val.]. *LNA-LVVA*, 6989–1–33, 10. lp.
- ¹⁰ *Düna Zeitung*, 01.04.1906.
- ¹¹ Turpat.
- ¹² Pagaidu Baltijas ģenerālgubernatora padomes sēde, 13.07.1906. [kr. val.]. *LNA-LVVA*, 6989–1–33, 12. lp.
- ¹³ Aleksei Shcherbakov (2011). *1905 god. Preliudiiia katastrofy*. Moskva: Olma media grupp, s. 323.
- ¹⁴ *Darbs*, 11.01.1906.
- ¹⁵ *Gaisma*, 25.05.1906.; *Rīgas Avīze*, 21.09.1906.
- ¹⁶ *Latvija*, 13.05.1906.
- ¹⁷ Turpat, 17.02.1906.
- ¹⁸ *Patiesība*, 03.11.1906.
- ¹⁹ *Düna Zeitung*, 14.01.1906.
- ²⁰ *Rīgas Avīze*, 19.01.1906.; *Düna Zeitung*, 14.01.1906.
- ²¹ *Manaseina revīzija. Materiāli Latvijas PSR vēstures pētīšanai* (1949). Red. Aleksandrs Drīzulis. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 24. lpp.; *Balss*, 14.02.1906.
- ²² *Manaseina revīzija*, 385. lpp.
- ²³ *Darbs*, 11.01.1906.

- ²⁴ *Gaisma*, 25.03.1906.
- ²⁵ *Balss*, 13.05.1906.
- ²⁶ Indulis Ronis (1978). *Latvijas buržuāzijas politika 1907.–1914. gadā*. Rīga: Zinātne, 99. lpp.
- ²⁷ Andrei Zubov (red.) (2009). *Istoriia Rossii. XX vek. 1894–1939*. Moskva: Ast, Astrel, s. 167.
- ²⁸ *Pēterburgas Avīzes*, 19.04.1905., 22.04.1905., 29.04.1905., 31.05.1905., 10.06.1905., 21.06.1905., 28.06.1905.
- ²⁹ Jānis Rainis (1983). *Kopotī raksti*. 18. sēj. Rīga: Zinātne, 370.–375., 683. lpp.
- ³⁰ *Pēterburgas Avīzes*, 19.04.1905.
- ³¹ *Rīgas Avīze*, 23.09.1906.
- ³² Turpat, 25.11.1906.
- ³³ Turpat, 14.04.1906.
- ³⁴ *Latvija*, 28.09.1906.
- ³⁵ *Mūsu Laiki*, 17.03.1907.
- ³⁶ Zemtsev. *K voprosu o zemskom samoupravlenii v Pribaltiiskom krae*, s. 16.
- ³⁷ *Latvija*, 14.08.1906.
- ³⁸ Rīgas Latviešu biedrības ievērojamākie runas vīru nolēmumi, 12.09.1906. [kr. val.]. *LNA-LVVA*, 2798–2–29, 9. lp.
- ³⁹ *Rīgas Avīze*, 25.09.1906.
- ⁴⁰ *Baltische Tageszeitung*, 17.10.1906.
- ⁴¹ *Patiesība*, 23.01.1907.
- ⁴² Pagaidu Baltijas ģenerālgubernators. Iekšlietu ministram, 12.11.1906. [kr. val.]. *LNA-LVVA*, 2798–1–16, 141. lp.
- ⁴³ Turpat.

A STUDY OF PUBLIC OPINION IN LATVIA ON THE LOCAL GOVERNMENT REFORM OF 1905–1907

Jānis Bērziņš

Dr. habil. hist., leading researcher at the Institute of the History of Latvia, University of Latvia.

Scientific interests: history of Latvia at the 2nd half of the 19th century, history of the working class in the 19th century and at the beginning of the 20th century, history of the 1905 revolution, history of the economy of the Republic of Latvia.

E-mail: j.beerzinsh@gmail.com

The democratic revolution of 1905–1907 in Russia raised the demand for rapid modernisation of social rights. In the Baltic a whole complex of issues in need of reform had emerged over decades. One of the most important was the reform of local government. This article is devoted to the activity of society in Latvia in relation to local government reform. The aim of the study is to characterise the novel views existing in society that had developed at the time of the revolution regarding local government, to describe measures taken by the Baltic German nobility in order to make use of the reforms generated by the revolution so that they would retain a ruling position in the Baltic Provinces in the future, as well as to outline the views developing among the Latvian peasantry and intellectuals regarding the need for a new kind of local government.

Utilised in the study are the collections of the Governor-General of the Baltic and the Riga Latvian Society at the Latvian State Historical Archives, as well as the Latvian and German press.

Key words: local government, ethnic relations, Baltic German nobility, Latvian citizenry.

Summary

The democratic revolution of 1905–1907 in the Russian Empire brought a demand for urgent socio-political change. In the Baltic, among the many demands for the modernisation of economic and social justice voiced in the revolution, one of the most important was the demand for the abolition of a local government system that had retained the characteristics of feudalism. At the beginning of the 20th century the Latvians had become a society whose members were capable of holding all the official positions in the Russian Empire. Regardless of these developments, local government, with the support of the Tsarist administration, was still under the control of the Baltic German provincial diets and town councils representing the German bourgeoisie. Members of the Latvian peasantry and intellectuals demanded equal rights with the Baltic German nobility in economic life and local government.

The aim of the article is to provide a characterisation of prevailing public opinion during the time of the revolution and in particular during the period of the retreat of the revolution in 1906–1907 regarding the need to establish a new kind of local government, reveal the measures taken by the Baltic German nobility in order to make use of the reforms generated by the revolution so that they would retain

a ruling position in the Baltic Provinces in the future and to examine the views of the Latvian peasantry and Latvian intellectuals, who had not taken part in the revolution, regarding the development of local government. The study makes use of the collections of the Governor-General of the Baltic and the Riga Latvian Society at the Latvian State Historical Archives, as well as the Latvian and German press.

In the Baltic, the revolution heightened to a previously unseen degree the ethnic conflict between the Baltic German nobility and the native Latvian and Estonian population. It could be expected that the revolution would result in reforms by the Russian government in the Baltic. These could threaten the hegemony of the nobility. Hence, the Baltic German nobility strove to take into their own hands the work of preparing the reforms. The Baltic nobility changed its policy towards the native population and decided to invite Latvian and Estonian representatives to the discussion of reform proposals, while not giving them any real right to make decisions. To this end, through their influence in the ruling circles in the Russian Empire, the Baltic nobility achieved the issue of an *ukaz* by the monarch on 28 November 1905 that envisaged the creation of the office of a provisional governor-general of the Baltic and the establishment of a council subordinate to this office that would draft reform proposals. While proposing that representatives of the native ethnic groups also be elected to the council, the Baltic Germans determined the numerical composition of the council in accordance with their own wishes and submitted to the council for discussion reform proposals that had been prepared in the diets some time earlier and suited only the Germans.

During the years of the revolution, the active Latvian intellectuals and peasant representatives did not have any common proposal for local government reform. There were only various ideas and vague proposals. Neither did the first Latvian political parties, established at the time of the revolution, have any draft for a local government reform. Separate ideas had been developed regarding several aspects of local government. It was considered that the territory of the Russian Empire was indivisible, that the social division into estates should be abolished, that the privileges of the nobility should be removed and that the diets representing the nobility did not have the right to perform the functions of local government. The idea was advanced that the whole area populated by Latvians should be united. The Latvian parties accepted that the *zemstva* of Russia should be the form of

local government. The views of the Latvian peasantry and intellectuals regarding the need for rapid transformation of local government had been influenced by the revolution and the activities of the Social Democrats. The Baltic Provisional Governor-General's Council and the provincial councils of Livland and Courland, established later, began discussing the reform projects prepared by the Baltic Germans, and the idea gained currency among the Latvians that the elected representatives of the Latvians had to present their own proposals in opposition to those being advanced by the Baltic Germans.

Iesniegts 27.11.2013.

PAR KOLABORĀCIJU: DEFINĪCIJAS, KLASIFIKĀCIJA, PIELIETOJAMĪBA VĀCU UN PADOMJU OKUPĀCIJAS PĒTNIECĪBĀ LATVIJĀ *

Daina Bleiere

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece,
Rīgas Stradiņa universitātes Politikas zinātnes katedras asociētā profesore.

Pētnieciskās intereses: Latvijas 20. gadsimta vēsture, padomju režīma ietekme
uz Latvijas sabiedrību.

E-pasts: daina.bleiere@rsu.lv

Rakstā aplūkots kolaborācijas/kolaboracionisma izpētes stāvoklis un pētnieku piedāvātie problēmas risinājumi Latvijas historiogrāfijā attiecībā kā uz padomju, tā arī nacistiskās okupācijas periodu. Raksta mērķis ir piedāvāt kolaborācijas/kolaboracionisma tipoloģiju, kas būtu praktiski lietojama gan padomju, gan nacistiskās Vācijas okupācijas pētniecībai Latvijā. Tā varētu balstīties uz S. Hofmana 1968. gadā ieteikto klasifikāciju, kas aprakstīja sadarbības formas ar vācu okupantiem Francijā Otrā pasaules kara laikā. Atbilstoši tai ir jāatšķir kolaborācija no kolaboracionisma. Kolaborācija ir brīvprātīga vai arī piespiedu sadarbība ar okupantiem, kuras pamatā ir valstiskuma saglabāšanas ideja. Savukārt kolaboracionisms ir brīvprātīga stāšanās okupētājas valsts kalpībā ideoloģijas vai valsts iekārtas pievilcības, kā arī savtīgu apsvērumu dēļ. Svarīgs kritērijs ir attieksme pret valstisko neatkarību. Vadoties no tā, par kolaborāciju/kolaboracionismu padomju režīma gadījumā Latvijā var runāt 1940.–1941. gadā, laika posmā no Otrā pasaules kara beigām līdz 50. gadu otrajai pusei, kā arī pēc 1989. gada 31. maija Latvijas Tautas frontes Domes valdes aicinājuma un līdz pilnīgai neatkarības atjaunošanai.

Atslēgas vārdi: kolaborācija, kolaboracionisms, okupācija.

---

* Liela pateicība diviem anonīmajiem recenzentiem, kā arī kolēģim Valteram Ščerbinskim, kuru piezīmes un ieteikumi palīdzēja būtiski pilnveidot rakstu.

IEVADS

Termins “kolaborācija” nereti tiek lietots vēsturnieku darbos, runājot par latviešu sabiedrības pārstāvju darbību padomju un vācu okupācijas laikā. Pēdējos gados arvien biežāk jautājums par kolaborāciju tiek izvirzīts saistībā ar kultūras cilvēku sadarbību ar padomju režīmu,¹ kā arī diskusijās t.s. čekas maisu kontekstā.² Taču vienlaikus visi uzsver šīs problēmas sarežģītību, sevišķi padomju okupācijas kontekstā, kad tā ilga pusgadsimtu, kā arī nevēlēšanos runāt par šo problēmu. Kā atzīmē Gustavs Strenga, “diskutēt par kolaboracionismu mūsu sabiedrībai ir grūti, jo līdzās ir tik daudz cilvēku, kurus varētu uzskatīt par kolaborantiem”, apzīmējums “kolaborants” nereti tiek izmantots kā birka, kuru piekārt politiskajiem pretiniekiem.³ Nevar noliegt, ka lielā mērā tas izriet no jēdzienu “kolaborācija” un “kolaboracionisms” negatīvās nokrāsas. Vārds “sadarbība” ir politiski neitrāls, savukārt ar “kolaborāciju” parasti apzīmē politiski un morāli nosodāmu sadarbību ar okupantiem, pretstatot to pretestībai kā pozitīvai uzvedības stratēģijai. Tādējādi jau termina lietošana pati par sevi ietver politisku novērtējumu, tā ir sava veida birka, kas automātiski to vai citu darbību pielīdzina valsts nodevībai un ietver ja ne tiesisku, tad noteikti morālu nosodījumu. Tādēļ pētījumi, kuri parāda kolaborācijas/kolaboracionisma komplicēto un neviennozīmīgo raksturu, nereti tiek uztverti kā mēģinājumi attaisnot kolaborantus.

Tajā pašā laikā kā akadēmiskās publikācijas, tā arī publicistika liecina, ka kolaborācijas problēma Latvijā nezaudē aktualitāti, kas izvirza jautājumu, vai un kā tā jārisina akadēmiskajā vēstures pētniecībā un vai ir iespējams radīt konceptuālu ietvaru, kas ļautu kolaborācijas/kolaboracionisma problemātiku risināt kā padomju, tā nacistiskā režīma laikā. Piedāvāt šādu ietvaru ir šā raksta mērķis.

No tīri akadēmiska skatpunkta pilnvērtīgai teorijai vai teorētiskajam konceptam jābūt piemērojamam ne tikai vienas parādības, laikposma vai reģiona skaidrojumam, tam jābūt tādām, ko var attiecināt arī uz citu līdzvērtīgu notikumu, laikposmu vai reģionu skaidrojumu. Lai kolaborācija no politiskas birkas pārvērstos par patiesi akadēmisku konceptu, arī tai jābūt šim izskaidrojošajam vai

interpretatīvajam spēkam, Latvijas gadījumā tai jābūt izmantojamai ne tikai nacistiskās okupācijas, bet arī padomju režīma skaidrojumam. Savukārt tas prasa skaidri formulēt, ko mēs saprotam ar šo konceptu. Pilnīgi var piekrist Normanam Deivisam, ka kolaborācijas fenomena pētniecību sarežģī trīs apstākļi: 1) kolaborācija var būt kā kolektīva, tā arī individuāla darbība; 2) kolaborācija nereti ir piespiedu darbība, tajā iesaistās, lai atvieglotu savu stāvokli; un 3) ja mēs nosodām kolaborāciju, tas būtu jādara visos gadījumos atbilstoši vieniem un tiem pašiem kritērijiem.⁴ Tādējādi pirmais, kas būtu jādara, lai kolaborācijas pētniecību nostādītu uz akadēmiskām sliekšņiem, ir pietiekami skaidru un arī praktiski pielietojamu kritēriju izvirzīšana.

“KOLABORĀCIJA” UN “KOLABORACIONISMS”: JĒDZIENU VĒSTURE UN TIPOLOĢIJA

Termina definīcijas ir dažādas, tomēr, iespējams, visprecīzākā ir, ka “kolaborācija ir sakautas valsts sabiedrības daļas sadarbība ar uzvarētājas varas pārstāvjiem”.⁵ Termins ir radies no franču vārda *collaboration* – līdzdarbība, sadarbība. Visbiežāk termina rašanos saista ar franču sadarbību ar okupantiem Prūsijas okupētajā Ziemeļfrancijā 1871.–1873. gadā. Cits skaidrojums to saista ar spāņu nikno pretestību Napoleona centieniem pakļaut Ibērijas pussalu 1807.–1814. gadā⁶ un attiecīgi ar attieksmi pret sadarbību ar frančiem. Tomēr īsti plašu pielietojumu tas ieguva saistībā ar situāciju vācu okupētajā Francijā un Viši režīma sadarbību ar nacistiem Otrā pasaules kara laikā – sākumā kā apzīmējums politiski nepieņemamai sadarbībai ar okupantiem, bet vēlāk kā akadēmisks termins, kas tika attiecināts arī uz sadarbību ar nacistiem citās okupētajās teritorijās.

Kolaborācijas jēdziens ir cieši saistīts ar nacionālajām, t.i., valsts interesēm. Dažkārt to traktē plašāk, kā “nodevīgu sadarbību ar etniskai kopienai/nācijai svešu, militāra pārspēka netaisnīgi uzspiestu varu, simulējot vai izjūtot pret to lojalitāti”.⁷ Šāds traktējums atspoguļo tendenci likt vienlīdzības zīmi starp valsts un etniskas grupas interesēm, kas visai bieži ir vērojama arī latviešu autoru darbos. Tas paplašina kolaborācijas izpratni, attiecinot to uz visām situācijām,

kurās izpaužas svešas, nevēlamas varas izpausmes pār kādu grupu, un vedina šo jēdzienu izmantot arī visplašākajās hronoloģiskajās robežās. Latvijas gadījumā tas nozīmē runāt par kolaborāciju, piesaucot jau klasiskos reālā Kaupo un mītiskā Kangara tēlus. Tomēr akadēmiskajā pētniecībā kolaborācijas jēdziena izmantošana visumā aprobežojas ar 20. gadsimtu un, kā jau teikts, pārsvarā ar Otrā pasaules kara situāciju.

Kolaborācija kā pretstats pretestībai nereti rada iespaidu, ka tā ir darbība, kuras nelegitimitāte ir acīmredzama. Faktiski daudzos gadījumos tā tas nav. Pētījumi par Otro pasaules karu liecina, ka ne Francijā, ne arī citās Vācijas okupētajās teritorijās kolaborācija un kolaboracionisms nav viennozīmīgi vērtējama parādība. To formas ir bijušas visdažādākās, ne vienmēr tā ir bijusi brīvprātīga izvēle, un arī plaša starp sadarbību un pretošanos nereti ir visai nosacīta, tāpat kā starp kolaborāciju un konformismu.

Kolaborācija nereti bija stratēģija, kuru lika lietā valstu valdības. Nenoliedzami, tas fakts, ka Latvijas valdība pieņēma PSRS ultimātu bez neviena nosodījuma vārda, vēl vairāk – K. Ulmanis ar savu palikšanu amatā palīdzēja leģitimēt padomju okupāciju, būtiski sarežģī problēmas nostādni, jo nebija skaidri pateikts, ka sadarbība ar padomju okupantiem ir nepieņemama. Tomēr Latvijas situācija nebija unikāla. Arī Francijā likumīgā prezidenta nominētais premjerministrs maršals Filips Petēns noslēdza pamiera līgumu, ar kuru neokupētajā Francijas daļā tika izveidota t.s. Viši valdība, kas sadarbojās ar Trešo reihu. Turklāt par ārkārtas pilnvaru piešķiršanu Petēnam nobalsoja parlaments ar milzīgu pārsvaru. Sadarbības līgumus ar Vāciju noslēdza – pārsvarā pēc šo valstu okupācijas – arī Nīderlandes, Dānijas, Norvēģijas, Ungārijas, Dienvidslāvijas valdības. Tādējādi oficiālās valdības leģitimēta sadarbība ar okupācijas varu Otrā pasaules kara laikā nebija nemaz tik reta parādība, kas savukārt liecina arī par to, ka kolaborācijas problemātika nav vienkārši risināma. Vislabāk to atspoguļo daudzie pētījumi par Viši Franciju, kas parāda, ka “okupācijas vēsture ir jāraksta nevis melnbalta, bet gan dažādos pelēkajos toņos”.⁸

Prakse liecina, ka politiski apsvērumi ļoti būtiski ir ietekmējuši to, kas tiek definēts kā kolaborācija. Tā Francijā Otrā pasaules kara beigās Šarla de Golla pagaidu valdības laikā radītais mīts vēstija, ka

Pretošanās kustība ir bijusi masu parādība, bet kolaboracionisms – reta. Tā kā Pretošanās kustības glorifikācijā bija ieinteresēti arī komunisti, viņi palīdzēja nostiprināt šo mītu, kas dominēja līdz pat 60. gadu beigām. Taču septiņdesmitajos, bet it īpaši astoņdesmitajos gados franči atklāja, ka aina ir daudz komplicētāka. Viši režīms nebija tikai kolaboracionistu saujiņa, tas baudīja pietiekami plašas sabiedrības atbalstu, vismaz tā pastāvēšanas sākuma posmā. Izrādījās, ka arī Francijas prezidents Fransuā Miterāns bija dedzīgi atbalstījis Viši režīmu.⁹

Pētījumi parāda vēl šķietami divainākas saistības, tā amerikāņu avangardiste ebrejiete Gertrūde Staina ir bijusi dedzīga maršala Petēna cienītāja, tāpat kā viens no viņas tuvākajiem draugiem vēsturnieks un intelektuālis Bernārs Faji (*Bernard Fay*), kurš vācu okupācijas laikā bija Nacionālās bibliotēkas direktors un fanātiski iesaistījās brīvmūrnieku vajāšanā, par ko 1946. gadā tika tiesāts.¹⁰ Kā raksta Džūljens Džeksons, tuvplānā “kolaboracionisms kļūst par individuālu fanātisma, naivitātes, oportūnisma un avantūrisma stāstu virkni”.¹¹

Politiskās stratēģijas, kuras mēs šodien vērtējam kā nacionālo interešu nodevību, aplūkotas vēsturiskajā kontekstā, parāda, ka to īstenotāji ļoti bieži vadījās nevis no oportūnisma vai arī ideoloģiskām simpātijām pret okupantiem, bet gan no pragmatiskiem apsvērumiem un patriotisma – tā, kā tie to saprata attiecīgajā situācijā. Tas ir vēl viens no apsvērumiem, kas nereti izraisa protestus pret terminu “kolaborācija”, “kolaboracionisms”, “kolaborants”, “kolaboracionists” lietošanu, jo tas jau it kā ietver sevī sadarbības novērtējumu ārpus vēsturiskā konteksta un neņemot vērā iesaistīto personu motivāciju.

Kolaborācijas tipoloģija ir visai atšķirīga. Viena pieeja, kas ļoti bieži tiek izmantota, ir klasificēt kolaborāciju sektorāli. Daudzi autori aplūko politisko, militāro, ekonomisko, kultūras, ikdienas kolaborāciju, tādējādi ietverot praktiski jebkādas darbības, kas palīdz stiprināt okupācijas varu. Tā krievu vēsturnieks Igors Jermolovs savā grāmatā par kolaboracionismu vācu okupētajā Krievijas teritorijā izdala šādas kolaboracionisma formas: administratīvais, ekonomiskais, ideoloģiskais, militārais.¹² Cits krievu pētnieks – Boriss Kovaļovs lieto vēl sīkāku iedalījumu, pievienojot šiem kolaboracionisma

veidiem arī intelektuālo, garīgo, nacionālo, bērnu kolaboracionismu un pat seksuālo kolaboracionismu.¹³ Visai populārs pētījumu temats ir kultūras kolaborācija.¹⁴ Jāuzsver, ka šāda sektorāla pieeja dažkārt atvieglo vēsturnieku darbu, jo ļauj maksimāli pilnīgi aprakstīt situāciju noteiktā darbības jomā, taču tā nav labs pamats koncepta teorētiskai izstrādei, jo rosina uz ļoti plašu kolaborācijas traktējumu, kas nav lietderīgi kaut vai tādēļ, ka netieši veicina centienus politisko atbildību par sadarbību ar naidīgām varām pārliecināt uz visu iedzīvotāju pleciem, nerisīnot jautājumu par politisko atbildību. Turklāt jāatzīmē, ka termins “kolaboracionisms”, kā redzēsim tālāk, akadēmiskajā literatūrā tiek lietots, lai apzīmētu brīvprātīgu, pārsvarā ideoloģiski motivētu kalpošanu okupanta interesēm. Kā liecina I. Jermolova un B. Kovaļova pētījumi, arī Krievijas gadījumā tas ne vienmēr tā bija. Šāda termina lietošana ir tiešā vai netiešā padomju propagandas un vēstures pētniecības ietekmē, kurā visi kolaboranti tika traktēti kā vācu pakalpiņi un netika pieļauts, ka viņiem varēja būt kādas savas politiskās intereses.

Otrs iemesls ir saistīts ar pirmo. Kolaborācija ir tik daudzveidīga parādība, ka to ir grūti ielikt akadēmiskas klasifikācijas rāmjos. To var aplūkot ļoti plaši – kā jebkāda veida sadarbību ar okupantu, un tādā gadījumā kolaborants ir jebkurš, kas ir strādājis okupācijas varas labā vai arī kaut kādā veidā kontaktējies ar okupantiem. Šāda pieeja bija pamatā PSRS politikai, piemēram, PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1943. gada 19. aprīļa dekrētam, kas paredzēja “fašistisko ļaundaru [...] spiegu, dzimtenes nodevēju no padomju pilsoņu vidus un viņu atbalstītāju” tūlītēju tiesāšanu lauka karatiesās, sodot ar pakāršanu.¹⁵ Ja arī šis dekrēts netika konsekventi pielietots, pats atrašanās fakts vācu okupētajās teritorijās tika uzskatīts par aizdomīgu apstākli un varēja tikt attaisnots vienīgi ar aktīvu iesaisti partizānu darbībās. Ļoti plaša kolaborācijas izpratne devalvē terminu un galu galā noved pie pretēja rezultāta – politiski motivētiem mēģinājumiem attaisnot kolaborāciju.

Bez sektorālās klasifikācijas ir arī daudzas citas. Kopumā lietoto kolaborācijas klasifikāciju skaits ir ļoti liels. Tā poļu vēsturnieks Česlavs Madajčiks norāda, ka vēsturnieku darbos kolaborācija tiek apzīmēta kā “saprātīga; partneriska; fasādveida; noteikta; taktiska vai ierobežota; pārejoša vai ilgstoša”.¹⁶ Var minēt arī cita

veida klasifikācijas, tomēr jāuzsver, ka centieni radīt klasifikāciju, kas apzīmētu pilnīgi visas sadarbības nianses, pēc definīcijas ir neveiksmīgi.

Produktīvāka ir amerikāņu politologa Stenlija Hofmana 1968. gada publikācijā par kolaboracionismu Viši Francijā izveidotā klasifikācija. Šis pieejas priekšrocība ir sadarbības formu klasifikācijas pārskatāmība. Pretēji daudzu vēsturnieku tendencei katram jaunam sadarbības gadījumam piemeklēt atšķirīgu apzīmējumu, S. Hofmana klasifikācija ir taupīga apzīmējumos, taču vienlaikus pielāgojama citu valstu un situāciju aprakstam.

S. Hofmans vispirms piedāvā izšķirt **kolaborāciju** un **kolaboracionismu**. **Kolaborācija** ir sadarbība starp sakautu valsti un uzvarētāju, un tā balstās uz valstiskiem apsvērumiem (*raison d'état*) – saglābt, kas vēl glābjams, – Francijas gadījumā tas bija – kolonijas, floti, Viši Franciju. **Kolaborācija valstisku apsvērumu dēļ var būt brīvprātīga vai piespiedu (apstākļu spiesta)**. Par piespiedu kolaborāciju var runāt to Viši režīma aizstāvju gadījumā, kuri izvēlējās sadarbību ar Vāciju ne tādēļ, ka būtu simpatizējuši nacistu ideoloģijai un režīmam, bet gan tādēļ, ka viņi uzskatīja, ka Vācija karā uzvarēs un ka ar to nāksies rēķināties, respektīvi, tā ir samierināšanās ar nepieciešamību. Brīvprātīga kolaborācija ir mēģinājums izmantot izdevību savā labā. Savā ziņā tā atgādina jēdzienu, kas tiek lietots starptautiskajās attiecībās – *bandwagoning* jeb biedrošanās ar uzvarētāju.

Kolaboracionisma gadījumā runa ir par atklātu brīvprātīgu sadarbību ar nacistu režīmu un tā imitēšanu. S. Hofmans izdala **iztapīgo (iztapšanas)** (*servile*) un **ideoloģisko kolaboracionismu**. Pirmajā – iztapšanas – gadījumā tā ir brīvprātīga kalpošana okupantam, kuru motivē drīzāk personīgais izdevīgums, arī tad, ja tas tiek pamatots ar nacionālajām interesēm, otrajā sadarbības dzinulis ir režīma ideoloģijas vai arī tā politiskās un sociālās iekārtas pievilcības spēks.¹⁷

Daži autori uzskata nodalījumu starp kolaborāciju un kolaboracionismu par problemātisku un tādu, kas nav iedzīvojies praksē.¹⁸ Šeit jāaizrāda, ka šis nodalījums tiek izmantots Viši režīma pētniecībā, piemēram, jau citētajā Dž. Džeksona grāmatā, turklāt to tiek piedāvāts izmantot arī citu gadījumu pētniecībā.¹⁹ Nodalījums starp

kolaborāciju un kolaboracionismu S. Hofmana izpratnē nenozīmē sadalījumu “labajā” un “sliktajā” sadarbībā. Runa ir par atšķirīgu motivāciju. Praksē robeža starp abām sadarbības formām nereti ir izplūdusi. “Sliktie” kolaboracionisti var vadīties ne tikai no ideoloģiskiem vai savtīgiem apsvērumiem, viņus var motivēt arī patriotiski apsvērumi, un otrādi – sākotnēji patriotisku motīvu diktēta sadarbība var novest pie beznosacījumu kalpības okupantiem. Tādējādi kolaboracionisms ietver plašu darbības spektru – kalpošanu okupācijas varas interesēm, kas ietver slepkavības, piedalīšanos ekonomiskā ekspluatācijā, ideoloģisku atbalstu, politisku sadarbību (piemēram, dalību marionešu valdībās). Kā uzsver autors, šeit ir runa par ideāltipiem, jo reālās sadarbības formas bija daudz komplicētākas un daudzveidīgākas.

KOLABORĀCIJA/KOLABORACIONISMS LATVIJAS HISTORIOGRĀFIJĀ

Kolaborācijas/kolaboracionisma problemātika Latvijas historiogrāfijā ir vairāk aplūkota vācu okupācijas perioda pētniecībai veltītos darbos. Šeit var minēt Andrieva Ezergaiļa, Kārļa Kangeras, Antonija Zundas, Ineses Dreimanis u.c. autoru darbus.²⁰ Jāatzīmē, ka Kārlis Kangeris un Antonijs Zunda savās publikācijās sniedz gan ieskatu, kā kolaborācija un kolaboracionisms tiek traktēti historiogrāfijā, gan arī mēģina konceptualizēt šo jēdzienu lietošanu Latvijas gadījumā. K. Kangeris iestājas pret vienpusīgiem latviešu sadarbības vērtējumiem ar nacistiem kā “brīvprātīgo kolaborantu/darītāju tautu”, jo “notikumu cēloņi un indivīdu rīcības motīvi ir jāizskaidro, kā arī jāraksturo tālaika sabiedrības ētika, valdošie uzskati, normas un tiesiskā sistēma”.²¹ Šajā kontekstā par vienu no galvenajiem pētniecības jautājumiem viņš izvirza valststiesiskā jautājuma izpēti – kā juridiskā aspektā, tā arī mēģinot izpētīt, kā situāciju izprata Latvijas iedzīvotāji vācu okupācijas laikā. A. Zunda arī uzsver, ka izvērtējamus procesus nedrīkst izdalīt no apskatāmā laika konteksta un ka “Latvijā salīdzinājumā ar citām Rietumeiropas okupētajām valstīm pastāvēja liela atšķirība starp nodevību, brīvprātīgu, pilnīgu, beznoteikumu sadarbību un taktisko, t.sk. piespiedu kolaborāciju”.²²

Ideju par taktisko kolaborāciju vairākās publikācijās tālāk ir attīstījis Inesis Feldmanis. Viņa skatījumā kolaborācijas jēdziena izmantošana ir problemātiska Latvijas gadījumā, jo Latvijas valsti bija iznīcinājusi Padomju Savienība jau 1940. gadā, savukārt prasīt, lai iedzīvotāji izjustu lojalitāti pret padomju valsti, nav nekāda pamata. Tādēļ “kolaborācijas jēdziens tomēr nav īsti piemērots un atbilstošs vietējo iedzīvotāju darbības raksturošanai valstīs, kuras bija pārdzīvojušas vairākas okupācijas”.²³ Termina “kolaborācija” lietošana būtu pamatota tikai tad, ja mēs varētu pierādīt, ka noteiktu iedzīvotāju grupu darbība bija vērsta nevis pret Latvijas PSR, bet gan pret Latvijas Republiku vai latviešu tautas interesēm. Tomēr vienlaikus I. Feldmanis pieļauj, ka var lietot jēdzienu “taktiskā kolaborācija”, lai apzīmētu sadarbību ar vācu okupācijas varu, kuras mērķi “tā vai citādi atbilda latviešu tautas interesēm”, turklāt viņš aicina apspriest jautājumu, vai taktisko kolaborāciju nevarētu uzskatīt par “noteiktu pretošanās kustības formu”.²⁴ Tādējādi “taktiskā kolaborācija” tiek izvirzīta nevis kā kolaborācijas forma, bet gan kā jēdziens, kas ir līdzvērtīgs terminiem “kolaborācija” un “kolaboracionisms”. Savukārt par kolaboracionistiem I. Feldmaņa skatījumā varētu dēvēt “tos latviešus, faktiski kriminālnoziedzniekus, kas palīdzēja vāciešiem īstenot holokaustu”.²⁵ Runājot par atšķirībām starp kolaborāciju un kolaboracionismu, I. Feldmanis kolaborāciju traktē kā “vienkāršu sadarbību ar okupācijas varu, no kuras nevar izvairīties neviena okupēta tauta”, bet ar kolaboracionismu viņš saprot “nodevīgu sadarbību, kas ir pretēja attiecīgās tautas interesēm”.²⁶

Arī Andrievs Ezergailis apšaubā kolaborācijas koncepta pielietojamību Austrumeiropā un Latvijā. Viņa spriedumi balstās uz izpratni par kolaborāciju kā valstisku apsvērumu rosinātu darbību. A. Ezergailis pilnīgi pamatoti norāda, ka vācu okupācijas laikā bija latvieši, kas mēģināja piedāvāt sadarbību nacistiem ar mērķi atjaunot Latvijas valstiskumu kaut vai ļoti apcirptā veidā (Viktors Deglavs, Aleksandrs Plensners, Alfrēds Valdmanis), taču šie piedāvājumi tika noraidīti, jo nacisti nebija gatavi runāt par Latvijas valstiskumu nekādā formā.²⁷

Jāatzīmē arī, ka kolaborācijas problemātikai bija ļoti liela vieta 2009. gadā Rīgā notikušajā konferencē “Okupācija, kolaborācija,

pretošanās: vēsture un vēstures uztvere”. Neskatoties uz viedokļu sadursmēm, kas tajā izskanēja,²⁸ kolaborācijas konceptualizācijas problēmas joprojām nav kļuvušas par diskusiju objektu.

Šīs diskusijas īsu un koncentrētu kopsavilkumu ir devis Uldis Neiburgs, kurš norāda, ka daži autori arī izvirza jautājumu, kādēļ sadarbība ar vācu okupantiem būtu ja ne slavējama, tad attaisnojama un saprotama, bet sadarbība ar PSRS – viennozīmīgi nosodāma, neiedziļinoties vēsturiskajā kontekstā un šo cilvēku motivācijā. Tādēļ viņš uzskata, ka būtu vairāk jādiskutē par atšķirībām starp “piedāvātu un uzspiestu kolaborāciju; pretrunas starp sadarbības motīviem, mērķiem un rezultātiem; mijiedarbība starp okupācijas smagumu, ilgumu un kolaborācijas dziļumu; saikne starp sadarbības vērienu, sekām, atbildību un citi jautājumi”.²⁹

Runājot par kolaborāciju padomju okupācijas posmā, mēģinājumu konceptualizēt sadarbības problemātiku ir vēl mazāk. Jāatzīmē Ilgas Kreituses piedāvājums sākt diskusiju par to, kas būtu jāuzlūko par kolaboracionismu 1940. gada jūnija–jūlija situācijā. Viņa definē kolaboracionismu kā nodevīgu sadarbību ar okupantiem, taču norāda arī uz neskaidrībām par to, kāda sadarbība būtu uzskatāma par nodevīgu, kā arī izvirza jautājumu, vai tikai tiešā sadarbība ar okupantiem būtu jāvērtē kā kolaboracionisms vai arī ir jārunā par “netiešo līdzdalību, pakļaujoties okupācijas varas diktātam, nemēģinot paust citu viedokli, saglabājot savu ieņemamo posteni un tēlu sabiedrības acīs”.³⁰ I. Kreituse neizvirza jautājumu, vai pastāv atšķirības starp kolaborāciju un kolaboracionismu.

Šādu atšķirību būtībā nesaskata arī Ritvars Jansons. Viņš uzskata, ka “par kolaborāciju var runāt gadījumā, ja šīs personas gan nacistu, gan komunistu okupācijas periodā bijušas iesaistītas masveida represiju realizēšanā pret savas valsts pilsoņiem”.³¹ Tādējādi kolaborācijas spektrs tiek ļoti sašaurināts.

Citi autori ir skeptiski par kolaborācijas/kolaboracionisma jēdziena piemērošanas produktivitāti padomju režīma pētniecībai. Tā S. Lasmane un D. Bērziņš uzskata, ka ir “nepieciešams kritiski uzlūkot centienus vienādot vācu okupācijas kolaboracionisma pieredzi ar padomju kolonizāciju un sadarbību pusgadsimta garumā. Kolaborā-

cijas kopaina un konteksts katrā valstī veidojās atšķirīgi, tādēļ individuāli jāizvērtē katras konkrētas valsts kolaborācijas saturs, būtība un ietekme.”³²

Tādējādi kolaborācija kā padomju, tā vācu okupācijas periodā izraisa pretrunīgu reakciju, lai gan tas notiek zināmā mērā atšķirīgu apstākļu dēļ. Viens apstāklis, kas ietekmē pētījumus par sadarbību ar nacistiem, ir tas, ka attiecībā uz Latviju, tāpat kā citām Austrumeiropas valstīm, kolaborācijas jēdziens ir ticis plaši lietots padomju historiogrāfijā, lai parādītu, ka latvieši bija “Hitlera brīvprātīgie slepkavas” (*Hitler's willing executioners*), lietojot Deivida Goldhāgena pazīstamās grāmatas metaforu, un šajā politiskajā kontekstā tas tiek lietots joprojām literatūrā, kuru producē padomju historiogrāfijas turpinātāji Latvijā, kā arī nereti Rietumu publicistikā. Otrs iemesls ir saistīts ar vēsturisko kolaborācijas kontekstu, kas t.s. Molotova–Ribentropa pakta zonā būtiski atšķīrās no tā, kas bija Rietumeiropā. Baltijas valstu gadījumā padomju agresīvās darbības rezultātā nacionālās valstis tika iznīcinātas pirms nacistiskās Vācijas agresijas, savukārt padomju režīma politika 1940.–1941. gadā un cerības uz nacionālā valstiskuma atjaunošanu kara rezultātā lielā mērā izskaidro latviešu, lietuviešu un igauņu sadarbību ar nacistiem. Tas neizbēgami rosina abu režīmu salīdzinājumu un “mazākā ļaunuma” problēmu – pieeju, kas izraisa aizdomas par mēģinājumiem izvirzīt priekšplānā komunistisko režīmu noziegumus, lai attaisnotu vai arī mazinātu nacisma ļaundarības un sadarbību ar to.

Rezumējot viedokļus par kolaborācijas/kolaboracionisma jēdzienu lietošanu vācu un padomju okupācijas pētniecībai Latvijā, tos var definēt šādi:

- 1) vairums pētnieku vai nu nesaskata atšķirību starp kolaborāciju un kolaboracionismu, vai arī ir tendēti traktēt kolaborāciju kā plašu sadarbību, kas ietver visplašāko iedzīvotāju loku;
- 2) pastāv skepse jautājumā par to, vai šos jēdzienus vispār var lietot Latvijas gadījumam un vai tos var lietot kā vācu, tā padomju okupācijas pētniecībā, ņemot vērā pēdējās ilglaicīgumu;

- 3) kolaborācijas/kolaboracionisma spektrs vai nu tiek attiecināts uz praktiski visiem iedzīvotājiem (īpaši padomju okupācijas gadījumā), vai arī reducēts uz atsevišķām personībām un samērā šaurām grupām (represijās tieši iesaistītie).

Tas liek atbildēt uz jautājumu, vai vispār ir nepieciešams lietot šo jēdzienu un vēl jo vairāk pētīt kolaborāciju kā parādību. Domāju, ka vajag, un tieši tādēļ, ka tā ir sarežģīta un neviennozīmīga parādība. Kolaborācija liek mums uzdot jautājumu par robežu, kas atdala konformismu vai arī to, ko Viši kontekstā franču vēsturnieki sauc par *attentisme* (nogaidīšanas politika), no tiešas iesaistīšanās okupācijas varas interešu realizācijā, kas padara taktiskus lēmumus par stratēģiskiem utt. Var pieļaut, piemēram, ka Augusta Kirhenšteina piekrišanu kļūt par padomju marionešu valdības ministru prezidentu noteica godkāre, naivitāte vai arī neizmaksātie vekseļi,³³ respektīvi, tīri taktiski apsvērumi, taču rezultātā viņa lēmums izrādījās stratēģisks, jo tas padarīja viņu par fasādes personību Latvijas valsts iznīcināšanā un vienu no galvenajiem kolaboracionistiem. Mums ir arī tādas personības kā Eduards Berklavs – 1940. gadā dedzīgs idejisks kolaboracionists, kas apsveica Latvijas valsts iznīcināšanu, bet mūža nogalē tikpat dedzīgs nacionālists, kam bija vērā ņemami nopelni neatkarības atjaunošanā. Attiecībā uz vācu okupācijas laiku un latviešu dalību holokaustā joprojām nerimst diskusijas ap Herbertu Cukuru – kas viņš bija kā personība, un kas viņš bija patiesībā – nacionālais varonis vai viena no galvenajām personām holokaustā Latvijā.³⁴ Tie ir tikai daži piemēri, taču tie liecina, ka ir kāda robeža, aiz kuras sadarbība ar padomju varu vai arī nacistiem kļūst par ko vairāk nekā vienkāršiem kontaktiem vai piespiedu sadarbību, un vēsturnieku uzdevums ir pētīt, kādi attiecīgā laikposma apstākļi, idejas, priekšstati noteica to, ka tie vai citi indivīdi vai arī sabiedrības grupas pārkāpa šo robežu, kāpēc viņi to darīja – idejisku, pragmatisku vai taktisku apsvērumu dēļ, un kāda bija viņu uzskatu un darbības evolūcija.

Reducējot sadarbību ar padomju un nacistu režīmiem uz nelielu kolaboracionistu saujīņu (Viktors Arājs, Augusts Kirhenšteins, Vilis Lācis utt.) vai arī uz cilvēkiem, kas nenoliedzami kalpoja okupantu interesēm (VDK darbinieki un slepenie ziņotāji), mēs varam uztvert

kolaborāciju kā kaut ko tādu, kas nekādi neattiecas uz sabiedrību kopumā. Tomēr tādā gadījumā mēs izvairāmies atbildēt uz daudziem jautājumiem gan par sabiedrības stāvokli un noskaņojumu, gan par politiskās un intelektuālās elites lomu sabiedrībā.

Jāatzīmē tendence, kas raksturīga kā Baltijas, tā arī citu Centrālās un Austrumeiropas vēsturnieku darbiem, – kolaborācija tiek pretstatīta pretestībai, ar tendenci samazināt sadarbības apmērus (kā vācu, tā arī padomju režīma gadījumā), bet paplašināt pretošanās mērogius. Kā norāda Kaspars Zellis, runājot par padomju okupācijas konceptu Latvijā, ja mēs visi esam okupācijas upuri, varam “novelt līdzatbildību par neseno vēsturi uz t.s. “okupantiem” – respektīvi, no PSRS iebraukušajiem imigrantiem”.³⁵ Lielā mērā te izpaužas upura sindroms un nevēlēšanās iedziļināties apstākļos, kas veicināja un noveda pie kolaborācijas, kā arī atzīt, ka tā bija daudz plašāka, nekā mums to gribētos.

Lai pārvarētu šo situāciju, būtiski ir skaidrāk definēt kolaborācijas/kolaboracionisma konceptus, kā arī to pielietojamību noteiktu parādību un laikposmu pētniecībai, respektīvi, izvirzīt noteiktus kritērijus jeb “mērijumus”, kā to formulējis Gatis Krūmiņš,³⁶ kas palīdzētu padarīt saturīgākas diskusijas par sadarbību ar svešām varām.

KOLABORĀCIJA/KOLABORACIONISMS LATVIJĀ – KLASIFIKĀCIJA UN KRITĒRIJI

Jāpiekrīt tiem pētniekiem, kas uzskata, ka kolaborācijas/kolaboracionisma pētniecībā tieši salīdzinājumi ar citu valstu pieredzi nav auglīgi. Latvijas situācijā Otrā pasaules kara laikā, piemēram, ir ļoti maz kopīga ar Franciju Viši režīma laikā. Arī analogijas ar Austrumeiropas valstīm, piemēram, Poliju vai arī Latvijai daudz līdzīgākajām Igauniju un Lietuvu, var būt maldinošas. Taču teiktais nenozīmē, ka kolaborācijas/kolaboracionisma formu klasifikācija, kas ir izstrādāta citām vēsturiskajām situācijām, principā nebūtu lietojama. No šā viedokļa šķiet, ka S. Hofmana klasifikācija ir aktuāla un izmantojama arī Latvijas gadījumā.

Vadoties no S. Hofmana klasifikācijas, atšķirība starp kolaborāciju un kolaboracionismu ir būtiska. Pirmajā gadījumā runa ir par

sadarbību, kuras motivācija balstās uz patriotiskiem motīviem. Te jāuzsver, ka patriotiski motīvi automātiski nenozīmē, ka šāda sadarbība būtu “laba”, tā varēja būt izejas meklēšana bezizejas situācijā, sadarbība ar “mazāko ļaunumu” (tomēr apzinoties, ka tas ir ļaunums), tā varēja arī balstīties uz maldiem un nepareiziem pieņēmumiem (lai gan tā laika cilvēkiem tie varēja šķist ļoti racionāli un pamatoti apsvērumi).

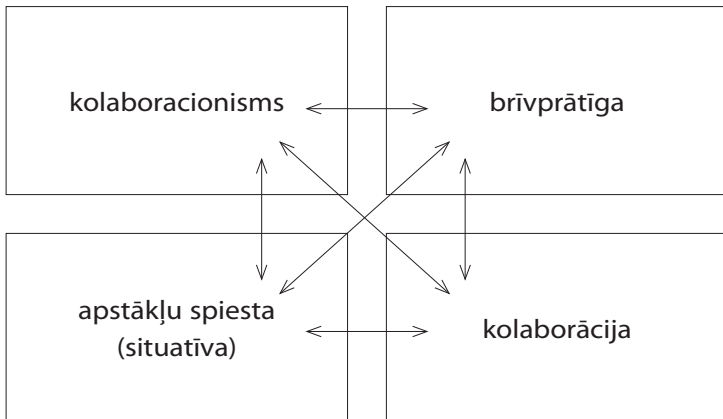
Kolaboracionisma gadījumā motivācija arī ir saistīta ar neatkarīgo valstiskumu. Tā var izrietēt no neapmierinātības ar nacionālo valsti, tās iekārtu, ideoloģiju un labāka parauga saskatīšanu iekarotājās valsts iekārtā. Padomju propaganda, piemēram, priekšplānā izvirzīja PSRS sociālā modeļa priekšrocības, to, ka tā ir “strādnieku un zemnieku valsts”, un tas bija apstākļi, kas būtiski ietekmēja daudzu Latvijas kreisi noskaņoto aktīvistu prātus 1940. gadā.

Nevar noliegt *Pērkonkrusta* dalībnieku ideoloģijas sakritību ar nacistiem gan tajos punktos, kas attiecās uz politisko iekārtu, gan arī antisemitisma ziņā. Kā norāda Andrievs Ezergailis, viņu ieguldījums holokaustā “nebija tieši ebrejus nogalināt, bet nogalināšanu pieprasīt, attaisnot to nāvi Latvijas sabiedrības acīs”³⁷

Runājot par ideoloģisko kolaboracionismu, nav iemesla uzskatīt, ka vienmēr ideoloģiskajiem uzskatiem un simpātijām ir pilnībā jāsakrīt. Arī *Pērkonkrusta* un nacistu ceļi šķīrās valstiskuma jautājumā un attieksmē pret latviešu lomu Latvijas pārvaldē. Lozungs “Latviju latviešiem” nekādi nebija savienojams ar nacistu plāniem. Tāpat arī runājot par sociāldemokrātu sadarbību ar padomju režīmu, nav pamata likt vienlīdzības zīmi starp viņiem un komunistiem (ar iespējamu izņēmumu dažu kreiso sociāldemokrātu gadījumā) ideoloģiskā ziņā, vēl jo vairāk padomju režīms nekad neuzskatīja sociāldemokrātus par “savējiem”, tomēr viņu sadarbība ar padomju varu galā kalpoja okupantu interesēm.

Savtīgā kolaboracionisma gadījumā runa ir drīzāk par vienaldzību pret valsti un tās interesēm. Ja runājam, piemēram, par Arāja komandas locekļiem, tad ir skaidrs, ka viņi jātraktē kā kolaboracionisti, lai gan viņu vidū bija dažādi cilvēki, kurus pēc motivācijas var klasificēt gan kā iztapīgos kolaboracionistus (kuru acīmredzot bija vairāk³⁸), gan arī ideoloģiskos kolaboracionistus.

KOLABORACIONISMA UN KOLABORĀCIJAS MIJIEDARBĪBA

Avots: Autores veidots attēls

Kā jau teikts iepriekš, robeža starp kolaborāciju un kolaboracionismu var būt visai izplūdusi (sk. attēlu), turklāt pirmā var pāraugt otrajā un otrādi. Kolaboracionisms mīl maskēties aiz patriotiskiem saukļiem, bet tas nenožīmē, ka kolaboracionistiem nevarētu būt arī patriotiska motivācija. Tomēr abos gadījumos **attieksme pret nacionālo valstiskumu ir galvenais kritērijs, pēc kura mēs varam identificēt kolaborāciju un kolaboracionismu un kas ļauj definēt atšķirību starp šīm sadarbības formām.**

Atšķirība starp kolaborāciju un kolaboracionismu, kā arī nacionālā valstiskuma kritērijs ļauj novilkt skaidrāku līniju, piemēram, starp Kārli Ulmani un Vili Lāci. Lai kā mēs kritizētu K. Ulmaņa darbības 1940. gada jūnijā un jūlijā, tās izraisīja centieni saglabāt Latvijas valsti, kaut vai t.s. Mongolijas variantā. Ja viņa aprēķini bija kļūdaini, tad to noteica cilvēciski un politiski maldi, nevis ļaunprātība un tišs nodoms kaitēt valstij. Tādējādi K. Ulmanis būtu uzskatāms par kolaborantu, bet ne kolaboracionistu. Viļa Lāča gadījumā sadarbība bija acīmredzami brīvprātīga.³⁹ Cik lielā mērā to noteica ideoloģija vai arī citi apsvērumi (varaskāre, godkārība), ir grūti pateikt, taču izejas punkts un attieksme pret Latvijas valsti bija diametrāli pretēji un ļauj

viņu skaidri ierindot starp kolaboracionistiem, vēl jo vairāk tādēļ, ka turpmākajā V. Lāča darbībā nekas neliecina, ka viņš būtu mēģinājis izrauties no šīs kalpības.

Kā jau teikts, Latvijas vēsturnieku darbos nereti nacionālais valstiskums tiek aizstāts vai arī tiek lietots tam kā sinonīms “latviešu tautas intereses”. Tomēr mēs šajā kontekstā varam runāt par latviešu tautas interesēm tikai vienā gadījumā – latviešu tautas interesēs ir Latvijas valsts pastāvēšana, jo tikai valstiskais satvars nodrošina nācijas kultūras un valodas saglabāšanos un attīstību. Jāuzsver, ka šis formulējums neietver sevī kaut kādu ideoloģisku prezumpciju. Priekšstati par to, kādam jābūt nacionālajam valstiskumam, kā pie tā nonākt un kā to aizsargāt, var atšķirties pietiekami plašā politiskā spektrā, taču Latvijas valsts kā vērtība, bet ne piederība ideoloģiskā spektra labajai vai kreisajai pusei ir kritērijs, kas var ļaut klasificēt tās vai citas darbības kā kolaborāciju/kolaboracionismu. Kas attiecas uz latviešu tautas interesēm, visos citos gadījumos tās būtībā nav iespējams noformulēt, dažādas politiskās un sociālās grupas tās var traktēt diametrāli pretēji.

Saprotams, ka, analizējot dažādu personību un sabiedrības grupu attieksmi pret padomju okupāciju 1940. gada jūnijā un jūlija sākumā, valstiskuma kritērijs ir samērā skaidrs un viegli pielietojams. Attieksmju skalu ir diezgan viegli izveidot – no komunistu bezierunu gatavības iznīcināt Latvijas valsti kā sava veida vēsturisku pārpratumu līdz sociāldemokrātu (okupācijas sākuma posmā) pieviltajām cerībām atjaunot demokrātisku Latviju, kā arī daudzu politiskās, administratīvās, ekonomiskās un militārās elites pārstāvju neveiksmīgajiem mēģinājumiem saglabāt to, kas vēl glābjams.

Sarežģītāks ir jautājums par vācu okupācijas laiku, tomēr arī šajā gadījumā pietiekami skaidri saskatāms, ka jautājums par to, vai sadarboties vai ne, vai arī cik tālu iet sadarbībā ar vācu okupācijas varu, lielā mērā – ja ne pat pārsvarā – bija saistīts ar Latvijas valstiskuma atjaunošanas problēmu. Pilnībā jāpiekrīt A. Ezergailim, ka sadarbība ar vācu okupācijas varu šajā aspektā bija neizbēgami ļoti ierobežota, jo nacisti bija ieinteresēti patriotiskā motivācijā tikai tiktāl, ciktāl to varēja izmantot savās interesēs. Nacisti bija ieinteresēti kolaboracio-

nismā, bet ne kolaborācijā. Šajā ziņā nacistu politika pilnībā sakrita ar padomju režīma attieksmi. Padomju okupācijas pirmajās nedēļās Latvijas pilsonisko aprindu un sociāldemokrātu piedāvātā sadarbība faktiski netika akceptēta, tā tika izmantota, lai manipulētu ar sabiedrību. Turpmākajā laikposmā vienīgā akceptētā sadarbība bija kolaboracionisms.

Ne katra sadarbība ir kolaborācija/kolaboracionisms. Totalitāro režīmu (un arī cita veida okupācijas) apstākļos cilvēki ļoti bieži nevar izvēlēties, vai sadarboties vai nesadarboties ar okupētājvalsti. Latvijas gadījumā jāņem arī vērā, ka nepastāvēja trimdas valdība vai kādas citas organizācijas, kas būtu pietiekami ietekmīgas, lai varētu regulēt iedzīvotāju uzvedību. Polijā, kur Otrā pasaules kara laikā pastāvēja trimdas valdība un spēcīga nacionālās pretošanās kustība, kā atzīmē poļu vēsturnieks Pjotrs Madajčiks, zinātniskajās un sabiedriskajās diskusijās attiecībā uz vācu okupāciju pastāv skaidrs nodalījums starp “okupantiem”, “nodevējiem” un “pretošanās kustību”, taču tā tas nav attiecībā uz padomju varu. Arī Polijas valsts institūcijām Otrā pasaules kara laikā šajā ziņā bija problēmas, un “nosacījumi, kas patriotiski noskaņotiem poļiem bija jāievēro vācu un padomju okupācijas apstākļos, atšķirās”.⁴⁰

Būtisks ir jautājums par to, kas ir kritērijs, lai varētu atdalīt kolaborāciju/kolaboracionismu no sadarbības, kā “izmērīt” sadarbības pakāpi.⁴¹ Katrīnas Reiheltes formulējums “cik intensīvi kolaborants atbalsta okupētāja intereses”⁴² var būt pieturas punkts, taču tas palīdz tikai lielos vilcienos (turklāt tikai kolaboracionisma gadījumā), un šādi mērījumi neizbēgami “grēko” ar zināmu nosacītību.

Tomēr pastāv atšķirības politiskās atbildības līmenī. Tādējādi par kolaborāciju/kolaboracionismu mēs varam runāt saistībā ar darbībām, kam ir politisks raksturs vai arī politiskas sekas.

Arī šajā gadījumā varam runāt par dažādu atbildības pakāpi. Jāpiekrīt G. Krūmiņam, ka nevar likt vienlīdzības zīmi starp skolotāju, kas mācīja korī dziesmas par Staļinu, un partijas nomenklatūras darbinieku.⁴³ Tāpat pastāv atšķirības starp sadarbību ar padomju varu 40. gados un, piemēram, 70. gados.

Kopumā varētu teikt, ka **kolaborācija/kolaboracionisms ir iespējami tad, kad neatkarīga valsts vēl pastāv kaut kādā formā vai arī pastāv cerības/iespēja, ka tās neatkarību ir iespējams atjaunot.** Latvijas gadījumā tas nozīmē, ka par kolaborāciju mēs varam runāt Otrā pasaules kara laikā un, iespējams, kādu laiku pēc kara – līdz 50. gadu otrajai pusei. Pēckara vēstures pētniecība ļauj izdarīt secinājumu, ka uzvedības stratēģijas vēl joprojām visai būtiski ietekmēja cerības vai apsvērumi par iespējamu Latvijas valstiskuma atjaunošanu. Tie lielā mērā atspoguļoja vēlmju domāšanu (tāpat kā vācu okupācijas laikā), tomēr tie pastāvēja. Cerības zuda 50. gadu otrajā pusē, kad Padomju Savienības nostiprināšanās Austrumeiropā pēc Ungārijas sacelšanās apspiešanas un kompromisa ar Polijas komunistisko valdību parādīja, ka uz Rietumu palīdzību nav ko cerēt un ka Latvijas atrašanās PSRS sastāvā *de facto* tiek paciesta, lai gan ASV un vairums citu Rietumu valstu to neatzina *de jure*. Tas mainīja arī sabiedrības uzvedības stratēģijas, vismaz tādā ziņā, ka Latvijas valsts atjaunošanās vairs nevarēja būt uzvedības atskaites punkts. Zināmas sadarbības formas ar padomju režīmu joprojām liela daļa, ja ne vairums sabiedrības neakceptēja, tomēr bija skaidrs, ka *attentisme* vairs nav labākā stratēģija.

Atšķirībā no Francijas vai Polijas Otrā pasaules kara laikā, kad pastāvēja valdības (Francijas gadījumā Viši valdība un de Golla valdība Londonā, Polijas gadījumā – trimdas valdība Londonā), kas pretendēja uz leģitimitāti, Latvijas gadījumā trimdas valdības nebija. Latvijas valsts turpināja pastāvēt, bet kā ideja, nevis materiāls faktors. Akcenti pārvirzījās arī tādā ziņā, ka priekšplānā izvirzījās cits jautājums – latviešu tautas izdzīvošana (fiziskā izdzīvošana, valodas un kultūras saglabāšana), tās pozīcijas republikas pārvaldē un ekonomikā. Šos mērķus nevarēja īstenot, nesadarbojoties ar varu, taču šo sadarbību ir neproduktīvi pētīt kolaborācijas koncepta ietvaros.

Tomēr lojalitātes jautājums pret valsti atkal aktualizējās līdz ar Latvijas Tautas frontes Domes valdes 1989. gada 31. maija aicinājumu un sevišķi pēc 1990. gada 4. maija deklarācijas – līdz pilnīgai neatkarības atgūšanai 1991. gada augustā. Latvijas valsts pastāvēšana kļuva par realitāti, sasniedzamu mērķi. Tādēļ kopš šā laika atkal va-

ram runāt par kolaborāciju (un kolaboracionismu), jo attieksme pret valstiskās neatkarības atjaunošanu kļuva par noteicošo kritēriju Latvijas iedzīvotāju un latviešu politiskās uzvedības vērtējumā. Latvijas Tautas frontes politiķiem, kas iestājās par neatkarības atjaunošanu, tādā vai citādā veidā nācās sadarboties ar Padomju Savienības vadību, lai panāktu savu mērķu īstenošanu.

Pilnīgi pamatots ir poļu vēsturnieka Mareka Klecela novērojums par to, ka padomju vara "akceptēja un provocēja visplašāko kolaborāciju, pieprasīja vispārēju kolaborāciju komunisma, internacionālisma, patriotisma (bet padomju) vārdā".⁴⁴ Nacisti necentās integrēt savā politiskajā sistēmā noteiktas sabiedrības grupas, piemēram, ebrejus, bet pārējiem iedzīvotājiem saglabājās zināmas iespējas izvairīties no tiešas ideoloģiskas vai politiskas sadarbības, lai gan tas ne vienmēr bija vienkārši. Padomju varas gadījumā (it sevišķi Staļina laikā) kaut kādas ideoloģiskas vai politiskas autonomijas iespējas praktiski nepastāvēja. Lai gan bija atsevišķi indivīdi vai grupas (piemēram, reliģiskās kopienas), kas centās šādu autonomiju uzturēt, valsts tos tādā vai citādā veidā kontrolēja. Turklāt jāņem vērā arī laika faktors. Viena lieta ir sadarbība ar okupācijas varām ekstrēmā situācijā, kara laikā, pavisam kas cits – miera laikā stabila politiskā režīma apstākļos.

Nacionālais valstiskums kā kritērijs, kā sava veida lakmusa papīriņš ļauj garo padomju režīma periodu sadalīt sīkākos posmos un padarīt kolaborācijas/kolaboracionisma pētniecību pēckara gados fokusētāku, ņemot vērā gan izmaiņas režīma politikā, gan arī sabiedrības noskaņojumā (sk. tabulu). Tabulā iekļauto vēsturisko posmu hronoloģiskās robežas ir nosacītas. Tā kā dažādos vēstures posmos atsevišķas sadarbības formas ir izteiktākas nekā citas, tabulā ir mēģināts tās vai citas kolaborācijas/kolaboracionisma formas klātesamību un intensitāti atzīmēt ar "jā" vai "daļēji". Šāds sadalījums neizbēgami ir diezgan nosacīts, jo jāņem vērā, ka arī, piemēram, 1940.–1941. gadā situācija 1940. gada jūnija otrajā pusē kardināli atšķīrās no situācijas pēc Latvijas aneksijas.

KOLABORĀCIJAS/KOLABORACIONISMA FORMAS LATVIJĀ
VĒSTURISKĀ PERSPEKTĪVĀ

Sadarbības forma	Politiskās uzvedības motivācija	1940–1941	Vācu okupācija	40. gadu vidus–50. gadu 2. puse	1989–1991
Kolaborācija	<i>raison d'état</i>				
piespiedu	minimāla sadarbība, lai saglabātu/atjaunotu valsti	jā	jā	nē	daļēji
brīvprātīga	izmantot izdevību, pieslieties stiprākajam	?	jā	nē	nē
Kolaboracionisms	brīvprātīga pakļaušanās ārējas varas interesēm				
ideoloģiskais	ideoloģijas un režīma pievilcība	jā	daļēji	jā	jā
pakalpīgais	savtīgums	jā	jā	jā	?

Avots: Autores sastādīta tabula

SECINĀJUMI

Literatūras apskats liecina, ka kolaborācijas/kolaboracionisma problemātikas pētniecībā Latvijā būtiska problēma ir neskaidrs un pretrunīgs terminu lietojums, kā arī neskaidrības jautājumā par to, kādos gadījumos vispār var lietot šos terminus. Šīs problēmas izpaužas vācu okupācijas perioda pētniecībā, taču visvairāk – mēģinājumos attiecināt šos konceptus uz padomju režīmu. Tas izvirza nepieciešamību skaidrāk formulēt terminus, kā arī radīt konceptu, kas atbilstu Latvijas vēsturisko apstākļu specifikai.

Balstoties uz S. Hofmana 1968. gadā izvirzīto klasifikāciju, rakstā tiek pamatota nepieciešamība atšķirt kolaborāciju no kolaboracio-

nisma. Pirmajā gadījumā sadarbības pamatā ir patriotiski motīvi, centieni saglabāt valsts suverenitāti vai arī to atjaunot kaut minimālā apjomā. Otrajā gadījumā sadarbību motivē ideoloģiski vai arī savtīgi apsvērumi. Kā kolaborācijas, tā arī kolaboracionisma gadījumā runa ir par darbībām, kam ir politisks raksturs vai sekas. Galvenais kritērijs, kas ļauj identificēt to vai citu darbību kā kolaborācijas/kolaboracionisma izpausmi, ir attieksme pret nacionālo valstiskumu. Kolaborācijas gadījumā motivācija ir saglabāt vai atjaunot valsti. Kolaboracionisma gadījumā motivācijas spektrs var būt daudz plašāks. Ideoloģiskais kolaboracionisms vēlas pārņemt okupētājvalsts ideoloģisko un sociāli politiskās iekārtas modeli, sagraut Latvijas valsti vai arī (Atmodas laikā) saglabāt Latvijas PSR Padomju Savienības sastāvā. Savtīgais kolaboracionisms ir vienaldzīgs pret valstiskumu, lai gan var izmantot patriotiskus lozungus.

Nacionālais valstiskums kā kritērijs ļauj izdalīt Latvijas vēsturiskās attīstības posmus, kuros ir produktīvi pētīt kolaborācijas/kolaboracionisma problēmu: pirmā padomju okupācija 1940.–1941. gadā, vācu okupācija, 40. gadu vidus – 50. gadu otrā puse, 1989.–1991. gads.

ATSAUCES

- ¹ Sk., piemēram: Ilmārs Šlāpins (2003). Sirdsapziņas noplēšamais talons. *Rīgas Laiks*, aprīlis; Gunita Nagle (2003). Nepieradināmais Ojārs Vācietis. *Diena*, 11.04.2003.; Elita Veidemane (2008). “Lieciet beigtam Matisonam mieru!”. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 24.10.2008.; S. Lasmane, D. Bērziņš (2014). Pakļaušanās paradums un pretošanās. No: Vilis Lācis. *Ceļojums uz Norieta pilsētu*. Rīga: Divpadsmit, 291.–303. lpp.
- ² Sk., piemēram: Gustavs Strenga (2007). Kolaboracionisms un kolektīvā amnēzija. *politika.lv*, 07.08.2007.; Aija Cālīte (2011). Latvieši un kolaboracionisms: jautājumu vairāk nekā atbilžu. *Latvijas Vēstneša* portāls, 14.11.2011.
- ³ Strenga. Kolaboracionisms un kolektīvā amnēzija.
- ⁴ Norman Davies (2006). *Europe at War. 1939–1945: No simple victory*. Basingstoke and Oxford: Macmillan, p. 378.
- ⁵ John A. Armstrong (1968). Collaborationism in World War II: The Integral National Variant in Eastern Europe. *The Journal of Modern History*, 40 (3), September, p. 396.

- ⁶ Stanley Hoffmann (1968). Collaborationism in France during World War II. *The Journal of Modern History*, 40 (3), September, p. 376. Pieejams: <http://www.jstor.org>.
- ⁷ Lasmane, Bērziņš. Pakļaušanās paradums un pretošanās, 291. lpp.
- ⁸ Julian Jackson (2001). Introduction: Historians and the Occupation. In: *The Dark Years 1940–1944*. Oxford, etc.: Oxford University Press, Kindle edition.
- ⁹ Olivjē Vījorka (2010). Otrā pasaules kara piemiņa Francijā (1945–2007). No: *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī Rīgā*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 76. lpp.
- ¹⁰ Barbara Will (2011). *Unlikely Collaboration: Gertrude Stein, Bernard Fay, and the Vichy Dilemma*. New York: Columbia University Press.
- ¹¹ Julian Jackson (2001). Chapter 9. Collaborationism. In: *The Dark Years 1940–1944*. Oxford, etc.: Oxford University Press, Kindle edition.
- ¹² Igor' Ermolov (2013). *Pod znamenami Gitlera: Sovetskie grazhdane v soiuze s natsistami na okkupirovannykh territoriiakh RSFSR v 1941–1944 gg.* Moskva: Veche.
- ¹³ Boris Kovalev (2009). *Kollaboratsionizm v Rossii v 1941–1945 gg.: tipy i formy*. Velikii Novgorod.
- ¹⁴ Sk., piemēram: Laine Randjārv (2013). Intellectual Occupation and Collaborationism in the Cultural Life of Estonia: Reflected in the Epistolary Communication between Tuudur Vettikand Roland Laasmae. *TRAMES*, 17 (67/62), pp. 3–34. Pieejams: http://www.eap.ee/public/trames_pdf/2013/issue_1/Trames-2013-1-3-34.pdf.
- ¹⁵ PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par soda mēriem vācu fašistiskajiem ļaundariem, kuri vainīgi padomju civiliedzīvotāju un gūstā kritušo sarkanarmiešu nogalināšanā un spīdzināšanā, spiegiem, dzimtenes nodevējiem no padomju pilsoņu vidus un viņu atbalstītājiem. Publicēts grāmatā: Rudīte Viksne, Kārlis Kangeris (red.) (1999). *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā, 1940–1986: Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 970. lpp.
- ¹⁶ Sk.: Antonijs Zunda (2007). Kolaborācija vācu okupētajā Latvijā: nostādes vēstures literatūrā. No: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1956. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2001. gada pētījumi*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 145. lpp.
- ¹⁷ Hoffmann. Collaborationism in France, pp. 375–395.
- ¹⁸ Lasmane, Bērziņš. Pakļaušanās paradums un pretošanās, 295. lpp.
- ¹⁹ Zunda. Kolaborācija vācu okupētajā Latvijā, 145. lpp.
- ²⁰ Sk., piemēram: Andrievs Ezergailis (1999). *Holokausts vācu okupētajā Latvijā. 1941–1944*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds; Andrievs Ezer-

- gailis (2004). Kolaborācija vācu okupētajā Latvijā: piedāvātā un atraidītā. *Latvijas Vēsture*, 24, 42.–53. lpp.; Kārlis Kangeris (2007). Izvēles iespējas: “Jaunā Eiropa”, padomju republika vai neatkarīga valsts. Valststiesiskie jautājumi un “Lielā politika” kara gados (1941–1945). No: *Latvija Otrajā pasaules karā. Starptautiskās konferences materiāli, 1999. gada 14.–15. jūnijs, Rīga*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 79.–94. lpp.; Antonijs Zunda (2007). Kolaborācija vācu okupētajā Latvijā: nostādnes vēstures literatūrā. No: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1956. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2001. gada pētījumi*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 141.–164. lpp.; Antonijs Zunda (2007). Vācijas okupācijas varas politika Latvijā (1941–1945): vērtējums historiogrāfijā. No: *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945. Starptautiskās konferences referāti, 2003. gada 12.–13. jūnijs, Rīga*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 17.–29. lpp.; Inese Dreimane (2007). Sieviešu sadarbība ar nacistu represīvajām struktūrām Latvijā 1941.–1944. gadā. No: *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2004. gada pētījumi*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 319.–368. lpp.
- ²¹ Kangeris. Izvēles iespējas: “Jaunā Eiropa”, padomju republika vai neatkarīga valsts, 80. lpp.
- ²² Zunda. Kolaborācija vācu okupētajā Latvijā, 159.–160. lpp.
- ²³ Inesis Feldmanis (2012). *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945): jauns konceptuāls skatījums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 63. lpp.
- ²⁴ Turpat, 64. lpp.
- ²⁵ Turpat, 63.–64. lpp.
- ²⁶ Sk. interviju ar I. Feldmani: Māris Zanders, Elmārs Barkāns (2006). Tauta nevar iztikt bez mitoloģizētas vēstures. *Nedēļa*, 30.10.2006. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/293868-tauta_nevar_iztikt_bez_mitologizetas_vestures.
- ²⁷ Andrievs Ezergailis (2007). Collaboration in German Occupied Latvia: Offered and Rejected. No: *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945. Starptautiskās konferences referāti, 2003. gada 12.–13. jūnijs, Rīga*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 119.–140. lpp.
- ²⁸ Sk.: *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī Rīgā*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2010.
- ²⁹ Uldis Neiburgs (2010). Komentārs. No: *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī Rīgā*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 83. lpp.
- ³⁰ Ilga Kreituse (2007). Kolaboracionisms Latvijas okupācijas un aneksijas laikā 1940. gada jūnijā–augustā. Problēmas nostādne. No: *Okupācijas*

- režimi Latvijā 1940.–1956. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2001. gada pētījumi*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 35., 56. lpp.
- ³¹ Sk. interviju ar R. Jansonu: Cālīte. Latvieši un kolaboracionisms.
- ³² Lasmane, Bērziņš. Pakļaušanās paradums un pretošanās, 297. lpp.
- ³³ Ilze Kuzmina (2012). Starp biedru un kungu. Augusts Kirhenšteins. *Latvijas Avīze*, 18.09.2012.
- ³⁴ Efraims Zurofs (2005). Herberts Cukurs. Noteikti vainīgs. *Diena*, 07.06.2005.; Elita Veidemane (2013). Herberta Cukura dēls atklāj patiesību par savu tēvu. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 27.09.2013.
- ³⁵ Kaspars Zellis (2010). Komentārs. No: *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī Rīgā*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 136. lpp.
- ³⁶ Gatis Krūmiņš (2009). Ulmanis. Kolaboracionisms. Nepieciešama precizēšana. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 19.11.2009.
- ³⁷ Ezerģailis. *Holokausts vācu okupētajā Latvijā*, 105. lpp. Sk. arī: Didzis Bērziņš (2009). Nacistiskā antisemitisma propaganda laikrakstā “Tēvija” 1941. gada jūlijā: latviešu (līdz)dalības diskurss. *Latvijas Arhīvi*, 4, 63.–98. lpp.
- ³⁸ Rudīte Viksne (2007). Members of the Arājs Commando in Soviet Court Files: Social Position, Education, Reasons for Volunteering, Penalty. In: *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991. Selected Research of the Commission of the Historians of Latvia*. Second Edition. Rīga: Institute of the History of Latvia Publishers, pp. 188–206.
- ³⁹ V. Lācis autobiogrāfijā 1944. gadā rakstīja, ka kopš 1938. gada viņš ir sadarbojies ar padomju spēcīgiem: “realizēju aktīvu konspiratīvo darbu pa speciālo līniju”. *Latvijas Valsts Arhīvs*, PA-15500–2–2060.
- ⁴⁰ Pjotrs Madajčiks (2010). Okupācija: vēsture un vēstures uztvere Polijā. No: *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī Rīgā*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 132. lpp.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² Katrin Reichelt (2007). Between Collaboration and Resistance? The Role of the Organization *Pērkonkrusts*. No: *Holokausta izpētes jautājumi Latvijā. Starptautiskā semināra referāti, 2001. gada 29. novembris, Rīga, un 2001.–2002. gada pētījumi par holokaustu Latvijā*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 281. lpp.
- ⁴³ Krūmiņš. Ulmanis. Kolaboracionisms.
- ⁴⁴ Marek Klecel (2008). Kolaborācija nieustajāca: Lwów – Warszawa 1939–1949. *Nasz Dziennik*, Dodatek Historyczny IPN, 11/2008 (18), str. 7. Pieejams: http://ipn.gov.pl/__data/assets/pdf_file/0018/56304/1-16422.pdf.

ON COLLABORATION: DEFINITIONS,
CLASSIFICATION AND APPLICATION IN RESEARCH
RELATED TO GERMAN AND SOVIET OCCUPATION
REGIMES IN LATVIA

Daina Bleiere

Dr. hist., leading researcher at the Institute of the History of Latvia, University of Latvia; assoc. professor of the Political Sciences Chair, Riga Stradiņš University.

Research interests: 20th century history of Latvia, impact of the Soviet regime onto Latvian society.

E-mail: daina.bleiere@rsu.lv

The article deals with status of collaboration, research into collaborationism and problem solutions in the Latvian historiography proposed by researchers regarding both the Soviet and Nazi occupation periods. The aim of the article is to propose a concept of collaboration that can be used to study both the Soviet period and Nazi occupation in Latvia. The author suggests to take as a basis S. Hoffman's classification (1968), describing forms of collaboration with German occupants in France during World War II. According to the above mentioned classification, terms *collaboration* and *collaborationism* should be distinguished. Collaboration is cooperation with occupants based on the idea of statehood retention. Collaboration might be forced and determined by efforts to defend/ renew national independence or to defend/ renew at least a minimum level of national independence. Collaboration can also be voluntary, when motivated by hopes to join the winning state. On its turn, collaborationism is joining a voluntary servitude in favour of the occupying country. In the case of ideological collaborationism, motivation is based on the attractiveness of ideology or political system. Another form of collaborationism is the servile one based on selfish interests. In addition an attitude towards national independence can be mentioned as an important criterion. Following this criterion, the author considers that collaboration/ collaborationism within the context of the Soviet regime in Latvia can be discussed referring to the periods of 1940–1941, 1944–1956, and also after the appeal of the Board of the Latvian Popular Front Council, on 31 May 1989, till full restoration of independence.

Key words: collaboration, collaborationism, occupation.

Summary

Sometimes the term *collaboration* is being used in historiography dealing with the activities of the representatives of the Latvian society during the Soviet and German occupation period. However, there have been no attempts to conceptualize it with regard to the Soviet occupation. Collaboration is being discussed in a sporadic way, and it is mostly associated with the activities of particular personalities such as, for example, *Kārlis Ulmanis*, *Augusts Kirhenšteins* and *Vilis Lācis*. In addition it is revised more in the works of journalistic nature than in the scientific ones.

The term *collaboration* is more often used in works dedicated to studies of the German occupation period. In their publications, *Kārlis Kangeris* and *Antonijs Zunda* provide an insight how collaboration and collaborationism are being interpreted in historiography and try to conceptualize the use of these terms in the case of Latvia.

Nation–victim complex, which results from consequences of the Molotov-Ribbentrop pact, sometimes prevents looking at collaboration with both occupants from historical distance, viewing it as a phenomenon with particular historical causes and context. To a great extent it results from contradictory nature of the terms *collaboration* and *collaborationism*, as well as from problems that emerge from incomplete and sometimes discrepant classification. Collaboration as a phenomenon will be studied exactly because of the fact that it is complicated and not unambiguous.

It is expedient to base classification of collaboration on categories distinguished in the publication (1968) on collaboration in Vichy, France, by American political scientist Stanley Hoffman. With certain remarks it can be used also in the case of Latvia. Advantages of this approach are related to classification transparency of collaboration forms. Opposite to the tendency of numerous historians, who search for a new term for each new collaboration case, S. Hoffman's classification is parsimonious regarding terms. However, at the same time, it can be adjusted to descriptions of other countries and situations.

First of all, S. Hoffman offers distinguishing **collaboration** and **collaborationism**. Collaboration is a cooperation between the defeated state and the winner, and it happens due to state considerations (*raison d'état*) to save what can yet be saved. **Collaboration**

due to the state considerations can be voluntary or forced. An example of forced collaboration is the case of those defenders of the Vichy regime who chose to collaborate with Germany not because they sympathised the Nazi ideology and regime, but because they thought Germany would win the war and one would have to count with it. Actually, it is reconciliation with the necessity. Voluntary collaboration is an attempt to use the opportunity in one's own favour. In a way it resembles the term, which is being used widely in international relations, i.e. *bandwagoning* or associating with the winner.

In the case of collaborationism we talk about open and voluntary cooperation with the Nazi regime and imitation of the latter. S. Hoffman distinguishes **servile** and **ideological collaborationism**. In the first – servile case – it is a voluntary service to the occupant, which is motivated more by personal benefits even if national interests are taken into account. In the second case a cooperation drive is based on regime ideology or the power of attractiveness of its political and social system.

From a purely academic viewpoint a valuable theory or theoretical concept should be applicable for explaining not only one phenomenon, period or region, but also other similar events, periods or regions. In order to take off the collaboration term its political label and turn it into a truly academic concept, it should possess explanatory or interpretative power. In the case of Latvia it should be applicable to explain not only the Nazi occupation, but also the Soviet regime.

S. Hoffman's classification makes a clear separation between **collaboration** (cooperation because of pragmatic considerations which are not necessarily based on voluntary contribution) and **collaborationism** (cooperation based on common ideology and connected with voluntary involvement in provision of occupation power). Such a viewpoint allows drawing more clear line between, for example, *Kārlis Ulmanis* and *Vilis Lācis*. No matter how much we criticize Ulmanis' activities in June and July of 1940, they were caused by efforts to retain the Latvian state at least in the so-called Mongolian version. Even if his calculations were wrong, failures were caused by human and political delusions and not by malice and deliberate intent to harm the state. Thus *K. Ulmanis* ought to be considered as a collaborator and not as a collaborationist. In *Vilis Lācis* case cooperation was apparently on

voluntarily basis. It is complicated to define to what extent the activities of the latter were determined by ideology or other considerations (power-lust, vanity), i.e. whether it was servile or ideological collaborationism. However, his starting point and attitude towards the Latvian state was diametrically opposite that clearly allows placing him among collaborationists. If we talk about members of Arājs commando, it is clear that they should be defined as collaborationists. However, there were different people among them, who according to their motivation can be classified as both servile collaborationists and ideological collaborationists.

National statehood can be set forward as the **main criteria** to identify collaboration/collaborationism. Namely, what was the attitude of persons involved in cooperation towards national statehood and to what extent negativism/ indifference against it or also a wish to retain/ defend/ renew the statehood motivated them to cooperate with occupying powers. Of course, in the analysis of the attitude of various persons and groups against the Soviet occupation in 1940, the statehood criterion is rather clear and easy applicable. The range of attitudes is easy to describe – from communists' unconditional readiness to destroy the Latvian state as a kind of historical misunderstanding to social democrats' (in the beginning of the occupation) deceived hopes to renew democratic Latvia, including also unsuccessful attempts of numerous representatives of political, administrative, economic and military elite to save what yet can be saved. More complicated is the period of the German occupation, and also in this case it is rather clear that the question to collaborate or not, or how far one should let oneself in for cooperation with the German occupation power was connected at great extent, if not mainly, with the problem of renewing the Latvian statehood. It is even more difficult to find an answer to the question on collaboration/collaborationism during the whole period of the Soviet occupation, i.e. till regaining independence. Post-war history research allows making a conclusion that behavioural strategies still were influenced significantly by hopes or considerations of possible renewal of the Latvian statehood. Hopes were lost in the second half of the 1950s. Loyalty to the state was not possible as a reference point any more. Then another question arose – survival of the Latvian people (physical survival and maintaining Latvian language and culture) and its position in the Republic's administration and economics.

However, the issue of loyalty towards the state actualized together with the appeal of the Board of the Latvian Popular Front Council, on 31 May 1989, and especially after the Declaration of Independence on 4 May 1990, till full regaining of independence in August 1991. Existence of the Latvian state became an achievable goal and reality. Therefore, since then we can talk about collaboration/collaborationism again, because attitude towards the renewal of the state independence became the main criterion in assessment of Latvian citizens and their political behaviour.

Iesniegts 11.06.2014.

VĒSTURES AVOTI

Anita Čerpinska

ROMAS KATOĻTICĪGIE RĪGĀ 18. GADSIMTA PIRMAJĀ PUSĒ

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā esošajā Rīgas rātes ārējā arhīva fondā (673. f.) atrodamas ziņas par ļoti dažādiem pilsētas vēstures aspektiem – militāro sfēru, karavīru izvietojumu iedzīvotāju mājokļos, nodokļu iekasēšanas un ēku novērtēšanas jautājumiem, skolu un citu publisku iestāžu vēsturi utt. Publicējamais dokuments nāk no lietas, kurā apkopotu dokumenti par Romas katoļu stāvokli Rīgā 18. un 19. gadsimtā. Tā kā tie atrodas rātes arhīvā un pārsvarā ir rātes lietvedības daļas, tie parāda rātskungu nostāju attiecīgā jautājumā. Konkrētais dokuments jau agrāk piesaistījis vēsturnieku uzmanību un ir publicēts baltvācu avotu krājumā.¹ Dokuments balstīts pārsvarā uz rātes sēžu protokoliem, tādēļ dotas atsauces uz to tekstiem un piezīmēs sniegti papildinājumi, ja dokumentā protokola teksts būtiski īsināts.

Kopš zviedru laikiem Rīgā bija aizliegts noturēt Romas katoļu dievkalpojumu. 1660. gada 3. maijā parakstītais Olivas miera līgums starp Poliju-Lietuvu un Zviedriju, saskaņā ar kuru poļi zviedriem uz visiem laikiem atdeva Vidzemi otrpus Daugavas, noteica, ka visiem Vidzemes iedzīvotājiem, kuri pieder pie katoļticības, jābauda brīvība piekopt savu ticību un dievvārdus savās mājās privātā kārtā bez traucējumiem vai apspriešanas.² 1686. gada Zviedrijas Baznīcas likums noteica, ka Zviedrijā un tās provincē iedzīvotājiem jābūt luterāņiem un ka citu ticību praktizēšana publiski ir aizliegta un sodāma. Ja kādai neprotestantu reliģijai piederīgie atradās vai ieradās Zviedrijā vai tās teritorijās, viņiem bija atļauts palikt pie savas ticības, kamēr tie “dzīvoja klusumā un netraucēja citus”. Ja viņi vēlējās noturēt dievkalpojumu ar dziedāšanu un lūgšanos, to drikstēja darīt vien savās mājās vai apmešanās vietā aiz slēgtām durvīm un tikai sev, nepieaicinot citus.³ Ar zināmām atrunām un papildinājumiem

šis likums saglabāja spēku Baltijas provincēs arī pēc pievienošanās Krievijas impērijai.⁴

Pilsētā katoļiem nebija palikusi neviena baznīca (par jauna dievnama celtniecību sāks runāt tikai 18. gadsimta 40. gados, bet rāte tam sekmīgi pretosies). Neskatoties uz to, pilsētā mitinājās katoļticīgie un ik pa laikam ieradās kāds garīdznieks. Tiem gadījās nonākt konfliktos ar rāti, kas sekoja līdzī, lai priesteri nepārkāptu noteikumus, nedalītu Sv. Sakramentus un nenoturētu dievkalpojumus.

Publicējamais dokuments ir kā pārskata ziņojums par vairākām konfliktsituācijām starp rāti un Romas katoļu garīdzniekiem no 1721. līdz 1735. gadam. Visticamāk, tas tapis tādēļ, ka 1735. gada sākumā Pēterburgā aktīvi darbojās Rīgas rātes sūtīti pārstāvji, kuri centās vairākos jautājumos izkārtot pilsētai vēlamus lēmumus. Dokumenta autori panāca savu. 1735. gada aprīlī no Pēterburgas atnāca pavēle izraidīt ziņojumā minēto franciskāņu tēvu Frīdrihu Johanu Provinu no Rīgas un neļaut arī kādam citam noturēt Romas katoļu dievkalpojumus.⁵ Kopumā Rīgas rātes nostāju pret Romas katoļu ticības praktizēšanu parāda kāds 19. gadsimta sākuma dokuments. Tajā izklāstīts, ka cars Pēteris I Rīgā apstiprinājis brīvu luterticības praktizēšanu. Tāpat pilsētā brīvi darbojas pareizticīgā baznīca, jo tā ir valdošā Krievijas impērijā. Salīdzinājumā ar iepriekš minētajām konfesijām katoļticība pilsētā tiek tikai "pieciesta".⁶

Dokuments ne tikai atspoguļo Romas katoļu garīdznieku darbību Rīgā un rātes pret darbību, bet arī rāda, cik un kādu sociālo grupu pārstāvji veidoja Romas katoļticīgo kopienu Rīgā. Tas ir arī liecība rātes attiecībām ar Krievijas varas pārstāvjiem pilsētā. Ja rātskungi uzskatīja, ka viņiem ir taisnība un tiesības, viņi mēdza ignorēt gubernatoru vai ģenerālgubernatoru pavēles. 18. gadsimtā un 19. gadsimta sākumā tādi gadījumi sastopami visnotaļ bieži.

Summārais ziņojums par to, kas šeit notiek ar Romas katoļu ticības publisku piekropšanu⁷

Kopš laika, kad šī pilsēta nonākusi Viņa Ķeizarkās Majestātes valdīšanā, sākumā un ilgu laiku pēc tam nav radusies kustība par dažām agrākajām konstitūcijām pretēju brīvību attiecībā uz Romas katoļu ticības piekropšanu.⁸ It īpaši šurp pavasara laikā ar strūgu precēm nākošiem poļiem viņu uzskatīšanās laikā bijusi atļauja kādā priekšpilsētas privātmājā noturēt dievkalpojumu, kuru tomēr patvaļīgi vairākkārt rīkojuši pie Daugavas uzstādītā teltī.⁹ Arī tad nebija manāmas liecības par kādiem jauninājumiem, kas attiektos uz Sv. Sakramentu piešķiršanu un būtu pretēji agrākiem rīkojumiem. Tā vietā šeit esošie Romas katoļi attiecīgos gadījumos, kad bija iemesls, bet pietiekami reti, devušies uz Jelgavā esošo baznīcu un savā baznīcā pieņemtajā kārtībā rīkojuši tur ceremonijas.

1723. gada 29. maijā pēc vadošā birģermeistara Vīdava¹⁰ kunga ierosinājuma, tā kā viņš izdzirdējis, ka godātā Gotharda Johana Brokhauzena¹¹ Smilšu ielas namā Romas katoļi publiski noturējuši savu dievkalpojumu, virsfoģtam Šulcenam¹² tika uzdots izmeklēt, kādā veidā Romas katoļi iekārtojuši namu savam dievkalpojumam un kā tas patiesībā ir, un viņš tika draudzīgi pilnvarots par to sagatavot ziņojumu.¹³ Fogtejas tiesā¹⁴ notika izmeklēšana. Tās 31. maija protokols izklāstīts augsti godātai rātei, kas 12. jūnijā nolēma: stingri aizliegt godātā Gotharda Johana Brokhauzena atraītnē tās namā atļaut atklāti piekopt Romas katoļu ticību, kas ir pretēji šejienes likumiem, tāpat kā nesaskan ar pēdējo Nīstades mieru,¹⁵ un brīdināt par neizbēgamu sodu nepaklausības gadījumā.¹⁶ Kad atsaukta minētā atraītnē kopā ar dēlu, tā liecināja, ka nav viņu spēkos liegt Romas katoļiem ticības piekropšanu, jo viņa izīrējusi savā nama zāli pēc holandiešu tirgotāja Zānena un adjutanta Frazera pieprasījuma. Viņai nezinot, viņi lietojuši to baznīcai vai dievkalpojuma noturēšanai. Pulkvedis Brillī bieži tur nākot, un viņa to kā kroņa militāro ierēdni nevarot aizkavēt. Tas viss tika ziņots augsti godātai rātei 21. jūnijā. Tā uzdeva godātai fogtejas tiesai atvest Romas katoļu priesteri un viņu informēt, ka brīva viņa ticības piekropšana šajā pilsētā nevar tikt paciesta, jo ir pret agrākiem likumiem un miera traktātu, un

viņam pēc tā jāvadās, ja viņš nevēlas redzēt savu zāli aizzīmogotu.¹⁷ 15. jūlijā virsfogts Šulcens ziņoja, ka viņš, sekojot pagājušā mēneša 21. datuma augsti godātās rātes lēmumam, aizliedzis pašreiz šeit esošajam un Romas katoļu ticībai piederošajam priesterim Ignācijam Bonaventuram¹⁸ noturēt publisku viņa ticības dievkalpojumu Brokhauzena namā, draudot apzīmogot tur esošo zāli. Bet minētais tam nepakļāvās, tādēļ viņš vakar no rīta patiešām veica apzīmogošanu un uzliktā zīmoga uzraudzīšanai tur nostādījis divus zaldātus. Pēc tam, kad tas bija nokārtots, pulkvedis Brillī kungs ieradies ar iepriekš minēto priesteri. Šis pulkveža kungs ar smagiem vārdiem raidīja prom nostādītos zaldātus, lai apskatītu zīmogu, bet tas palicis neskarts.¹⁹ Pēc pieprasītā un mutiski saņemtā ziņojuma par minētās zāles apzīmogošanu viņa gaišība ģenerālis-šefs²⁰ un šejienes ģenerālgubernatora kungs firsts Repņins²¹ licis teikt vadošajam birģermeistaram Vīdava kungam ar kapteiņa Brandta kunga starpniecību un klāt esot birģermeistaram Cimmermaņa²² kungam, ka šeit esošais Romas katoļu priesteris Ignācijs Bonaventura no godājamās Ārlietu valsts kolēģijas saņēmis atļauju palīdzēt ar viņu dievkalpojumu tiem virsnieku kungiem, kuri šeit uzturas un pieder pie Romas katoļu ticības.

Kad šie lūguši, lai viņiem uz īsu laiku atļauj noturēt dievkalpojumu Brokhauzena namā, līdz viņi atradīs citu iespēju piekopt savu ticību, un, lai tas notiktu, noņem noīrētajām telpām priekšā uzlikto zīmogu, tad augsti godātai rātei tādējādi bija jāatļauj zīmoga noņemšana un tā nedrīkstēja kavēt pielaist virsnieku kungus, kuri pieder Romas katoļu ticībai, kādu laiku piekopt to iepriekš aprakstītajā namā. Augsti godātā rāte paziņojusi Viņa gaišībai, ka iepriekš minētie virsnieku kungi varētu piekopt viņu dievkalpojumus privāti savos dzīvokļos un ka šāda publiska viņu ticības piekopšana ir pretēja pēdējam Nīstades traktātam.²³ Tā [rāte – A. Č.] vēl trīs reizes atkārtoti saņēma priekšrakstu likt noņemt zīmogu un Romas katoļu virsnieku kungiem atļaut veikt dievkalpojumu Brokhauzena namā tik ilgi, kamēr viņi atrod citu iespēju. Respektējot Viņa gaišību un ņemot vērā, ka viņa pavēle balstīta uz Augstāko varu, augsti godātā rāte pilnvaroja noņemt zīmogu no minētajām Brokhauzena nama telpām, lai uz īsu laiku pieļautu prasīto brīvību šeit esošajiem Romas katoļu virsnieku kungiem tur noturēt viņu

dievkalpojumu. Virsfogtam Šulcena kungam atļāva vēl tai pašā varakārā noņemt zīmogu.²⁴ Rāte to pavēlēja ar piebildi zināšanai un izpildīšanai, ka pilsēta caur šo rīcību neatzīst, ka tai nebūtu bijusi taisnība, un ka Viņa gaišība tādēļ nekādā veidā nevēlas atņemt pilsētai tās tiesības, jo citādi izskatītos, ka viņš kā ģenerālgubernators augsti godātās rātes zīmogu un sardzi nerespektē. Pēc tam Romas katoļi publiski novadīja savu dievkalpojumu citadelē ģenerālmajora Brillī mājoklī, kur sludināja arī barons fon Šenka kungs un Brukendāls, pret ko [rāte – A. Č.] neko nevarēja teikt, jo tas notika Augstā kroņa jurisdikcijā.

1731. gada februārī ģenerālsuperintendents un virsmācītājs Bruininga²⁵ kungs konsistorijā minēja, ka Romas katoļu priesteris mēģinājis priekšpilsētā izveidot skolu un noturēt Romas katoļu dievkalpojumu, ko 17. martā augsti godātā rāte uzdevusi godātai landfogtejas tiesai²⁶ izmeklēt, lai pēc apstākļiem varētu to sprediķotājam noliegt.²⁷ Romas katoļu priesteris Faustins Skaminskis, tāpat kā Stefans Fundo, tam paklausīja pēc tiesiskas pārliecināšanas pakļauties šim aizliegumam.

1732. gada 22. novembrī ģenerālsuperintendents un virsmācītājs Bruininga kungs vēlreiz lūdza par to parūpēties, jo katoļi neklausot viņa gribai.²⁸ Pēc apvaicāšanās un iztaujāšanas par priekšpilsētā noturēto katoļu dievkalpojumu tika noskaidrots, ka divi priesteri katru svētdienu un svētku dienu notur publisku dievkalpojumu vācu un poļu valodā pulkvedim Finka kungam piederošā namā Lastādijā²⁹. Vērsās pie augstdzimušās Ekselences ģenerāļa-šefa un gubernatora Lasi³⁰ kunga ar lūgumu tam patraucēt un likt slēgt namu.³¹ Tas arī žēlīgi pavēlēja slēgt baznīcu un turpmāk nenoturēt dievkalpojumu.

Reihsgrafā kungs un sūtnis Frīdriha Kazimira fon Lēvenvoldes³² kungs no Varšavas atsūtījis ar 28. jūliju j. st. datētu rakstu ar kopiju franču valodā no šeit mītošā Romas katoļu Sv. Franciska ordeņa garīdznieka tur [Varšavā – A. Č.] esošā pāvesta nunciija ekselencei adresētu sūdzību par to, ka šeit tiek liegta brīva ticības piekopšana, un rekomendējis atspēkot šo sūdzību, kas viņam pašam liekas viegli.³³

1734. gadā šeit atkal ieradās Romas katoļu sprediķotājs, kas priekšpilsētā dalīja Sv. Sakramentus. Tam pašam Fr. Johanam Pro-

vinam no reformēto franciskāņu³⁴ kongregācijas 17. un 19. augustā nopietni pavēlēja izbeigt dievkalpojumu un to, kas ar to saistīts, un ierosināja no šejienes doties prom.³⁵ Lai gan tas viņam atkal nesen atgādināts, tomēr viņš attaisnojās, ka viņš savas ilgstošās nevarības dēļ nevar iziet un ka viņam vēl jāuzkavējas poļa Miķeļa Kazakeva namā.

Pēc 1735. gada 2. janvārī veiktās cilvēku uzskaites 137 vīri, 136 sievas, 149 bērni, 10 kalpi un 9 kalpones, kopā 441 dvēsele priekšpilsētā pieder pie Romas katoļu ticības. Pilsētā varētu uzturēties ap 200 šīs ticības pārstāvju, kas daļēji ir kalpi un kalpones māj-saimniecības dienestā, daļēji – strādnieki, kuri nodarbināti tirdzniecībā, bet to skaitu nav tik viegli noteikt. No viņiem daudzi pieraduši iet uz nevācu baznīcu un pieņemt komūniju. Citi ļaudis te apmetušies uz dzīvi kopš vairākiem gadiem un saistījušies laulības saitēm ar luterāņu ticīgajiem, bet daudzi citi pieraduši šeit ierasties ik pa laikam, pateicoties pastāvošajai tirdzniecībai starp šejieni un Poliju. Ļoti akurātu Romas katoļu uzskaiti nevar veikt, pārsvarā aiz bažām, ko tā var sacelt, jo šī pilsēta kā robežvieta nevēlas zaudēt šādus dienesta cilvēkus un strādniekus, ņemot vērā pret Kurzemi un Vidzemi iecelto 2 gadu pierakstu.³⁶

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ August von Bulmerincq (Hrsg.) (1906). *Aktenstücke und Urkunden zur Geschichte der Stadt Riga 1710–1740*. Bd. 3. Riga, S. 258–261.
- ² F. H. Schultz (1860). *Geschichte des Friedens von Olivia vom 3. Mai 1660*. Labiau: C. F. Weiss, S. 64.
- ³ *Kirchen-Gesetz und Ordnung. So der Großmächtigste König und Herr Carl der Eilffte, Der Schweden, Gothen und Wenden König u. Im Jahr 1686 hat verassen un dim Jahr 1687 im Druck außgehen und publiciren lassen* [1687]. Stockholm: Joh. G. Eberdt, S. 1–4.
- ⁴ Andres Andresen (2012). Formal stipulation and practical implementation of religious privileges in Estland, Livland and Courland under Russian supremacy: researching the core of Baltic regional identity. *Ajalooline Ajakiri*, 1/2, pp. 33–54, here p. 38.
- ⁵ Imperatores Annas pavēles tulkojums par Fr. Provina izraidīšanu no Rīgas [vācu val.], 07.06.1735. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LNA-LVVA), 673–1–468, 18. lpp. Datumi šeit un turpmāk norādīti pēc jaunā stila.

- ⁶ Rīgas rātes vēstules uzmetums Vidzemes guberņas valdei par dažādu konfesiju tiesisko stāvokli pilsētā [vācu val.], 30.08.1814. *LNA-LVVA*, 673–1–468, 39.–40. lp.
- ⁷ Summārais ziņojums par to, kas šeit notiek ar Romas katoļu ticības publisku piekopšanu [vācu val.] 08.03.1735. *LNA-LVVA*, 673–1–468, 10.–14. lp.
- ⁸ Iepriekš minētais 1660. gada Olivas miera līgums bija pamats, uz kuru balstījās rātes iebildumi pret Romas katoļu dievkalpojuma publisku veikšanu. Rāte uzskatīja, ka šis līgums, lai gan nosaka reliģisko brīvību, tomēr ierobežo katoļu garīdznieku brīvu darbošanos un neļauj Romas katoļu baznīcai pieprasīt sev vienlīdzīgas tiesības Rīgā ar evaņģēliski luterisko vai pareizticīgo baznīcu (Rīgas rātes ziņojums citticībnieku lietu galvenajam direktoram Aleksandram Goļicinam [vācu val.], 11.02.1815. *LNA-LVVA*, 673–1–468, 75.–77. lp.).
- ⁹ Lai veicinātu tirdzniecību starp Krieviju un Poliju-Lietuvu, bija noteikts, ka Rīgā ar precēm ienākošajiem poļu tirgotājiem ir tiesības ņemt līdzīgu garīdznieku un noturēt dievkalpojumu tam ierādītā vietā, bet pēc darījumu beigšanas garīdzniekam jādodas prom kopā ar tirgotāju. Ja poļi vēlētos apmesties Rīgā uz ilgāku laiku, arī garīdznieks drīkstēja palikt.
- ¹⁰ Melhioris Vidavs (*Wiedau*, 1679–1738) – Rīgas tirgotāja dēls, darbojies rātē kopš 1711. gada, birģermeistars kopš 1722. gada.
- ¹¹ Gothards Johans Brokhauzens (*Brockhausen*, ?–1714) – Rīgas tirgotājs.
- ¹² Mihaels Johans Šulcens (*Schultzen*, 1676–1746) – Rīgas rātskungs kopš 1711. gada, birģermeistars kopš 1724. gada.
- ¹³ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 09.06.1723. *LNA-LVVA*, 749–6–84, 131. lpp. Minēts ne tikai tas, ka Brokhauzena namā noturēti dievkalpojumi, bet arī tas, ka tur kristīti bērni.
- ¹⁴ Fogtejas tiesa – Rīgas rātei pakļauta institūcija, kas izskatīja namnieku sūdzības un strīdus, to vadīja viens no birģermeistariem – virsfogts.
- ¹⁵ Nīstades miera līgums slēgts 1721. gada 10. septembrī starp Krieviju un Zviedriju pēc Lielā Ziemeļu kara. Saskaņā ar tā 4. pantu Zviedrija atdeva Krievijai Vidzemi, līdz ar to arī tās pilsētu Rīgu. 9. pants noteica pilsētu, maģistrātu, gīlžu un cunfšu tiesību saglabāšanu. 10. pants atrunāja, ka evaņģēliskā ticība, baznīca un skolu sistēma paliek nemainīta, kā bijusi Zviedrijas valdīšanas laikā, un ka zemē nedrīkst realizēt nekādu ticības apspiešanu. Rīgas 1710. gada 15. jūlija kapitulācijas līguma ar Krieviju 1. pants paredzēja Augsburgas konfesijas saglabāšanu ar visiem rituāliem negrozītā veidā, bet 2. pants paredzēja visu agrāko valdnieku doto privilēģiju un brīvību saglabāšanu.
- ¹⁶ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 23.06.1723. *LNA-LVVA*, 749–6–84, 180.–181. lpp.
- ¹⁷ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 02.07.1723. *LNA-LVVA*, 749–6–84, 264. lpp.

- ¹⁸ Paziņojums Rīgas rātei par Pētera I pavēli atļaut priesterim Bonaventuram apkalpot Rīgā dienšos virsniekus – Romas katoļus [vācu val.], 22.03.1721. *LNA-LVVA*, 673–1–468, 2. lp. Lai piesaistītu savam karaspēkam vairāk ārzemju virsnieku, Pēteris I bija oficiāli paziņojis, ka jebkurai virsniekam, lai kādas ticības viņš būtu, Krievijas karaspēkā būs tiesības piekopt savu ticību un iespēju robežās virsnieki tiks nodrošināti ar garīdzniekiem.
- ¹⁹ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 26.07.1723. *LNA-LVVA*, 749–6–84, 348.–349. lpp.
- ²⁰ Ģenerālis-šefs (*général en chef*) – militārā pakāpe Krievijas 18. gs. karaspēkā, zemāka par ģenerālfeldmaršalu.
- ²¹ Aņikita Repņins (*Repnin*, 1668–1726) – Rīgas guberņas ģenerālgubernators no 1719. līdz 1726. gadam.
- ²² Kristians Cimmermanis (*Zimmermann*, 1675–1737) – Rīgas rātskungs kopš 1711. gada, birģermeistars kopš 1719. gada.
- ²³ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 30.07.1723. *LNA-LVVA*, 749–6–84, 379.–381. lpp.
- ²⁴ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 31.07.1723. *LNA-LVVA*, 749–6–84, 402.–406. lpp.
- ²⁵ Heinrihs Bruinings (*Brüningk*, 1675–1736) – Rīgas tirgotāja un rātskunga dēls, kopš 1711. gada – Vidzemes ģenerālsuperintendents (luterāņu baznīcas vadītājs Vidzemes guberņā), kopš 1712. gada – Rīgas virsmācītājs.
- ²⁶ Landfogtejas tiesa – Rīgas rātei pakļauta institūcija, kas izskatīja ar priekšpilsētām un patrimoniālo apgabalu saistītas lietas, tai bija arī policejiskas funkcijas.
- ²⁷ Ieraksti Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 28.02.1731. un 28.03.1731. *LNA-LVVA*, 749–6–99, 128.–129., 196.–197. lpp. Minēts arī tas, ka katoļi organizējuši mirušā izvadišanas procesiju caur pilsētu, kas viņiem ir noliegts. Izmeklēšanā noskaidrots, ka procesija bijusi ļoti vienkārša. Neatļautie dievvārdi teikti priekšpilsētā vācu un poļu valodā.
- ²⁸ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 03.12.1732. *LNA-LVVA*, 749–6–102, 190.–191. lpp.
- ²⁹ Lastādija – vieta Maskavas priekšpilsētā pie Daugavas krastmalas.
- ³⁰ Pēteris Lasī (*Lassi*, 1678–1751) – no Īrijas cēlies Krievijas karavadonis, pildīja Rīgas gubernatora pienākumus kopš 1727. gada.
- ³¹ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 17.12.1732. *LNA-LVVA*, 749–6–102, 226.–227. lpp.
- ³² Frīdrihs Kazimirs Lēvenvolde (*Löwenwolde*, 1692–1769) – krievu diplomāts, kurš daudz darbojās Polijā-Lietuvā.
- ³³ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 06.08.1733. *LNA-LVVA*, 749–6–103, 155.–156. lpp. Rāte nolēma nuncijam nosūtīt norakstus no Rīgas privilēģijām.

- ³⁴ 14. gs. franciskāņu vidū kļuva aktuāls jautājums par atgriešanos pie autentiskas sava ordeņa Regulas pildīšanas, tādēļ nodalījās observanti (burtiski “Regulas ievērotāji”) un konventuāļi. Vēlākajos gados nošķīrās vēl citas franciskāņu kongregācijas, piemēram, alkantarieši, reformētie franciskāņi vai kapucīņi. 19. gs. pāvesti visas šīs kongregācijas atkal apvienoja trijās lielās saimēs – konventuāļos, kapucīņos un franciskāņos (observantos).
- ³⁵ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā [vācu val.], 01.09.1734. *LNA-LVVA*, 749–6–105, 28.–28. lpp. Luterāņu mācītājiem bija pienākusi informācija, ka katoļu priesteris nokristījis ārļaulībā dzimušu bērnu, uzsaucis kādu pāri un mēģinājis pierunāt daudzus cilvēkus pāriet katoļticībā. Landfogtejas tiesa priesterim jau bija aizrādījusi, ka dievkalpojumu drīkst noturēt tikai strūgu pienākšanas laikā. Par katoļu pārkāpumiem Rīgā tika ziņots uz Pēterburgu, un 1735. gada februārī iznāca imperatores Annas pavēle atgādināt visiem luterāņu, reformātu un katoļu garīdzniekiem, ka viņiem ir dota ticības brīvība, bet viņiem nav tiesību pārliecināt nevienu Krievijas padoto, lai kādas kārtas un nācijas tas būtu, pāriet savā ticībā (Nodrukāta imperatores Annas pavēle par aizliegumu citus pārliecināt pāriet savā ticībā [vācu val.], 05.03.1735. *LNA-LVVA*, 749–6–965, 216. lpp.).
- ³⁶ Ja izbēdzis dzimcilvēks divus gadus nodzīvoja pilsētā, viņš tika uzskatīts par brīvu cilvēku. Šie noteikumi piesaistīja Rīgai lēto darbaspēku, kas pilsētai bija ļoti nepieciešams tirdzniecības sezonā.

ZINĀTNES DZĪVE

ZINĀTNISKĀS PIEREDZES APMAIŅAS BRAUCIENS UZ BULGĀRIJU STARPTAUTISKĀ SADARBĪBAS PROJEKTA “IDENTITĀTE UN VĒRTĪBAS: KULTŪRAS MANTOJUMS KĀ RESURSS IDENTITĀŠU KONSTRUĒŠANAI” IETVAROS

2013. gada 18.–28. septembrī starptautiskā sadarbības projekta “Identitāte un vērtības: kultūras mantojums kā resurss identitāšu konstruēšanai” (*Identities and Values: Cultural Heritage as a Resource for Construction of Identities*) ietvaros (projekts tiek īstenots starp LU aģentūru “LU Latvijas vēstures institūts” un Bulgārijas ZA Etnoloģijas un folkloras institūtu un Etnogrāfijas muzeju (*Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences*)) braucienā uz Bulgāriju devās Latvijas vēstures institūta Etnoloģijas nodaļas pētniece Anete Karlsonē un zinātniskā asistente Lāsma Reinvalde. Brauciena mērķi bija:

- 1) vākt pētnieciskos materiālus par nemateriālā kultūras mantojuma (amatniecības tradīcijas, svētku un ieražu tradīcijas) izmantojumu kultūrvides un lokālās identitātes veidošanā mūsdienā Bulgārijā;
- 2) iepazīties ar jaunākajām metodoloģiskajām nostādnēm sadarbības projekta tematikā.

Brauciena laikā apmeklētas divas Bulgārijas pilsētas: Sofija un Veliko Tarnova.

UNESCO Nemateriālā kultūra mantojuma saglabāšanas Dienvidaustrumeiropas reģionālajā centrā (*Regional Centre for Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in the South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO*) bija organizēta tikšanās ar projektā iesaistītajiem kolēģiem, lai iepazītos ar viņu jaunākajiem pētniecības virzieniem, kā arī prezentētu savas pētniecības tēmas. Tikšanās laikā tika apzināti aktuālie pētījumi etnoloģijā gan Latvijā, gan Bulgārijā. Tika pārrunātas turpmākās zinātniskās sadarbības iespējas – kopīgas konferences un publikācijas. Tika prezentēta arī 2013. gadā izveidotā dokumentālā

filma “*The Carpets of Chiprovtsi*” par mazu Balkānu ciematiņu, kurā saglabājusies unikāla un autentiska tehnoloģija īpaši ornamentētu un ar augu krāsvielām krāsotu paklāju darināšanā.

Vizītes laikā Sofijā tika apmeklēta zinātniski praktiska starptautiska konference, kas veltīta rokdarbu darināšanai un šīs nodarbes vietai mūsdienu sabiedrībā. Konferencē bija iespēja noklausīties referātus par tēmām, kas saistītas ar tradicionālo kultūru un mūsdienu sabiedrību, kā arī rokdarbu darināšanas saistību ar tradicionālajiem svētkiem. Pasākuma darba gaitā bija iekļauti ne tikai priekšlasījumi, bet arī dažādu tradicionālo rokdarbu tehniku demonstrējumu meistar-darbnīcas.

Vizītes ietvaros apmeklēti vairāki muzeji, piemēram, Etnogrāfijas muzejs, kurā bija iespēja aplūkot gan ekspozīciju par tradicionālo kāzu ieražu attīstību Bulgārijā, gan amatnieku darinājumus, noklausīties tradicionālās mūzikas paraugus.

Bulgārijas ZA Etnoloģijas un folkloras institūta bibliotēkā iepazināmies ar jaunākajām bulgāru kolēģu publikācijām, kā arī ar citiem, sadarbības projekta tematikai atbilstošiem pētnieciskajiem materiāliem.

Veliko Tarnovā, kas no 1185. līdz 1193. gadam bijusi Bulgārijas galvaspilsēta, uzturējāmies no 21. līdz 26. septembrim. Šai laikā varējām vērot Bulgārijas neatkarības dienas¹ svinības, kas notiek 22. septembrī. Visas dienas garumā norisa dažādi pasākumi: dievkalpojums baznīcā, gājiens, svinīgās uzrunas un ziedu nolikšana pie Mātes Bulgārijas pieminekļa, militārās parādes, kā arī dažādi priekšnesumi – koncerti, tradicionālās dejas, kas notika gan uz skatuves, gan ielās un kurās ikviens tika aicināts piedalīties. Neatkarības dienas noslēgumā bija gaismas un skaņas izrāde Tsarveta² kalnā.

Arī Veliko Tarnovā tika apmeklēti muzeji, kas saistīti ar vēsturi un etnogrāfiju. Aplūkojām gan ļoti moderno un interaktīvi veidoto privāto kultūrvēstures multimedialo centru, gan novada vēstures un

¹ Bulgārijas karaliste – konstitucionāla monarhija, kas tika izveidota 1908. gada 22. septembrī, juridiski pasludināja neatkarību no Osmaņu impērijas.

² Tsarvets ir viduslaiku cietoksnis, kas daļēji saglabājies līdz mūsdienām un atrodas kalnā ar tādu pašu nosaukumu. Tas tika izmantots kā Otrās Bulgārijas impērijas cietoksnis no 1185. līdz 1393. gadam, tajā atradās arī karaliskās ģimenes un patriarha pils.

citus muzejus. Etnogrāfijas muzejā līdztekus pastāvīgajai ekspozīcijai varējām iepazīties arī ar muzeja krātuvi.

Veliko Tarnovā bija lieliska iespēja redzēt, kā tradicionālā amatniecība tiek veiksmīgi izmantota tūrisma vidē, veidojot pozitīvu un interesi raisošu amatnieku ieliņas tēlu. Tajā vairākās darbnīcās, piemēram, nažu izgatavotāju, vara kalēju un vēl citās, strādāja amatnieki, kuri arodu bija pārmantojuši no savas dzimtas iepriekšējam paaudzēm.

Brauciena laikā tika apmeklēts dažus kilometrus no Veliko Tarnovas esošais ciemats Arbanasi. Šis ciemats senāk bija plaši pazīstams ar saviem amatniekiem, bet mūsdienās vienuviet skatāmi daudzi vēsturiskie un arhitektūras pieminekļi – 17. un 18. gadsimta baznīcas, nacionālā arhitektūra, kā arī ciematam raksturīgā tradicionālā dzīvesveida muzeji.

Brauciena laikā notika sarunas ar daudziem bulgāru etnologiem un muzeju darbiniekiem, apspriežot dažādas ar sadarbības projekta tematiku saistītas tēmas. Iegūti jauni salīdzināmie materiāli pētījumiem, kuri apliecina, ka nemateriālais kultūras mantojums un tā atbilstība ir nozīmīga sabiedrības kultūras dzīves sastāvdaļa. Gan amatniecības tradīcijas, gan svētku ieražas tiek izmantotas, lai veidotu un bagātinātu tautas identitātes izpausmes kā Bulgārijā, tā Latvijā.

Zinātniskās pieredzes apmaiņas braucienu finansiāli atbalstīja Latvijas ZA Starptautisko sakaru nodaļa divpusējo zinātniskās sadarbības līgumu ietvaros.

Lāsma Reinvalde, Anete Karlsonē

TREŠĀ STARPTAUTISKĀ KONFERENCE
 “VEIDOJOT CITĀDO CAUR KARA PRIZMU:
 KONKURĒJOŠIE TĒLI AUSTRUMEIROPĀ
 (20. GS. 30.–50. GADI)” TARTU

Citādā tēls Centrālajā un Austrumeiropā, tā vizuālie risinājumi – izskats, konteksts, arī anotācija ir jautājumu loks, kas risināts Polijas Zinātņu akadēmijas Arheoloģijas un etnoloģijas institūta vadošā

pētnieka profesora Dagnoslava Demska (*Dagnosław Demski*) rosinātājās konferencēs. Pirmā tēmai veltītā konference “Citādā tēls etniskajās karikatūrās” (*Images of the Other in Ethnic Caricatures*) notika Varšavā 2010. gadā. Otrā konference “Tikšanās ar vizualizētu citādo: Austrumu, Centrālās un Dienvidaustrumu Eiropas iedzīvotāja tēls 19. gs. un 20. gs. pirmajā pusē” (*Visual Encounters with Alterity: Representing East-Central and Southeastern Europeans in the Nineteenth Century and the First Half of the Twentieth Century*) karikatūru, attēlu un fotogrāfiju pētniekus 2012. gadā pulcēja Budapeštā. Abu konferenču materiāli apkopoti krājumos: “Citādā tēls Centrālās un Austrumeiropas etniskajās karikatūrās” (*Images of the Other in Ethnic Caricatures of Central and Eastern Europe*, 2010) un “Konkurējoši skatījumi: Tikšanās ar vizualizētu citādo Centrālajā un Austrumeiropā” (*Competing Eyes: Visual Encounters with Alterity in Central and Eastern Europe*, 2013).

Trešā – Tartu Igaunijas Literatūras muzejā 2014. gada 7.–9. maijā notikusī konference (*Constructing the Other through the prism of war: Contested images in Eastern Europe (1930s to 1950s)*) skatīja, vērtēja un analizēja citādā tēlu Otrā pasaules kara kontekstā. Konferencē pulcējās etnologi, vēsturnieki, mākslas zinātnieki no Bulgārijas, Igaunijas, Krievijas, Latvijas, Lielbritānijas, Polijas, Slovākijas, Somijas un Ungārijas. Konferences darbs bija iedalīts deviņās sesijās, katru dienu atklāja tās vadmotīvu definējoša lekcija. Pasākuma ietvaros kopumā nolasīti 27 referāti. Divi ziņojumi tika prezentēti interneta tiešsaistē, sazinoties ar referentu izmantojot *Skype* tehnoloģijas.

Konferences darbu atklāja prof. D. Demskis ar priekšlasījumu “Citādaais kā ikonoklastisks tēls”. Viņš uzsvēra, ka 20. gs. 30.–50. gadi bijis nozīmīgs lūzuma punkts Austrumeiropas vēsturē, kas nesis sev līdzī gan jaunus vizuālās prezentācijas motīvus un objektus, gan pašas prezentācijas veidu. Izmantojot Polijā Otrā pasaules kara gados uzņemtas fotogrāfijas un balstoties uz Viljama Mičela (*W. J. T. Mitchell*), Dario Gamboni un Elizabetes Edvardas (*Elizabeth Edwards*) pētījumu atziņām, D. Demskis analizēja citādā vizuālās reprezentācijas kara kontekstā. Referents akcentēja, ka vizualizētās citādības polarizācijas process saskatāms vairākos veidos/dimensijās, ko nodrošinājuši: a) jauni objekti (teritorijas, kas iepriekš nav bijušas zināmas); b) tēlam piešķirtās jaunās funkcijas (ne tikai piemiņa vai notikuma fiksācija un ienaidnieka nonicināšana); c) atšķirīgas uzvedības vizuālas repre-

zentācijas, kas izprotamas kā ikonoklastisks žests, nomācot citādo ar radīto attēlu par viņu. Pirmās sesijas darba kārtībā iekļautie referāti sniedza ieskatu padomju karavīru vizualizācijā: 1) somu karavīru kara atmiņās (Tuija Särinenā (*Tuija Saarinen*)), 2) pēckara Polijas monumentālajā mākslā (Dominka Čarnecka (*Dominika Czarnecka*)) un 3) nacistiskajā propagandā 1941.–1945. gadā (Magdalēna Žakovska (*Magdalena Żakowska*)).

Šo tēmu turpināja arī sekcijā “Baltijas skatpunkts” ietvertie ziņojumi. Ilze Boldāne ziņojumā “Citādie latviešu uztverē Otrā pasaules kara laikā”, akcentējot abu okupācijas varu propagandas lomus, korelēja lauka pētījumos iegūtos stāstījumus ar pašu respondentu minētajiem informācijas avotiem – laikrakstiem, izdevumu “Baigais gads” un tajos ietverto vizuālo materiālu. Līsi Laineste (*Liisi Laineste*) referātā “Tēli no abām frontes pusēm: Igaunijas karikatūras no Otrā pasaules kara” vērtēja abu karojošo pušu, kas tobrīd bija ļoti aktuālas cilvēku domās un ikdienas dzīvē, vizualizāciju karikatūrās, kas publicētas laikā no 1942. līdz 1944. gadam. Marguss Lēne (*Margus Lääne*) vērtēja arhīva nozīmi karikatūru un humoristisku tēlu meklējumos. M. Lēne bija arī Igaunijas Literatūras muzejā izvietotās izstādes autors. Tā atbilstoši konferences tēmai bija veltīta Igaunijas karikatūrām Otrā pasaules kara gados.

Trešā sesija “Ienaidnieka tēls” ietvēra divus ziņojumus: Agnēšas Tamāšas (*Ágnes Tamás*) “Ienaidnieku sejas pasaules karos: vāciešu un ungāru karikatūru salīdzinājums” un Zuzanas Pančovā (*Zuzana Panczová*) “Nodevēja un ienaidnieka tēls Slovērijas kara laikā jokos un karikatūrās: Žurnāla “Kocúr” analīze”. Pirmā referāta autore veica salīdzinošu Pirmā un Otrā pasaules kara laikā izplatīto karikatūru analīzi, meklējot līdzības un atšķirības sava un cita tēlu vizualizācijās – jaunievedumos un ierastajos stereotipos. Z. Pančova analizēja konferences tematiku ietverošās aktualitātes humoristiskajā žurnālā “Kocúr” (Runcis) triju valsts 20. gs. vēstures periodu – demokrātiskais, autoritārais un nacistiskās okupācijas posms – ietvaros.

Konferences otro darba dienu atklāja profesora Kristi Deivisa (*Christie Davies*) lekcija “Attēli, karikatūras un konflikti: Britu tradīcija un tās Austrumeiropas konkurenti”. Autors uzsvēra to, cik nelielas ir britu zināšanas par Austrumu un Centrālās Eiropas iedzīvotājiem un otrādi, ko apliecina arī savstarpēja karikatūru un anekdošu tēlu

neatpazīšana. K. Deiviss minēja, ka fiksējami daži kopīgi tēli, kā, piemēram, pērtiķis, ar ko tiek asociēti muļķīgi cilvēki, vai čūska un zirneklis, ar kuru palīdzību atveido biedējošu un ienīstu citādību. Pērtiķi, čūskas, zirneklī un siksparņņi–vampīri krīzes apstākļos plaši izmantoti pretējās puses diskreditēšanai, bet, konfliktam izsīkstot, tie pārvēršas komiskos tēlos. To diemžēl nevarot teikt par antisemitiska rakstura karikatūrām.

Līdzīgas ievirzes tematika bija skarta Aleksandra Kozinceva (*Alexander Kozintsev*) un Annas Rozneres (*Anna Rosner*) prezentācijās. A. Kozincevs referātā “Kara propaganda un humors” vērtēja humora transformāciju kara apstākļos. Viens no galvenajiem referenta jautājumiem bija – vai humors spēj saglabāties absolūta ienaida apstākļos? Ja var, tad vai šādos apstākļos tas spēj saglabāties kā humors vai degradējas un izzūd? Atbildes uz šiem jautājumiem autors meklēja, izmantojot padomju, britu un vācu humora un satīriskajos žurnālos Otrā pasaules kara laikā iekļautajās karikatūras.

Konferences sekciju “Veidojot citādo kā svešu/ne-svešu” atklāja Ansi Halmesvirta (*Anssi Halmesvirta*) referāts “Krieva tēls Ziemas karā (1939–1940)”, kurā autors iepazīstināja ar krieva tēla vizuālo atveidojumu Somijā pirms Ziemas kara un analizēja padomju karavīra aprakstu drukātajā tekstā un viņa vizualizāciju publicētajās fotogrāfijās un karikatūrās. Viena no konferences rīkotājam Kamila Baraņecka-Olševska (*Kamila Baraniecka-Olszewska*) savā prezentācijā “Veidojot jaunu ienaidnieku: Pēckara kārtība un aukstā kara sākums Polijas oficiālajā komunistiskajā presē (1947–1953)” vērtēja poļu komunistiskajā presē publicētās karikatūras. Viņa akcentēja, ka tās saglabājušas kara laika retoriku (baiļu propaganda) un tēlus – komunisti, amerikāņi un nacisti. Eva Baņovska-Kopača (*Ewa Baniowska-Kopacz*) referātā “Silēzija. Svešinieki – nav svešinieki” sniedza ieskatu, kā pēckara situācijā vietējā laikrakstā tika meklētas atbildes uz jautājumu par silēziešu identitāti.

Sesijā “Konkurējošās fotogrāfijas” tika vērtēti gan padomju karagūstekņi Somijas un Vācijas propagandas fotogrāfijās (Olli Klēmola (*Olli Kleemola*)), gan Polijas kalnu reģiona iedzīvotāju reprezentācijas nacistu fotodokumentos (Staņislava Trebuņa-Stašela (*Stanislawa Trebunia-Staszal*)), gan izmaiņas un pēctecība citādā vizualizācijā (Anelija Kasabova (*Anelia Kassabova*)).

Konferences trešās dienas darbu atklāja Edas Kalmres lekcija “Fotogrāfiju nozīme Tartu pēckara baumu kontekstā”, kurā autore sniedza ieskatu problemātikā, kas risināta viņas grāmatā “Cilvēku desu fabrika: Pētījums par pēckara Baumām Tartu pilsētā” (*The Human Sausage Factory: A Study of Post-War Rumour in Tartu*, 2013).

Sekcijā “Austrumu vizualizācijas II” Ludmila Limanska (*Liudmila Limanskaya*) referētā “Krievijas soc-mākslas grotesku un karikatūru psihoanalītiskie aspekti”, balstoties Zigmunda Freida idejās, aktualizēja domu, ka psiholoģiskais klimats sabiedrībā ietekmē un nosaka humora izpausmes – sociālo satricinājumu un revolūciju laikā dominē sarkasms un pastāv iespēja, ka humors izzūd. Savā prezentācijā Eva Manikovska (*Ewa Manikowska*) sniedza fotogrāfiju kolekcijas izvērtējumu (mērķis, saturs, anotācijas), ko Pirmā un Otrā pasaules kara laikā iekarotājās armijas pārstāvji veidojuši par dažādām etniskajām grupām bijušās Lietuvas-Polijas valsts teritorijās.

Sekcijā “Sieviete: jaunais tēls” Magdalena Štandara (*Magdalena Sztandara*) aplūkoja tēmu “Sievietes laikrakstos”. Ideoloģiju jaunā seja un vecie ieradumi”, Oļegs Rjabovs (*Oleg Riabov*) prezentēja referātu “Amerikāņu sievišķīgums padomju filmās Aukstā kara sākuma gados (1946–1955)” un Marta Frančkeviča (*Marta Frączkiewicz*) iepazīstināja ar sava pētījuma “Poļu sievietes tēls starp 1939. un 1953. gadu” rezultātiem. Konferenci noslēdzošajā sekcijā “Iezīmējot Rietumus” tika piedāvātas šādas tēmas: “Simboliskā migrācija uz super-Rietumiem Polijas Pomerānijas presē no 20. gs. 30. līdz 40. gadiem” (Tomašs Kalņuks (*Tomasz Kalniuk*)), “Gleznas izstādē”. Par ceļošanu krēslā” (Marija Godiņa (*Maria Godyń*)) un “Svešie igauņu karikatūrās, 1941–1944” (Ēro Medijainens (*Eero Medijainen*)).

Daļa no konferencē nolasītajiem referātiem tiks iekļauta konferences rakstu krājumā, ko paredzēts publicēt 2015. gadā. Nākamgad iecerēta arī kārtējā tēmai veltītā konference, šoreiz – Bratislavā.

Ilze Boldāne

3. BALTIJAS BIOARHEOLOGU KONFERENCE

Šī gada 15. un 16. maijā Rīgā norisinājās 3. Baltijas bioarheologu konference (*3rd Baltic Bioarchaeology Meeting*), ko organizēja Latvijas vēstures institūts kopā ar Latvijas Universitāti un atbalstīja Valsts kultūrkapitāla fonds. Konferencē nolasīto referātu tapšanā bija piedalījušies zinātnieki no 10 dažādām valstīm, turklāt tika veicināta komunikācija ne tikai starp Baltijas jūras krastos esošo valstu pārstāvjiem, bet arī iesaistīti zinātniskajā sadarbībā pārstāvji no Lielbritānijas, ASV un Islandes. Pētījumus prezentēja gan jau atzīti savu jomu speciālisti, gan arī sevi pieteica vairāki doktoranti. Tas liecina par labām bioarheoloģijas jomas nākotnes perspektīvām un iespējām veiksmīgai turpmākajai attīstībai. Konferences nozīmīgumu zinātnes un akadēmiskajai sabiedrībai apstiprināja arī tas, ka atklāšanā runas teica Latvijas Universitātes zinātņu prorektors Indriķis Muižnieks, Vēstures un filozofijas fakultātes dekāns Andris Šnē un Latvijas vēstures institūta direktors Guntis Zemītis. Jāatzīmē, ka šī konference, kaut arī samērā specifiskas un šauras tematikas, tomēr pulcēja apmēram 50 apmeklētājus katrā no abām konferences dienām.

Pārskatot konferences programmu, redzams, ka iezīmējās vairāki tēmu bloki, katrs ar savu īpašu specifiku gan tematikas, gan pētniecības metodikas ziņā.

Konferences pirmās dienas pirmās divas sesijas veidoja referāti par tēmām, kuras risinātas, bioarheologiem sadarbojoties ar eksakto zinātņu pārstāvjiem, tika prezentēti pētījumi par dažādām cilvēku kaulu ķīmiskajām analizēm, tostarp stabilo izotopu noteikšanu, kā arī seno cilvēku kaulu DNS pētījumi.

Kaulu ķīmisko analīžu jomā iezīmējas divas aktualitātes: ar analizēm risināmo tēmu loka paplašināšana un metodoloģijas uzlabošanas iespēju meklējumi, kas koncentrējas uz iespējami mazāk destruktīvu metožu izstrādi. DNS pētījumi savukārt paver unikālas iespējas risināt jautājumus, kurus ar citām bioarheoloģiskajām metodēm nevar pētīt: ģenētiskā pēctecība, radniecība gan indivīdu, gan dažādu seno cilvēku grupu starpā, iespējas noteikt dzimumu ar daudz augstāku ticamību arī gadījumos, kad ar morfoloģisko izpēti tas nav drošticami iespējams.

Līdz ar ārzemju kolēģiem šajās divās sesijās savus pētījumus prezentēja arī Latvijas pārstāvji. Ir notikuši vairāki pētījumi, sadarbojoties bioarheoloģei Gunitai Zariņai ar ķīmiķiem Arturu Viksnu, Kārli Agri Grosu, Vitu Rudoviču, Agnesi Branguli. Šo pētījumu ietvaros veiktas ķīmiskās analīzes seno cilvēku kauliem, nosakot mikroelementus, kas var liecināt gan par indivīda uzturu, gan saskarsmi ar vides piesārņojumu. Tāpat šī sadarbība veicinājusi pētniecības metožu pilnveidošanu, turklāt seno kaulu pētījumi pat spējuši sniegt ziņas, kas var būt noderīgas medicīnā – sintētisku materiālu izstrādei, kurus iespējams lietot kaulu protēžu izgatavošanai. Savukārt bioarheologu Gunta Gerharda un Elīnas Pētersones-Gordinas sadarbībā ar Latvijas Biomedicīnas pētījumu un studiju centra pārstāvjiem (Asta Ščesnaite-Jerdiakova, Liāna Pliss, Ilva Pole, Egija Zole, Jānis Ķimsis, Agnija Gustiņa, Renāte Ranka, Inta Jansone) tapis pētījums par kaulu DNS un morfoloģisko pazīmju salīdzinājumu, nosakot indivīda dzimumu. DNS rezultāti liecināja, ka fiziskajā antropoloģijā izstrādātā dzimuma noteikšana pēc iegurņa kaulu morfoloģijas ir ar augstu ticamības pakāpi. Visiem pieciem indivīdiem, kuru kaulos DNS bija pietiekami labi saglabāties, noteiktais dzimums atbilda antropoloģijas pieejas interpretācijai.

Vācijas un ASV zinātnieku grupas (*Alissa Mittnik, Iosif Lazaridis, Nick Patterson, Janet Kelso David Reich, Johannes Krause*) pārstāve Alisa Mitnika prezentēja pētījumu, kura ietvaros mēģināts noskaidrot mūsdienu Eiropas iedzīvotāju ģenētiskās saites ar akmens laikmeta iedzīvotājiem. Pētījumu rezultāti atklāja visnotaļ sarežģītu iespējamo modeli, kā notikusi jaunu cilvēku grupu ienākšana Eiropas teritorijā, šo grupu saistību ar arheoloģiskajām kultūrām un savstarpējās sajaukšanās procesu. Vienkāršoti izklāstot, līdzšinējie DNS pētījumi liecina, ka Eiropas senie zemkopji nebija radniecīgi medniekiem–zvejniekiem, ģenētiski tuvāki tie bijuši mūsdienu Tuvo Austrumu iedzīvotājiem. Tas varētu liecināt par lielo lomu, kāda ražotājsaimniecības ieviešanās procesā Eiropā bijusi cilvēku migrācijām. Mūsdienu Eiropas iedzīvotāju ģenētiskais materiāls veidojies, sajaucoties vairākām (vismaz trijām) ģenētiskajām populācijām: Rietumeiropas mednieki–vācēji, kuru ģenētiskā materiāla pēdas atrodamas visā Eiropā, bet ne Tuvajos Austrumos; agrie Eiropas zemkopji, kuru ģenētiskā izcelsme pamatā saistāma ar Tuvajiem Austrumiem, taču uzrāda arī mednieku–vācēju ģenētiskās pazīmes; Ziemeļeirāzijas grupa, kuras ģenētiskās pazīmes tuvas vēlā paleolīta Sibīrijas iedzīvotājiem un kuras atrodamas gan

Eiropas, gan Tuvo Austrumu, gan pat Amerikas pamatiedzīvotāju ģenētiskajā materiālā. Mūsdienu Eiropas ģenētiskajā kartē Baltijas jūras apgabals izceļas ar to, ka šeit dzīvojošajiem cilvēkiem īpaši liels ir Rietumeiropas mednieku–vācēju populācijas ģenētiskais mantojums, taču agro Eiropas zemkopju ģenētiskā ietekme ir krietni mazākā proporcijā.

Pirmās dienas trešā sesija bija veltīta bioarheoloģijā jau ilgstoši aktuālai tēmai – tuberkulozes pazīmju pētījumiem seno cilvēku kaulos. Kaut arī tuberkuloze ir viena no izplatītākajām vēsturisko sabiedrību cilvēku saslimšanām, kuru hroniskas stadijas atstāj atpazīstamas pēdas cilvēku kaulu struktūrā, tomēr atpazīšanas metodoloģiju un pētniecību joprojām iespējams pilnveidot. Piemēram, viens no aktuālajiem jautājumiem ir tuberkulozes pazīmju atpazīšana bērnu kaulos, jo bieži vien augošie organismi tuberkulozes nodarītajam postam padodas ātrāk un bērni nomirst vēl pirms nepārprotamu tuberkulozes pazīmju rašanās kaulos. Pētniece no Dānijas Dorte Pedersena (*Dorthe D. Pedersen*) prezentēja savus pētījumus, kuru gaitā meklētas specifiskas pazīmes, kuras ļautu atpazīt agrīnas tuberkulozes saslimšanas gadījumus tieši bērnu kaulos.

Interesants bija arī Lietuvu un Vāciju pārstāvošo zinātnieku (*Rimantas Jankauskas, Dario Piombino-Mascali, Stephanie Panzer*) pētījums par tuberkulozes pazīmēm nejauši mumificētos mīkstajos audos un kaulos Viļņas baznīcā apbedītajiem indivīdiem. Tikusi izmantota nedestruktīva un neinvazīva metode – šo indivīdu mirstīgās atliekas pētītas ar datortomogrāfijas palīdzību.

Pirmās dienas noslēdzošā sesija bija veltīta dažādiem patoloģiju un traumu pētījumiem. Kaut arī bioarheoloģijas centrālais izpētes objekts visbiežāk ir cilvēku mirstīgās atliekas, tomēr parasti zinātniekiem šo indivīdu dzīves laikā pārciestās sāpes un nāves iemesli nerada tiešas emocijas, tas tiek skatīts kā zinātniskai izpētei piemērots materiāls, kuru izpētot iespējams iegūt jaunas ziņas, kas papildina mūsu zināšanas par aizvēsturi un vēsturi. Taču šajā konferencē tika nolasīti divi referāti, kas, domājams, reti kuru spēja atstāt pilnīgi vienaldzīgu un saglabāt emocionālu distanci. Viens no tiem bija Igaunijas zinātnieku pētījums par 10 vīriešu kolektīvo apbedījumu no 13. gadsimta, ko prezentēja Martins Malve (*Martin Malve*). Visi apbedītie vīrieši, kuru vecums svārstījās no pusaudža līdz pat pāri 50 gadiem, bija miruši no smagiem ieroču radītiem ievainojumiem. Traumu raksturs, cirtieņu

pēdu morfoloģija apvienojumā ar zināšanām par 13. gadsimta kaujas tehnikām bija ļāvis daļēji rekonstruēt asiņainās cīņas (vai slaktiņa?) norisi. Visjaunākais indivīds, piemēram, bija miris bēgot, kā varēja secināt no cirtiena pēdām ribu muguras daļā. Vienam no vīriešiem atrada arī kaulā iestrēgušu bultas galu, kuras forma liek domāt par tās piederību senkrievu materiālajai kultūrai. Otrs šāds emocionāli piesātināts bija Lietuvas un ASV zinātnieku (*Rimantas Jankauskas, Justina Kozakaitė, Tosha L. Dupras, Lana J. Williams*) kopīgais pētījums par bērna apbedījumu no 16.–18. gadsimta kapulauka – skeleta stāvoklis liecināja par nopietnas un ilgstošas vardarbības sekām. Daudzos kaulos bija vardarbīgu traumu pazīmes dažādās sadzīšanas stadijās, un viena no traumām arī bija uzskatāma par nāves cēloni. Abi šie gadījumi izcēlās tieši ar savu izteikto individualitāti un konkrēto cilvēku fizisko ciešanu nopietno atspoguļošanos skeleta kaulos. Tas bija spēcīgs atgādinājums, ka mūsu pētniecības centrālie objekti ir bijuši dzīvi cilvēki ar savu dzīvi, pārdzīvojumiem, sapņiem, bet arī ar fiziskām ciešanām, kuru klātbūtni dažreiz mēs varam konstatēt savā pētniecībā.

Konferences otro dienu aizsāka sesija, kas veltīta cilvēku senākās apdzīvotības – akmens un bronzas laikmeta – pētījumiem. Šo laikmetu pētniecībā arheologu sadarbībai ar dažādu dabaszinātņu pārstāvjiem ir jau ilga un nozīmīgiem rezultātiem bagāta vēsture. Šī konferences sesija parādīja, ka aktīva sadarbība turpinās un attīstās. Dažreiz gan iegūtie rezultāti nonāk pretrunā ar līdzšinējām arheoloģijas atziņām, līdz ar to radot vairāk jautājumus nekā atbilžu. Tā tas bija arī gadījumā ar vienu no šīs sesijas referātiem. Latvijas un Somijas kolēģu sadarbības rezultātā (Andrejs Vasks, Gunita Zariņa, Marku Oinonens (*Markku Oinonen*), Mika Lavento (*Mika Lavento*)) tikusi veikta ¹⁴C datēšana vairākiem Ķivutkalna paraugiem. Šie datējumi apšaubā arheoloģisko koncepciju par to, ka sākumā Ķivutkalnā ticis ierīkots kapulauks, bet jau vēlāk virs kapulauka ierīkota apmetne. ¹⁴C datējumi kapulauku un apmetni datē ar vienu laiku. Pētījumus par šo jautājumu noteikti būtu nepieciešams turpināt. Tāpat turpmāku pētījumu nepieciešamību uzsvēra arheoloģe Ilga Zagorska savā referātā par vairākiem kolektīvajiem apbedījumiem Zvejnieku akmens laikmeta kapulaukā. Ir tikušas izvirzītas vairākas ticamas versijas par kolektīvi apbedīto individu savstarpējo saistību un iemesliem, kādēļ tie apbedīti kopā, tomēr nevienu no šīm versijām

pagaidām nav bijis iespējams neapšaubāmi pierādīt vai arī pamatoti noraidīt.

Otrajā sesijā tika prezentēti dažādi fiziskās antropoloģijas pētījumi gan paleopatoloģijā un galvaskausu morfoloģijā, gan arī kremēto apbedījumu skeleta palieku pētniecībā. Tādējādi redzams, ka fiziskās antropoloģijas disciplīna, kaut arī senākā no bioarheoloģijas jomām, savu aktualitāti aizvēstures un vēstures jautājumu risināšanā nav zaudējusi un turpina attīstīties.

Konferences noslēdzošajā sesijā vārds tika dots vairākiem pētniekiem, kas uzstājās ar īpaši specifisku pētījumu tēmām. Māris Zunde prezentēja savu dendrohronoloģijas pētījumu par koku gadskārtu riņķu platumu korelāciju ar vēstures avotos atrodamajām ziņām par epidēmiju un bada gadiem, kā arī ikgadējām temperatūras svārstībām. Šis pētījums labi demonstrēja ciešo saistību starp cilvēkiem un dažādiem dabas faktoriem (piemēram, klimata izmaiņas, kas izraisa neražas gadus). Tika pārstāvēta arī sociālās bioarheoloģijas joma ar Aijas Vilkas referātu par dzimuma un dzimtes jautājumiem dzelzs laikmeta bērnu kapa piedevu kontekstā. A. Vilkas līdzšinējie pētījumi liecina, ka Latvijas teritorijā dzelzs laikmetā abu dzimumu bērni līdz dažu gadu vecumam tikuši apglabāti ar kapa piedevām, kas vairāk raksturīgas sievietes dzimtei. Interesi saistīja arī zviedru, islandiešu, britu un amerikāņu zinātnieku sadarbības rezultātā tapušais pētījums par neparastu rotājuma fragmenta atradumu kādā Islandes klosterī – ar proteīnu sekvencēšanas metodi bija noskaidrots, ka rotājums, kas atdarina kontinentālajā Eiropā izplatītos greznos zelta un zīda rotājumus, izgatavots no vietējā dzīvnieka – aitas – vilnas, savukārt dārgmetāls aizstāts ar vara lenti. Jautājumu par zinātnisko pētījumu popularizēšanu un jauno atklājumu pieejamību plašākai sabiedrībai savā referātā risināja Aili Marnica, runājot par procesu, kā bioarheoloģijas zinātnes atziņas tiek prezentētas Latvijas Dabas muzeja ekspozīcijā, kā arī citu muzeja aktivitāšu ietvaros.

Kā zināms, bioarheoloģijā īpaši nozīmīga ir starpdisciplinārā sadarbība dažādu zinātņu nozaru pārstāvju starpā. Tas bija redzams arī šajā konferencē, kur daudziem referātiem bija vairāki līdzautori, dažādu jomu un nereti arī dažādu valstu pārstāvji, un katrs bija devis savas zinātņu nozares specifisko skatījumu bioarheoloģijai aktuālu tēmu pētīšanā. Nolasītajos referātos bija rodamas gan daudzas jaunas

atziņas, inovatīvi skatījumi par aizvēsturi un vēsturi, gan arī tika pārskatīti un revidēti daži no līdzšinējiem uzskatiem. Vairums referātu raisīja interesantas diskusijas starp konferences dalībniekiem, kurās aktīvi iesaistījās arī klausītāji. Neapšaubāmi šī konference ir veicinājusi vērtīgu domu apmaiņu un turpmāku starptautisku zinātnisku sadarbību un devusi savu artavu interesantiem nākotnes pētījumiem bioarheoloģijā. Konferences noslēgumā tika nolemts, ka Baltijas bioarheologu konferenču tradīcija tiks turpināta, nākamajā reizē to rīkojot jau kādā citā Baltijas jūras valstī.

Ir publicēts konferences tēžu krājums (*3rd Baltic Bioarchaeology Meeting. Programme and Abstracts. May 14–17, 2014, Riga, Latvia*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2014), ar ko intereseenti var iepazīties Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. Daļa no konferences apskatāma LU mājaslapas videoierakstu arhīvā (<http://www.lu.lv/par/mediji/video/konferences/>).

Raksts tapis LZP projekta Nr. 276/2012 ietvaros

Dardega Legzdiņa

17. STARPTAUTISKĀ ZINĀTNISKĀ KONFERENCE “SABIEDRĪBA UN KULTŪRA: ZINĀTNE LAIKU LOKOS” LIEPĀJAS UNIVERSITĀTĒ

Liepājas Universitātes Vadības un sociālo zinātņu fakultāte un Dabas un Inženierzinātņu fakultāte, kā arī Socioloģisko pētījumu centrs sadarbībā ar Melardalenas augstskolas Sociālo zinātņu departamentu Zviedrijā 2014. gada 22. un 23. maijā rīkoja zinātnisku konferenci, kas bija veltīta arī Liepājas Universitātes 60 gadu jubilejai. Konference notika Liepājas Universitātes telpās. Pēc konferences atklāšanas un plenārsēdes pirmās daļas, kurā uzstājās Liepājas un Ventspils, kā arī Lietuvas, Ukrainas pētnieki, jau pirmajā dienā ritēja spraigs darbs trijās sekcijās, no kurām viena bija veltīta tiesību zinātnēm, otra – socioloģijai, bet trešā – arheologam, muzeju darbiniekam un pedagogam Pēterim Stepiņam.

P. Stepiņam veltītās sekcijas darbs norisa Liepājas muzeja telpās, un to atklāja Latvijas kultūras ministres uzruna. Sekcijā bija astoņi referāti, kas bija gan zinātniski sagatavoti, gan vairāk saistījās ar referentu atmiņām par arheoloģijai mūžu veltījušo zinātnieku. Ple-nārsēdes lasījumus ievadīja Liepājas Universitātes administratīvais direktors A. Medveckis, kurš norādīja uz atsevišķām P. Stepiņa bio-grāfijas mazāk pazīstamām lapaspusēm. I. Doniņa referēja par kuršu kapulauka izpēti Latvijas un Lietuvas teritorijā. Savukārt I. Virse stāstīja par Mazkatužu kapulauka atradumiem, norādot, ka šī kapulauka izpētē savulaik lielu ieguldījumu devis arī P. Stepiņš. J. Urtāns aplūkoja P. Stepiņa devumu arheoloģijai kopumā, bet U. Gintnere piedāvāja klausītājiem iepazīties ar Liepājas muzeja ekspozīciju par P. Stepiņa ieguldījumu zinātnē. Atsevišķi runātāji pēc referāta dāvināja savā īpašumā esošas rakstiskas liecības gan par P. Stepiņa dzīvi (A. Bērzs), gan arī grāmatas muzejam (T. Pumpuriņš u.c.). Pēc referātiem sekoja Liepājas domes priekšsēdētāja vietnieka izglītības, kultūras un sporta jautājumos V. Vitkovska uzruna un P. Stepiņa meitas A. Sprūdžas (Stepiņas) stāstījums, noslēgumā bija čellistes S. Valeres koncerts.

Nākamajā dienā darbs turpinājās divās sekcijās: vēsturē un filozofijā. Vēstures sekcijā bija paredzēti 14 referāti, tomēr daži referenti nevarēja ierasties dažādu apstākļu dēļ. Pirmā uzstājās S. Jansone, kura stāstīja par skandināvu sievietes tērpa Latvijā rekonstrukciju pēc Grobiņas kapulauka materiāliem. Viņa norādīja, ka šāda veida pētījumi Latvijā ir retums. Nākamais runātājs A. Āboltiņš, balstoties uz Grobiņas kapulauka materiāliem, raksturoja liecības par militārās elites klātbūtni skandināvu kolonijā Grobiņā 7.–9. gadsimtā, īpaši izceļot trīs daļēji saglabājušos bruņucepuru atradumus. I. Apine stāstīja par zinātnes politiku Latvijā pēdējo simts gadu laikā. Viņa sevišķi izcēla to, ka neatkarības gados radušies daudzi fundamentāli pētījumi, savukārt padomju laikā zinātnei tika veltīts pienācīgs finansējums, kas būtiski sekmējis atklājumu skaitu, vienlaikus norādot uz septiņkārtīgu zinātnieku skaita samazināšanos 90. gados un vispārējām zinātnes problēmām mūsdienās.

Z. Nemme ieskicēja nāves iemeslus Ērgemē un Lielvārdē, to kopējās un atšķirīgās iezīmes 19. gadsimta vidū, bet L. Kundziņa-Zvejniece referēja par filantropijas tradīcijām starpkaru laikā un mūsdienās uz Latvijas Universitātes piemēra. Atsaucība aicinājumiem ziedot univer-

sitātei bijusi lielāka arī tādēļ, ka ziedot bijis birokrātiski vienkāršāk un to darījuši organizētāk.

Pēc pauzes, kurā raisījās spraigākas diskusijas par Gorbiņas kapulauku, uzstājās E. Evarts par mežsaimniecības lomu Otrā pasaules kara laikā, norādot, ka par šo tēmu materiāli ir ārkārtīgi izkaisīti, tomēr atrodami. M. Zvaigznes referāts par Latvijas arodbiedrībām 1940. gadā raisīja interesi ar to, ka arodbiedrības 1941. gadā tika aicinātas "būt gatavām visādām nejaušībām". Referātā tika iezīmētas dažādas problēmas, kā biedru skaits un propagandas materiālu saturs. G. Sedova referēja par Rīgas diecēzi Ņ. Hrušova laikā, kura bija spiesta piedzīvot strauju baznīcēnu skaita kritumu, sevišķu latviešu draudzes daļa. Ā. Kolosova vēstīja par vēstures "balto" plankumu pārvarēšanu Trešās Atmodas laikā – 1988. gadā. Viņa iezīmēja M. Vulfsona lomu Atmodas laikā, kā arī ieskicēja izmaiņas vairāku zinātnieku nostājā. Par atsevišķām tēmām diskusija raisījās arī pēc konferences. Cerībā, ka interesenti tiks iepazīstināti ar papildinātajiem referātiem rakstu krājumā, var novēlēt konferences organizētājiem turpmāk kuplāku klausītāju skaitu no studentu puses.

Edvīns Evarts

KONFERENCE "CASTELLA MARIS BALTICI XII" POLIJĀ

Šopavasār piecas dienas no 26. līdz 30. maijam Polijā notika kārtējā Baltijas jūras piekrastes zemju viduslaiku piļu pētnieku konference no cikla "Castella Maris Baltici". Tā bija jau 12. tikšanās reize, un to rikoja Lodzas Universitātes Arheoloģijas institūts un Vēsturiskās arheoloģijas katedra. Galvenais organizētājs un ekskursiju vadītājs bija docents Aleksandrs Andžejevskis (*Andrzejewski*). Šoreiz konferencē piedalījās apmēram 40 dalībnieku no astoņām valstīm – Vācijas, Dānijas, Zviedrijas, Somijas, Krievijas, Igaunijas, Latvijas, kā arī no pašas Polijas. Starp tiem bija arheologi, arhitektūras pētnieki, restauratori, mākslas vēsturnieki, viduslaiku vēsturnieki, muzeju darbinieki un universitāšu pasniedzēji. Pateicoties Valsts kultūrkapitāla fonda atbalstam, Latviju konferencē pārstāvēja arhitektūras pētnieks

Ilmārs Dirveiks, kā arī šīs informācijas autore no LU Latvijas vēstures institūta.

Konferences “Castella Maris Baltici XII” tēma bija “Viduslaiku pils kā rezidence”. Ar jēdzienu “rezidence” saprot gan valdnieka dzīvesvietu, gan noteikta apgabala pārvaldes centru. Tā kā viduslaikos saziņas grūtību dēļ valdnieka vara balstījās uz personīgo klātbūtni, tad katram laicīgās vai garīgās varas pārstāvim bija daudzas pils, kas atradās dažādās valsts vietās. Par rezidencēm parasti uzskata tās, kuras valdnieks apmeklēja visbiežāk, apdzīvoja visvairāk un kurās pieņēma lielāko daļu svarīgu lēmumu. Konferencē viduslaiku rezidenču tēmu atspoguļoja 17 referāti un seši posterī jeb stenda referāti.

Ievadreferātā poļu mākslas vēsturnieks Kazimežs Pospesņijs (*Pospieszny*) pievērsās dažādu Eiropas valdnieku celtnēm kopīgām un atšķirīgām arhitektūras iezīmēm. Par piļu arhitektūru tika nolasīti vēl vairāki referāti. Gdaņskas Universitātes profesors Kristofers Hermans (*Herrmann*) sniedza jaunu skatījumu uz Vācu ordeņa lielmeistra Marienburgas pils telpu funkcionālo izkārtojumu. Krievu restauratori Ilja Antipovs un Dmitrijs Jakovļevs uzskatāmi atklāja vēlās gotikas formās celtās Novgorodas Šķautņu palātas atjaunošanu, demonstrējot ne tikai fotogrāfijas, bet arī telpu digitālas rekonstrukcijas modeļus. Latviešu arhitekts Ilmārs Dirveiks iepazīstināja ar Rīgas pili, kurā restaurācijas darbu laikā veicis būvuzpēti. Savdabīgs bija poļu vēsturnieka Jana Salma (*Salm*) referāts, kurā viņš parādīja 20. gadsimta gaitā Polijas rietumdaļā celtas ēkas, kurās izmantota viduslaiku pilīm līdzīga uzbūve un arhitektūras detaļas. Pēc referenta domām, tā ir arhitektu pakļaušanās bagātu pasūtītāju tieksmei pēc reprezentatīvas arhitektūras, nespējot atrast līdzīgus izteiksmes līdzekļus mūsdienu formās.

Otra referātu grupa bija veltīta arheoloģisko pētījumu rezultātiem. Vairāki autori deva apkopojosu pārskatu par plašāku reģionu, savukārt citi pievērsās viena pieminekļa izpētē iegūtajām atziņām. Getingenes Universitātes profesors Felikss Birmans (*Biermann*) referēja par izrakumu rezultātiem agro viduslaiku dižciltīgo nelielajās dzīvesvietās jeb motēs Brandenburgas zemē, bet vācu arheoloģe Otilija Blūma aplūkoja vairākas 8./9.–15. gadsimtā pastāvējušās pils Magdeburgas apkārtnē. Tā kā konferences organizatori bija poļu arheologi, tad tieši viņi visvairāk pievērsās izrakumiem pilsdrupās. Arturs Boguševičs (*Boguszewicz*) aplūkoja vairākas pils – arheoloģiski pētītās viduslaiku augstmaņu

dzīvesvietas Silēzijā. Profesors Lešeks Kajzers (*Kajzer*) un Aleksandrs Andžejevskis iepazīstināja ar Besekeri (*Besiekeri*) pilsdrupu izpēti, kur iegūtais bagātīgais senlietu materiāls būtiski papildina no rakstītajiem avotiem zināmo informāciju par šo pili kā nozīmīgu augstmaņu dzīvesvietu vēlajos viduslaikos. Anna Marciņaka-Kajzere (*Marciniak-Kajzer*) stāstīja par Nažimas (*Narzym*) pils arheoloģisko izpēti. Jāatzīst, ka no visiem konferences dalībniekiem tieši poļu arheologi pašlaik visaktīvāk veic pilsdrupu izrakumus. Toties citu valstu delegāti atzina, ka līdz ar ekonomisko krīzi plaša arheoloģiskā izpēte viduslaiku pilis ir retums.

Trešās grupas referāti bija veltīti citu avotu sniegtās informācijas apkopojumam. Jāatzīst, ka par tām pilīm, kur no arhitektūras saglabājušās tikai drupas, kas rakstītajos avotos minētas maz un kur izrakumi veikti nelielā apjomā, priekšstatu var gūt tikai tad, ja apkopo visu avotu sniegtās ziņas. Pie šādiem referātiem jāpieskaita igauņu arheologa Villu Kadakasa (*Kadakas*) apskats par Porkuni pili – vienu no Tallinas bīskapa rezidencēm, kā arī latviešu pētnieces Ieva Oses apkopotā informācija par Rīgas arhibīskapa rezidencēm 16. gadsimta pirmajā pusē. Pārsvārā uz rakstītajiem vēstures avotiem bija balstīti dāņu vēsturnieces Heidi Marias Melleres-Nīlsenas (*Moeller-Nielsen*) referāts par Kopenhāgenas pili kā galveno dāņu karaļa rezidenci un somu vēsturnieces Tūlas Hokmanes (*Hockman*) referāts par Hēmes pili 15. gadsimta beigās un 16. gadsimta sākumā, kad tā bija sievietes – reģentes Ingeborgas Okesdoteras Totas (*Åkesdotter Tott*) rezidence.

Vēl vairākus referātus nolasīja, kā arī posterus demonstrēja jaunie pētnieki, kas pievērsās dažādām ar viduslaiku pilīm saistītām tēmām, piemēram, arheoloģiskajiem atklājumiem par Kuresāres pils ārējiem nocietinājumiem, Somijā Hēmes pili atrastajām monētām, Olavilinas pils virtuves novietojumam, Somijas pilis atrasto dzīvnieku kaulu izpētei u. c.

Konferences “Castella Maris Baltici XII” referātus papildināja divas ekskursiju dienas, kad poļu kolēģi iepazīstināja ar daudziem izciliem arhitektūras pieminekļiem. Apskatītas tika gan pilis – muzeji (*Oprów, Pabianice, Piotrków Tribunaliski* u.c.), gan varenas pilsdrupas (*Besiekiery, Bobrowniki, Raciążek* u.c.), iepazīstot to saglabāšanas metodes un problēmas, kā arī savstarpējās sarunās uzzinot jaunākos atklājumus piļu izpētē un muzeju attīstībā.

Tā kā konferenču cikls “Castella Maris Baltici” tiek organizēts jau kopš 1991. gada, delegātu vidū iezīmējās paaudžu nomaiņa. Pagājušā gadā mūžībā aizgāja “Castella Maris Baltici” apvienības dibinātājs un pirmās konferences organizētājs somu piļu pētnieks Dr. Knuts Drāke (1927–2013), kas vienmēr aktīvi piedalījās visu organizatorisko jautājumu risināšanā. Pirms nepilniem diviem gadiem no dzīves šķīrās arī ievērojamais čehu piļu pētnieks prof. Tomašs Durdīks (1951–2012), kas visas konferences bagātināja ar saturīgiem referātiem un uzturēja saikni starp Baltijas, Skandināvijas un Viduseiropas kastelologiem. Bez tam šī gada konferencē dažādu apstākļu dēļ nebija ieradušies vairāki pastāvīgi dalībnieki no vecākās paaudzes. Toties pirmo vai otro reizi piedalījās gandrīz desmit nesen maģistrantūru vai doktorantūru beiguši jaunieši. Konferenču cikls “Castella Maris Baltici” ir atvērts pārmaiņām, un arī Latvijas jaunie pētnieki, kas interesējas par viduslaiku pilīm, ir laipni lūgti piedalīties nākamajā tikšanās reizē Dānijā.

Ieva Ose

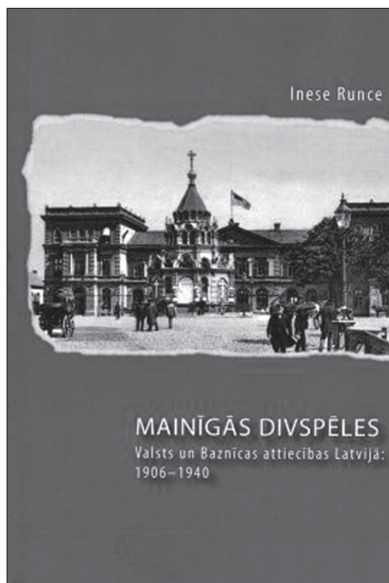
RECENZIJAS

Inese Runce. *Mainīgās divspēles. Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā: 1906–1940*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2013. 367 lpp.

Recenzējamā monogrāfija ir labi nostrādāts vēsturnieka darbs. Tas ir pētījums par valsts un Baznīcas attiecībām Latvijas valstiskuma izveidei nozīmīgā laika posmā – 20. gadsimta pirmajā pusē. Kā jau vēsturnieka darbam pienākas, tam ir precīzi iezīmētas hronoloģiskās kontūras. *Terminus a quo* ir 1905./6. gada revolucionārie notikumi un sekojošā reakcija uz tiem; *terminus ad quem* – Latvijas valstiskās neatkarības zaudēšana padomju okupācijas rezultātā 1940. gadā. Tie ir hrestomātiski Latvijas historiogrāfijas datumi, lai gan tīri formāli par pētījuma sākumposmu būtu varējis kalpot arī plašāk formulēts datējums – kaut vai “20. gadsimta sākums” vai tamlīdzīgi, jo vēsturiskie notikumi plūdeni pāriet no viena posma pie otra, un piektais gads brieda jau gadsimtu mijā.

Autore izceļ 1905./6. gada notikumu ietekmi uz valsts un Baznīcas savstarpējo attiecību raksturu, īpaši akcentējot cara 1905. gada 17. aprīļa dekrētu jeb tā saukto Krievijas tolerances ediktu. Viņas argumentācija šinī sakarībā ir koherenta un pietiekami pārliecinoša. Vēl jo vairāk tāpēc, ka pētījuma centrālā daļa – skrupuloza atbilstošā vēsturisko notikumu analīze iezīmētajā laika posmā (no 1906. līdz 1940. gadam), kam veltīta II, III un IV nodaļa, tiek ievadīta ar I nodaļu, kas saucas “Valsts un Baznīcas attiecību modeļi: vēsturiskais mantojums”. Šis ievadījums savukārt sastāv no divām apakšnodaļām, no kurām pirmo – “Valsts un Baznīcas attiecību teorētiskie modeļi” un otro – “Valsts un Baznīcas attiecību vēsturiskā pieredze pasaulē

un Latvijā” – varētu raksturot kā teorētisko (filozofiski teoloģisko) un vēsturisko ievadījumu augstāk minētajām nodaļām.

Tādējādi kopumā var sacīt, ka monogrāfija ir labi strukturēta, viegli uztverama un saistoša lasāmviela gan speciālistiem, gan plašākam interesentu lokam. Sākotnēji lasītājs tiek saintriģēts ar problēmas uzstādījumu saistībā ar varas hierarhēšanu divu itin kā atšķirīgu institūciju – valsts un Baznīcas – starpā un iepazīstināts ar iespējamajiem modeļiem, kādus līdz šim piedāvājusi civilizācijas vēsture. Pēc tam seko konspektīvs pārskats par [kristīgās] reliģijas recepciju Latvijas teritorijā, it īpaši Livonijas konfederācijas laikā un – tuvāk monogrāfijas centrālajai tematikai – 18. un 19. gadsimtā, kad latviešu apdzīvotās zemes nonāca Krievijas impērijas sastāvā. Šāds ievadījums loģiski noved pie 1905. gada notikumu nozīmīgās lomas latviešu tautas cīņās un pie jautājuma par dažādu valstisko struktūru un reliģisko organizāciju lomu šajos procesos. Ievadījuma daļā autore kompetenti balstās uz vispārzināmām atziņām, kas paustas ievērojamāko Latvijas vēsturnieku darbos par kristietības lomu latviešu tautas attīstības plašākās perspektīvās (E. Dunsdorfs, A. Spekke, H. Strods, G. Straube, L. Adamovičs, A. Gavriļins u.c.). Viņas mērķis nav bijis ieslīgt kritiskos izvērtējumos saistībā ar atsevišķām detaļām, piemēram, reformācijas lomu, vai cariskās Krievijas varas politiku reliģijas jautājumos.

Autore gan atzīmē, ka dažkārt atsevišķu autoru darbiem, kuros aplūkota tikai kādas vienas konfesijas attīstība, piemīt tieksme visai apoloģētiski atspoguļot šīs konfesijas darbību, tādējādi ieviešot subjektīviskus vērtējumus attiecībā pret citām reliģiozām grupām un Baznīcas vēstures atsevišķām problēmām (38. lpp). Šādas tendences pārvarēšanai monogrāfija cenšas sniegt izlīdzinātāku skatījumu, vienmērīgi aptverot visus galvenos reliģiskos strāvojumus, kas iespaidojuši Latvijas garīgo dzīvi. Šāda pieeja īpaši izpaužas IV nodaļā, kur galvenās konfesijas – Pareizticīgā, Romas Katoļu un Evaņģēliski luteriskā Baznīca – aplūkotas atsevišķās nodaļās. Objektīviskāku, sabalansētu skatījumu uz aplūkojamo problēmu palīdz nodrošināt arī tas, ka autorei bijis pieejams plašāks panorāmisks skatījums uz Baltijas telpas un Krievijas vēsturi. Viņa veiksmīgi izmantojusi plašu ārzemju sekundārās literatūras klāstu, smeļoties atziņas no modernām pasaules vēstures autoritātēm, galvenokārt angļu un vācu valodā (*N. Davies, N. Aston, R. Iahdar, S. Lamont, C. T. McIntire* u.c.). Sevišķi nozīmīgs viņai licies D. Līvena darbs par Eiropas aristokrātiju 19. gadsimtā, kas

devis iespēju aplūkot vācu muižniecības patronāta tiesības pār Vidzemes un Kurzemes Ev.-luterisko Baznīcu salīdzinājumā ar vispārējo Eiropas situāciju. Tāpat autore samērā plaši izmantojusi jaunākos pētījumus krievu valodā par valsts un Baznīcas attiecību konkrētajiem aspektiem.

Vispār sekundāro avotu izmantošanas ziņā autore nav izvirzījusi neiespējamu uzdevumu – pieminēt visu, kas par attiecīgo tematu publicēts Latvijā un pasaulē. Tāpēc samērā viegli varētu uzskaitīt atsevišķas grāmatas, kas arī, iespējams, būtu aplūkošanas vai vismaz pieminēšanas vērtas. Piemēram, R. Feldmaņa lekcijas par Latvijas Baznīcas vēsturi, kurās izteikti interesanti apsvērumi, to skaitā arī par monogrāfijā aplūkojamo laika posmu. Tomēr izvēlētā sekundārā literatūra ir pietiekami dažāda un aptveroša, lai sniegtu teorētiski vēsturisku ievadījumu objektīvam, modernā historiogrāfiskā manierē ieturētām tēmas iztirzājumam, kam veltītas trīs galvenās, iepriekš minētās monogrāfijas nodaļas.

Šo nodaļu sagatavošanai autore veikusi apjomīgus arhīvu pētījumus. Tāpat viņa pārlūkojusi attiecīgo laika posmu preses izdevumus un dažādus oficiālus dokumentus par valsts un Baznīcas attiecībām. Katra no šīm nodaļām kļūst par interesantu jaunas informācijas un atbilstošas analīzes avotu, kas lasāms kā viengabalains sacerējums, nezaudējot saiti ar vispārīgo uzstādījumu par aplūkojamās parādības sarežģīto raksturu. Patiešām, lasītājs, kurš līdz šim, iespējams, nav pievērsis uzmanību reliģiozitātes problemātikai sabiedrības attīstībā un uzlūkojis ticību galvenokārt indivīda personiskā pārdzīvojuma režīmā, būs pārsteigts par to milzīgo uzmanības devu, kādu dažādo varu pārstāvji – gan autoritatīvi, gan mazāk autoritatīvi – pievērsuši reliģijas faktoram.

Monogrāfija sniedz bagātīgu faktu materiālu un vielu pārdomām, piemēram, par laika periodu no 1905. gada līdz Pirmā pasaules kara sākumam, parādot Krievijas birokrātiskās un policejiskās valsts divkosīgo attieksmi pret Baznīcas un sabiedrības reformām.

Šo attieksmi nozīmīgi raksturo Pjotra Stolipina īpašā personiskā interese par Baltijas reģionu un Ev.-luterisko Baznīcu, kā arī par visiem citiem “svešticībniekiem”. Vai arī Krievijas šovinistu kopējā pretrietumnieciskā ievirze, kas izteiksmīgi pausta kādā Ministru padomes priekšsēdētāja runā Krievijas Domes sēdē, uzsverot, ka “ticības brīvība nav nekas cits kā krievu valstiskuma vienotības un nedalāmības

sargāšana, kur dominē krievu tauta un pareizticība”. Šādi monogrāfijā minētie fakti visai biedējoši sasaucas ar mūsdienu aktualitātēm un – no akadēmiskā viedokļa – demonstrē vēstures, tai skaitā valsts un Baznīcas attiecību izkārtojuma izpētes un apzināšanās nozīmīgumu.

Kopumā I. Runces monogrāfijā lasītājs atradīs daudz vielas pārdomām par to, ko saucam par Latvijas tautas likteņgaitām 20. gadsimta laikmetu griežos. Iegūtā informācija liks aizdomāties arī par tādiem jautājumiem kā nacionālās un valstiskās identitātes veidošanās, par reliģijas (ticības) lomu modernā cilvēka dzīvē, par dažādo konfesioņālo īpatnību nozīmi, kas līdz pat mūsu dienām baro Latvijas sabiedrības dažādo sociālo un nacionālo grupu apziņu.

Līdz ar to recenzējamā monogrāfija, nezaudējot vēsturiska pētījuma kvalitātes, iegūst tematiski citādu nozīmīgumu. Tā kļūst par starpdisciplināru darbu, kas, lietojot pastāvošo taksonomiju, būtu ievietojams reliģijpētniecības nozares ielogojumā.

Reliģijpētniecība kā reliģijas fenomena aplūkošana plašākā dažādu zinātņu nozaru amplitūdā (socioloģija, psiholoģija, sociālantropoloģija u.c.) pēdējā laikā kļuvusi par atpazīstamu akadēmisku nodarbi. Arī Latvijā šai zinātnes nozarei jau izveidojušās noteiktas tradīcijas. Tas kļūvis iespējams, pateicoties atsevišķiem vairāk vai mazāk regulāriem pētniecības sērijveida izdevumiem – tādiem kā LU Teoloģijas fakultātes teoloģisks un kultūrvēsturisks žurnāls “Ceļš”, Filozofijas un socioloģijas institūta “Reliģiski – filozofiski raksti” un citiem izdevumiem. Tie sniedz iespēju profesionāliem pētniekiem un sava darba entuziastiem regulāri kopt Latvijas situācijai atbilstošu reliģijpētniecisku un reliģijfilozofisku diskursu. Īpaši jāuzsver, ka reliģijpētniecisko pieeju raksturo tieši filozofisko un teoloģisko atziņu sapludināšana ar vēsturisko fakticitāti. Tā aicina aplūkot reliģiozītāti *kā tādu*, t.i., kā pasauluzskatiskas nostādnes, kā ideju vēstures faktus saistībā ar ticības dzīves izpausmēm konkrētās vēsturiskās situācijās. Ideju vēstures manierē tā cenšas aplūkot pagātnes notikumus no mūsdienīga skatpunkta, dodot iespēju izvērtēt vēsturiskās pieredzes nozīmīgumu pašreiz notiekošajos sociālajos un garīgajos procesos. Ineses Runces monogrāfija dod pamatu šādam skatījumam un labi ietilpst Latvijas reliģijpētniecības mūsdienīgajā ainavā.

Viena no galvenajām caurviju tēmām, faktiski monogrāfijas centrālais filozofiski teoloģiskais uzstādījums, kā tas ir nolasāms no apakšvirsraksta, ir varas hegemonijas jautājums – jautājums par valsts

un Baznīcas cīņu par varu, par iespēju izlemt tautu un individu liktenus. Tas ir jautājums par laicīgajiem un garīgajiem ieročiem, ar kuru palīdzību pārvaldīt sabiedrību, iespaidot vēsturisko notikumu virzību.

Šis tēmas kompakts aplūkojams, kā jau sacīts, sniegts darba ievadījuma apakšnodaļā, kas veltīta valsts un Baznīcas attiecību dažādo modeļu raksturojumam. Un šis tēmas parafrāzes sastopamas visās faktoloģiskajās darba pasāžās, padarot tās par viendabīgu reliģijpētniecisku sacerējumu. Teorētiski šis jautājums ir ārkārtīgi plašs, un autore darījusi pareizi, pētījuma iesākuma daļā sniedzama galveno jēdzienu pietiekami skaidru definējumu. Lasītājs uzzina, kas tiek saprasts ar “valsti”, “Baznīcu”, “reliģiju”, “reliģiskajām organizācijām” un citiem konceptuāli nozīmīgiem vārdiem. Tāpat tiek iezīmēti arī tipiskākie valsts un Baznīcas attiecību modeļi. Diemžēl piedāvāto modeļu specifiskās atšķirības un vēl jo vairāk to savstarpējā saspēle paviršākam lasītājam nekļūst pietiekami skaidra. Nav saprotams, piemēram, kā autore hierarhē tādus modeļus, kuru nosaukumi sniegti kā **simfonija**, **teokrātiskais**, **islama** vai **separācijas** modelis. Neskaidrības attiecas vairāk uz pašu šo modeļu apzīmējumiem. Uzmanīgāk lasot visu darbu, iezīmējas dažas vispārējās aprises par valsts un Baznīcas attiecību taksonomiju, kuras autore izmanto faktuālā materiāla analīzei. Tas ir nodalījums starp Austrumu un Rietumu izpratni par varas problemātiku vispār un par dievišķo un cilvēcisko elementu saspēli šīs problemātikas ietvaros. Pilnīgu, eksplīcītu formulējumu autore pozīcija gūst attiecīgās ievadījuma daļas nobeiguma paragrāfos (91. lpp.), kur lasāms principiāli svarīgs atzinums par valsts un Baznīcas attiecību raksturu Latvijā aplūkojamā laika posmā. Autore raksta: “Ņemot vērā īpašos ģeopolitiskos un vēsturiskos apstākļus, Latvijā vairāku gadsimtu garumā eksistēja gan Rietumeiropā, gan Krievijā pastāvējušie valsts un Baznīcas attiecību modeļi. Katram laikmetam un varai bija savs interpretējums par valsts un Baznīcas attiecību pieredzi, taču Latvijas vēsturē dominēja Rietumeiropas raksturīgie valsts un Baznīcas attiecību modeļi un to variācijas. Krievijas impērijas īstenotā Baznīcas politika bieži nonāca pretrunā ar Latvijas teritorijā esošo pieredzi un reliģisko mantojumu.” (91. lpp.)

Citētā pasāža iegūst īpašu aktualitāti arī mūsdienu sabiedriskās un garīgās dzīves kontekstā. Šis atziņas izvērsums saistās ar izpratni par indivīda un sabiedrības attiecību izkārtojuma demokrātiskajiem, liberālajiem principiem iepretim kolektīvisma, autoritārisma un

totalitārisma nostādnēm. Šī iemesla dēļ šķiet, ka monogrāfijā būtu bijis vēlams dziļāk iezīmēt nošķirumu starp Bizantiskajiem un Rietumeiropiskajiem valsts un Baznīcas attiecību principiem, kas formulēti minētajā citējumā.

Jāatzīst, ka autore pietiekami labi raksturojusi Bizantijas modeli, kura ietvaros “imperators un patriarhs tika iracionāli uztverti kā vienas dievišķās varas sekulārie un ekleziālie pīlāri”. Šo modeli autore, sekojot pieņemtajai terminoloģijai, apzīmē ar jēdzienu cēzarpapisms, uzsverot, ka “tas [cēzarpapisms] nebija līdzīgs Rietumu atzaram, kurā sekulārā autoritāte un pāvesta autoritāte nekad netika sapludinātas” (52. lpp.).

Līdz ar to formāli ir iezīmēts Austrumu–Rietumu nošķirums, tomēr Rietumiem raksturīgās īpatnības paliek neatklātas. Lasītājam rodas interese: kādi aspekti garīgās un laicīgās varas izkārtojumā atbilstījās tieši Rietumeiropā, un kā tie nonāca līdz mūsu dienām? Atbildi uz šo jautājumu vēl neskaidrāku padara tas, ka tālākā izklāsta gaitā, nonākot pie reformācijas un pēcreformācijas perioda, lasītājs jau tiek konfrontēts ar trim valsts un Baznīcas attiecību izkārtojuma modeļiem – ortodoksālo, katolisko, protestantisko, no kuriem tieši pēdējais, kā šķiet, iaved mūs modernitātē. Manuprāt, šāds traktējums nav pilnīgi adekvāts tā iemesla dēļ, ka tas novelk pārāk striktu robežu starp katolicismu un protestantismu. Tas nepamatoti mazina Romas Katoļu un vispār – viduslaiku Baznīcas un kultūras lomu modernās rietumeiropiskās civilizācijas izveidē, tai skaitā varas problemātikas risinājumu meklējumos.

Tiesa, izklāsta gaitā autore pieminējusi gan Gelasiusa I (5. gs.) pasludināto “divu zobenu” teoriju un minējusi arī viduslaiku kulminācijas pāvesta Inocenta III (13. gs.) deklarētās pretenzijas uz virsvadību divu varu tandēmā. Tomēr ar to vien ir par maz, lai novērtētu visu problēmu kopumā, cenšoties izprast kristīgās civilizācijas dažādo atzaru – ortodoksijas (no vienas puses) un katoliski protestantiskās daļas vēsturisko attīstību un kultūras atšķirības.

Manuprāt (turpmāko lūdzu uztvert kā rosinājumu koleģiālai diskusijai), jau ievadījuma daļā būtu bijis iespējams (un vēlams) paspilgtināt Austrumu–Rietumu nošķiruma veidošanās vēsturisko faktūru. To varētu izdarīt, aplūkojot, piemēram, divas Baznīcas vēsturē hrestomātiski pazīstamās kontraverses jeb teoloģiski filozofiskās diskusijas saistībā ar dažādu spēka struktūru cīņu par varu un ietekmi. Tās

ir tā sauktā ikonoklasma kontraverse, kas risinājās Konstantinopolē 8.–9. gadsimtā, un investitūru kontraverse Rietumeiropā dažus gadsimtus vēlāk. Austrumu impērijas imperatora Leo III 726. gada dekrets, kas bija vērsts pret Dieva attēlošanu, izraisīja ne tikai svētbilžu un citu kulta priekšmetu iznīcināšanas kampaņu, bet arī smagus politiskos satricinājumus daudzu desmitu gadu garumā. No valsts un Baznīcas attiecību viedokļa šo represiju gaitā izveidojās tāds laicīgās un dievišķās varas pīlāru saskaņas modelis, kas pilnīgi pamatoti apzīmējams ar cēzarpapisma jēdzienu.

Tanī pašā laikā investitūru kontraverse, kuras robežas datējamas plašākos laiku lokos un iesniedzas pat vēlīnajos viduslaikos, izpaudās kā novājinātās Romas pāvestības (laicīgās varas nozīmē) un Rietumeiropas laicīgo valdnieku savstarpējie cīņi, cenšoties piesaistīt savam atbalstam pāvesta garīgo autoritāti. Gan franku valdnieku centieni kļūt par “karaļiem no Dieva žēlastības”, gan Kārļa Lielā kļūšana par Romas imperatoru 800. gada Ziemassvētkos, gan imperatora Henrija IV un pāvesta Gregora VII spēkošanās pie Kanosas pils 1077. gadā ir izteiksmīgas epizodes, kas liecina par laicīgās un garīgās varas pretstāvi un sadarbību.

Teorētiskā ziņā kopīgais abām kontraversēm ir fakts, ka to ietvaros tika risināti jautājumi par Baznīcu kā dievišķu iestādījumu un tās hierarhu – patriarha, pāvesta, metropolīta – attiecībām ar valsts represīvā “zobena” nesējiem – imperatoriem, karaļiem, valdniekiem. Pirmajā gadījumā izveidotais cēzarpapiskais risinājums nostiprinājās ortodoksijā uz turpmākajiem gadu simtiem, veidojot atbilstošu kultūras un mentalitātes fonu konkrētiem vēsturiskiem notikumiem.

Savukārt investitūru kontraverses gaita un rezultāti atšķiras tādā ziņā, ka, spēku samēram starp laicīgās varas nesējiem un pāvesta garīgo autoritāti pastāvīgi mainoties, tika uzturēta permanenta politiskā un intelektuālā spriedze, kas noveda pie jauniem dievišķā un cilvēciskā kopsaucēja risinājumiem. Garīgo un sociālo procesu izpratnes ziņā šis “mainīgās divspēles” noveda pie tādām izsmalcinātām intelektuālās darbības formām, kas kļuva raksturīgas sholastikai un universitāšu izglītībai vispār, sociālo procesu organizēšanas ziņā – pie priekšstatiem par individuālās iniciatīvas nozīmīgumu, politiskās pārvaldes ziņā – pie parlamentārās demokrātijas iedīgļiem.

Atgādināšu, ka apmēram simts gadus pēc pieminētajiem Inocenta III papocēzariskajiem paziņojumiem līdzīgā manierē ieturētās

pāvesta Bonifācija VIII darbības (bulla *Unam Sanctum* 1302. gadā) cieta neveiksmi, jo viņa pretinieks Francijas karalis Filips Skaistais guva atbalstu no kārtu sapulces, un tieši šis notikums tiek uzskatīts par eiropēiskā parlamentārisma sākumpunktu.

Citiem vārdiem: kontrastējot ar ikonoklasma kontraverses gaitā izstrādāto viendabīgo abu varas atzaru simfonijas modeli, investitūru kontraverse radīja vēsturisko notikumu vilkmi, kas izveidoja Rietumu kultūru par tādu, kāda tā ir, un protestantisms (arī brīvdomība) ir daļa no šīs vēstures vilkmes, kuras mantinieki šodien esam. Vēsturnieka prasme ir ievietot viņa rīcībā esošo faktoloģiju providenciālajā laika straumē. Monogrāfijas autore to prasmīgi ir veikusi.

Neliela piezīme sakarā ar virsrakstu. Vārdu apvienojums “mainīgās divspēles” saistībā ar apakšvirsrakstā skaidri pausto jēgu nedaudz mulsināja. Taču, iepazīstoties ar monogrāfijas tekstu kopumā, lasītāja kognitīvais stāvoklis kļuva komfortablāks. Vēl vairāk tas noskaidrojās, izlasot angļu valodas anotācijas virsrakstā: *vacilliating double games. To vacillate* – šaubīties, svārstīties, būt neizlēmīgam. Diezin vai valsts un Baznīcas attiecību raksturošanai šaubīšanās vai neizlēmības konotācijas būtu īsti piemērojamas. Tā tomēr bija pretcīņa (it īpaši Rietumu gadījumā) vai padošanās un sakļaušanās simfonijas sakarā. Autore, kas pieder tai jauno humanitāro zinātnieku paaudzei, kas brīvi orientējas pasaules pētnieciskajā diskursā, droši vien meklējusi piemērotāko ekvivalentu attiecīgā koncepta latviskošanai. Es būtu ieteicis lietot garāku vārdkopu, piemēram, “varas cīņas ar mainīgām sekām” vai ko tamlīdzīgu, bet tādā gadījumā, saprotams, zustu autorei piedāvātā risinājuma lakonisms.

Attiecībā uz *double games*. Vārda “divspēles” semantika, kas vēl nav pietiekami nostiprinājusies latviešu valodā, pauž pārāk neitrālu un rotaļīgu divu subjektu savstarpējo saskarsmi. Faktiski monogrāfija ir veltīta tam, ko latviski saprotam kā “varas spēles”, ar visām no šī koncepta izrietošajām nopietnajām sekām. Valsts un Baznīcas attiecības jebkurā vēsturiskā situācijā ir daļa no varas spēļu tīklojuma, kas kalpo kā nozīmīgs civilizācijas dzinējspēks. Lai sekotu šo spēļu gaitai un izprastu to cēloņus un sekas, nepieciešams pienācīgs valodisks formulējums, kas palīdz veidot atbilstošu domāšanas telpu.

Pašā pēdējā laikā, kā zināms, līdz ar citām jaunām un neparastākām leksiskām vienībām (piemēram, ‘taupība’ kā angļu valodas vārda *austerity* neįēdzīgs tulkojums) latviešu sociālajā un politiskajā saziņā

parādījies arī tāds jēdziens kā “maigā vara”. Arī šīs vārdkopas konotācijas ir neierastas un netikamas latvieša ausij, kas radusi maigumu uztvert tautas dziesmu un latviskās daiļrades kontekstā. Acīmredzot dzīve prasa, lai turpmāk ‘maigumu’ izprastu skarbāk, nežēlīgāk, jo īpaši saistībā ar dažāda veida varu “divspēlēm”.

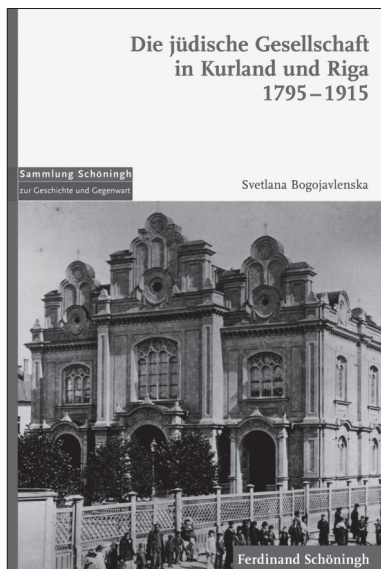
Jānis Vējš

Svetlana Bogojavlenska.
*Die jüdische Gesellschaft in
Kurland und Riga 1795–
1915.* Paderborn: Ferdinand
Schöningh, 2012. 243 S.:
Abb.

Pirms diviem gadiem prestižā Ferdinand Schöningh izdevniecība laida klajā 2008. gadā Johanna Gūtenberga universitātē Maincā aizstāvēto Svetlanas Bogojavlenskcas disertāciju “Ebreju sabiedrība Kurzemē un Rīgā, 1795–1915”.

Darba nozīme historiogrāfijā ir neapšaubāma, jo, pirmkārt, tas stāsta par Latvijas historiogrāfijā nebūt ne tik daudz skatītu laika periodu – t.s. krievu laiku. 19. gadsimta – 20. gadsimta sākuma notikumi Latvijā skatīti vairāk caur zemnieku stāvokļa, tautiskās atmodas, nedaudz arī 1905. gada revolūcijas u.c. jautājumu prizmu. Niecīgais pētnieku skaits, neaktuāla tematika politiskajiem diskursiem šo Latvijas vēstures posmu nodevusi zināmai aizmirstībai. Daudzi, pat pētīti jautājumi tā arī vēl joprojām nav pārvērtēti un analizēti, ņemot vērā jaunākās vēstures teorētiskās un metodoloģiskās nostādnes.

Otrkārt, jāsaprot, ka Latvijas historiogrāfijā līdz šim ir dominējusi nacionālā – latviešu vēstures rakstīšanas tradīcija. Savu etnocen-

triskumu esam mēģinājuši slēpt aiz nelielām nodaļām “nacionālās minoritātes”¹ vispārējās vēstures grāmatās vai arī nelieliem darbiem par tām atsevišķās brošūrās.² Nereti sarunās dzirdamais arguments, ka “mums latviešiem jāpēta latviešu vēsture, krieviem – krievu, ebrejiem – ebreju vēsture”, nebalstās nekādās teorētiskajās vai metodoloģiskajās nostādnēs. Tā drīzāk ir bijusi nacionālās vēstures tradīcija, kura Latvijā vēl joprojām ir noturīga, mēģinot pamatot tieši latviešu vēstures unikalitāti, aiz kuras citu Latvijas etnisko kopienu vēstures šķiet nenozīmīgas. Vācbaltiešu vēstures pētnieki ir vairāk vai mazāk analizējuši vietējo vācu kopienu dzīvi,³ krievu vēstures Latvijā, šķiet, tomēr tiek vairāk rakstītas, nevis lai izprastu un pētītu procesus, bet lai pierādītu krievu senumu Latvijā.⁴ Pētījumi, kas spētu akadēmiski neitrāli analizēt etnisko kopienu vēsturi Baltijā, ir retums, tie parādās visbiežāk kā rakstu krājumi, kuros tomēr no etnocentriskā skatījuma reti izdodas izvairīties.⁵

Darba problemātika tiek pamatota ar vācu vēsturnieka, antisemītisma pētnieka Volfanga Benca (*Benz*) izteikto tēzi, ka jaunajās ES dalībvalstīs tiek relativizēts antisemītisms un ka tas esot tradicionāls. Autore uzdod jautājumu par iespējamajām antisemītisma saknēm. Gan Latvijas Vēsturnieku komisijas darbi, gan atsevišķi autori

¹ Sk., piem., nodaļu “Nacionālā politika un mazākumtautības” grāmatā: Daina Bleiere u.c. (2005). *Latvijas vēsture: 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 185.–196. lpp.

² Piem.: Leo Dribins (sast.) (2008). *Mazākumtautību vēsture Latvijā: Eksperimentāls metodisks līdzeklis*. Rīga: Zvaigzne; Leo Dribins (sast.) (2007). *Mazākumtautības Latvijā: vēsture un tagadne*. Rīga: FSI; u.c.

³ Piem.: Konrad Meyer (Hrsg.) (1997). *Deutsche, Deutschbalten und Russen, Studien zu ihren gegenseitigen Bildern und Beziehungen*. Lüneburg: Institut Nordostdeutsches Kulturwerk; u.c.

⁴ Piem.: Il'ia Dimenshtein (2004). *Ruskaia Riga: gorodovye i izvozchiki, restorany i gostinye dvory, kinematografy i iarmarki, parki i pamiatniki: [istoricheskie ocherki]*. Rīga: Holda; Il'ia Dimenshtein (2010). *Ruskaia Riga-2: starozhily i zaezhnie znamenitosti, sovetskie vysotki i tsarskie pokoi, rzhskii “Brodvei” 1950-ikh “črevo Rigi” 1930-ikh, dovoennye sharmanshchiki i konduktory*. Rīga: Holda; u.c.

⁵ Piem.: Kristīne Volfarte, Ervīns Oberlenders (sast.) (2004). *Katram bija sava Rīga: daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. līdz 1914. gadam*. Rīga: ABG; A. Gavrilin [i dr.]. (2009). *Intelligentsiia v mnogonatsional'noi imperii: russkie, latyshii, nemtsy: XIX – nachalo XX v.* Moskva: Institut vseobschei istorii RAN.

(L. Dribins, A. Stranga) uzsvēruši, ka latviešu antisemitisma saknes meklējamas ārpusē, t.i., krievu, vēlāk vācu antisemitiskajā propagandā. Jautājums par to, vai antisemitisms ir tradicionāls, t.i., vai tas parādās laikā, kad veidojās nacionālās identitātes – 19. gadsimtā, ir S. Bogojavļenskas darba problemātikas pamatā (13.–14. lpp.). Tas ir nozīmīgs, jo rezultātā uzskats, ka latviešu sabiedrībai tradicionāli nav bijis raksturīgs izteikts antisemitisms, kas līdz šim bija hipotētisks, tiek pierādīts ar pētniecisko darbu. Darbs balstās uz pamatīgām Latvijas, Krievijas un Vācijas arhīvu dokumentu, kā arī apjomīgu publicēto avotu un historiogrāfijas studijām.

Darbā izvirzīti trīs mērķi: 1) ieskicēt Rīgas un Kurzemes ebreju tiesisko stāvokli; 2) aplūkot ebreju sabiedrības attīstību, raugoties caur saimnieciskās un kultūras dzīves prizmu; 3) apskatīt, kā veidojās ebreju attiecības ar latviešiem, kādās dzīves un darba jomās viņi saskārās, kā tas ietekmēja latviešu antijūdaiskos priekšstatus vai stereotipus. Pētījuma hronoloģisko rāmi iezīmē Kurzemes un Zemgales hercogistes pievienošana Krievijas impērijai 1795. gadā, noslēdz – 1915. gads, kad Kurzemes guberņā, tuvojoties ķeizariskās Vācijas armijai, ebrejiem liek evakuēties 48 stundu laikā. S. Bogojavļenska apskata tikai ebreju vēsturi Kurzemē un Rīgā, jo, kā atzīst autore, Latgalē ebrejiem bija pilnīgi cits tiesiskais stāvoklis (17. lpp.).

Darba iztīrājums sākas ar vispārēju ebreju vēstures Rīgā un Kurzemē izklāstu (22.–28. lpp.), kas, no vienas puses, ir it kā loģiska stāsta sastāvdaļa, bet, no otras puses, visumā nesaprotams strukturāls elements grāmatā, ko varētu integrēt arī pamatnodaļu ievados, nesaskaldot stāstījumu, kā arī darba struktūru.

Grāmatas pamatstruktūru veido trīs nodaļas. Pirmajā (29.–52. lpp.) analizēts Rīgas un Kurzemes guberņu ebreju tiesiskais stāvoklis. Tomēr nodaļā pamatā tiek analizēta Krievijas likumdošanas ietekme uz ebrejiem Krievijas impērijā, bet Baltijas provincēm veltīta tikai nodaļas izskaņa (47.–52. lpp.). Iespējams, varēja vēlēties, lai tiktu sniegta detalizētāka Baltijas provinču ebreju tiesību analīze, jo šo tiesību stāvoklis bija pozitīvā ziņā atšķirīgs no pārējās impērijas, kā to atzīst arī pati autore (51.–52. lpp.).

Otrā grāmatas nodaļa veltīta Kurzemes (53.–134. lpp.), bet trešā – Rīgas ebrejiem (135.–223. lpp.). To apakšnodaļās vispirms iztīrāti demogrāfiskie jautājumi, kas skar ebreju skaita pieaugumu un svārstības kā Kurzemē, tā Rīgā. Seko apakšnodaļas, kas veltītas ebreju

saimnieciskās un kultūras dzīves attīstībai. Tāpat analizēta vietējo iedzīvotāju reakcija uz ebreju lomas pieaugumu amatniecībā un tirdzniecībā, kura sākotnēji esot tikusi vērsta uz sadarbību, taču vēlāk, parādoties saimnieciskajai konkurencei, esot parādījušies antisemitiski noskaņojumi. Tomēr vardarbības aktus pret ebreju tirgotājiem Kurzemē 19. gadsimta 80. gadu sākumā autore skaidro ar vispārējo noskaņojumu Krievijas impērijā. Analizēta arī latviešu preses un latviešu literātu loma ebreju tēla veidošanā (76.–86., 149.–153. lpp.). Manuprāt, ebreja (un ne tikai) tēla veidošanās process nav izvērtēts pietiekami. Tas ir saprotams, jo tēma ir atsevišķas disertācijas vērtā, kaut arī šajā darbā, iespējams, varēja izmantot gadījuma studijas, lai palūktos, kā vācu vai latviešu viedokļu līderi presē konstruēja svešo, marginālu vai ienaidnieku tēlus, kāda loma šajās konstrukcijās tika atvēlēta ebrejiem. Autore analizējusi arī ebreju–vācu un ebreju–krievu attiecības, skatot tās ebreju akulturācijas kontekstos. Ebreju nacionālās identitātes veidošanās procesam – tā alternatīvām arī atvēlēta būtiska vieta grāmatā. Vēl apskatīta Kurzemes un Rīgas ebreju kopienu pārstāvju pievēršanās cionismam, emigrācija no Krievijas impērijas, pievēršanās sociālisma idejām, kā arī ebreju dalība 1905. gada revolūcijas norisēs un iesaistīšanās politiskajā dzīvē pēcrevolūcijas laikā.

Darbs ir ļoti daudzšķautņains, ar bagātīgu faktu materiālu. To var uzskatīt par lielisku 19. gadsimta ebreju vēstures izklāstu, kurā mēģināts tvert teju vai visus šīs kopienas problēmjaudājumus. Šis vispārīgums, iespējams, līcis daudzus jautājumus skatīt konspektīvi, tomēr ne virspusīgi. Darbs varētu kļūt par pamatu un ierosmi citiem pētījumiem, atbildēt ne tikai uz tiem jautājumiem, kurus uzdod nepieciešamība izprast citu etnisko kopienu pagātņi, bet arī virkni sociālu un ekonomisku problēmjaudājumu. Darbs noteikti būtu publicējams arī latviešu valodā, lai tas būtu pieejams plašam lasītāju lokam.

Kaspars Zellis

AUTORI/AUTHORS

- Jānis Bērziņš** – vēsturnieks, Dr. habil. hist., LU Latvijas vēstures institūts
- Daina Bleiere** – vēsturniece, Dr. hist., LU Latvijas vēstures institūts, Rīgas Stradiņa universitātes Politikas zinātņu katedra
- Ilze Boldāne** – etnoloģe, Dr. hist., LU Latvijas vēstures institūts
- Anita Čerpinska** – vēsturniece, Dr. hist., LU Latvijas vēstures institūts
- Edvīns Evarts** – vēsturnieks, Dr. hist., LU Latvijas vēstures institūts
- Pauli Heikile** (*Pauli Heikkilä*) – sociālo zinātņu doktors, Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūts, Igaunija
- Anete Karlsonē** – etnogrāfe, Dr. hist., LU Latvijas vēstures institūts
- Dardega Legzdiņa** – arheoloģe, Mg. hist., LU Latvijas vēstures institūts
- Džonatans H. Lomdjē** (*Jonathan H. L'Hommedieu*) – vēstures lektors, Ārmstronga Universitāte, ASV
- Ieva Ose** – arheoloģe, Dr. hist., LZA īstenā locekle, LU Latvijas vēstures institūts
- Lāsma Reinvalde** – etnoloģe, Mg. philol., LU Latvijas vēstures institūts
- Jānis Vējš** – filozofs, Dr. habil. phil., LU Filozofijas un socioloģijas institūts
- Ieva Zaķe** – Ņūdžersijas koledžas Socioloģijas un antropoloģijas fakultāte, Jūinga, Ņūdžersija, ASV
- Elga Zālīte** – vēsturniece, Dr. hist., Stenfordas Universitātes bibliotēka, ASV
- Kaspars Zellis** – vēsturnieks, Dr. hist., LU Filozofijas un socioloģijas institūts

